

E-ISSN: 2651-3307

ISSN: 2651-3234

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

*Bingöl University
Journal of Economics and Administrative Sciences*

Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Kongresi: Krizler,
Belirsizlikler ve Arayışlar Özel Sayısı

Türkçe ve İngilizce Yayınlanan
ULUSLARARASI HAKEMLİ DERGİDİR

*INTERNATIONAL PEER-REVIEWED JOURNAL
Published in Turkish and English*

Yıl/Year: 5 Cilt/Volume: 5 Özel Sayı/Special Issue Aralık/December: 2021

T.C.
BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ
DERGİSİ

Journal of Economics and
Administraive Sciences

Yıl/Year: 5 Cilt/Volume: 5 Sayı/Issue: Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler
Kongresi: Krizler, Belirsizlikler ve Arayışlar Özel Sayısı Aralık/December: 2021

Türkçe ve İngilizce Yayımlanan Uluslararası Hakemli Dergi
International Peer-Reviewed Journal Published in Turkish and English

T.C.
BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ
DERGİSİ

Yıl/Year: 2021 Sayı/Issue: Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Kongresi:
Krizler, Belirsizlikler ve Arayışlar Özel Sayısı

ISSN: 2651-3234

E-ISSN: 2651-3307

YAYIN SAHİBİ / PUBLISHER

Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Adına /
On Behalf of Bingol University Faculty of Economics and Administrative Sciences
Prof. Dr. | Prof. Ersin ERKAN (Dekan /Dean)

BAŞ EDİTÖR / EDITOR IN CHIEF

Doç. Dr. | Assoc. Prof. Müslüm POLAT

KONUK EDİTÖR / GUEST EDITOR

Doç. Dr. | Assoc. Prof. Mehmet Barış ASLAN

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ / EDITORIAL MANAGER

Dr. | Dr. Doğan BARAK

ALAN EDİTÖRLERİ / ASSOCIATE EDITORS

Prof. Dr. | Prof. Ersin ERKAN

(Siyaset Bilimleri ve Uluslararası İlişkiler / *Political Science and International Relations*)

Dr. Öğr. Üyesi | Asst. Prof. Erdinç KOÇ (İşletme/Management)

Dr. Öğr. Üyesi | Asst. Prof. Yunus Emre AYNA

(Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi/ *Political Science and Public Administration*)

Dr. | Dr. Mustafa ÜNLÜ (Ekonometri/Econometrics)

Dr. | Dr. Doğan BARAK (İktisat/Economics)

KONUK ALAN EDİTÖRLERİ / GUEST ASSOCIATE EDITORS

Dr. | Dr. Mesut ASLAN (Finans/Finance)

Arş. Gör. | Res. Asst. Tolga UCAR (Kamu Yönetimi/ *Public Administration*)

REDAKTÖRLER / REDACTORS

Arş. Gör. | Res. Asst. Tolga UCAR (Türkçe)

Dr. | Dr. Doğan BARAK (English)

SEKRETERYA / SECRETARIAT

Dr. | Dr. Doğan BARAK

Arş. Gör. | Res. Asst. Tolga UCAR

GRAFİK TASARIM / GRAPHIC DESIGN

Arş. Gör. | Res. Asst. Tolga UCAR

YAZIŞMA ADRESİ / CORRESPONDING ADDRESS

Selahaddin-i Eyyübi Mah. Aydınlik Cad. No: 1, Bingöl Üniversitesi, İktisadi
ve İdari Bilimler Fakültesi, 12000, Merkez/Bingöl Tel: +90 (426) – 216 00
12/13-14-15 / 1720 Faks: +90 (426) – 216 00 18

WEB SAYFASI / WEB PAGE

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/biibfad>

E-POSTA / E-MAIL:

biibfad@bingol.edu.tr / biibfad@gmail.com

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

- Prof. Dr. | Prof. Mehmet Dalar (Abant İzzet Baysal University-TURKEY)
- Prof. Dr. | Prof. Sait Patır (Bingöl University-TURKEY)
- Prof. Dr. | Prof. İbrahim Ethem Taş (Kahramanmaraş Sütçü İmam University-TURKEY)
- Prof. Dr. | Prof. Abdulvahap Baydaş (Düzce University-TURKEY)
- Doç. Dr. | Assoc. Prof. Halim Tatlı (Bingöl University-TURKEY)
- Doç. Dr. | Assoc. Prof. Hasan Murat Ertuğrul (Undersecretariat of Treasury, Republic of TURKEY)
- Doç. Dr. | Assoc. Prof. Çağlar Yurtseven (Bahçeşehir University-TURKEY)
- Doç. Dr. | Assoc. Prof. Mehmet Barış Aslan (Bingöl University-TURKEY)
- Dr. Öğr. Üyesi | Asst. Prof. Fevzi Kaçer (Bingöl University-TURKEY)
- Dr. Öğr. Üyesi | Asst. Prof. İsmail Narin (Bingöl University-TURKEY)
- Dr. Öğr. Üyesi | Asst. Prof. Jean Paul Rabanal (Dolby College -USA)
- Dr. Öğr. Üyesi | Asst. Prof. Ren Wang (Hunan University - CHINA)
- Dr. Öğr. Üyesi | Asst. Prof. Sylvain Benoit (Université Paris-Dauphine - FRANCE)
- Dr. Öğr. Üyesi | Asst. Prof. Aadir Nakhoda (IBA Karachi-PAKISTAN)
- Dr. Öğr. Üyesi | Asst. Prof. Bilal Bağış (Bingöl University - TURKEY)
- Dr. | Dr. Mohd Nor Hakimin Bin Yusoff (University of Malaysia Kelantan-MALAYSIA)
- Dr. | Dr. Mohd Rafi Yaacob (University of Malaysia Kelantan-MALAYSIA)
- Senior Treasury Specialist Hüsni Tekin (The Turkish Treasury - TURKEY)

BİİBFAD, yılda iki sayı olarak Aralık ve Ağustos aylarında çıkarılmaktadır. Her hakkı saklıdır.

Yayınlar için ücret talep edilmez. Derginin adı belirtilmeden hiçbir alıntı yapılamaz.

BİİBFAD is published biannually, in December and August, respectively. Publication is free of charge.

No quotation may be made without an explicit reference to the magazine.

YAYIN DANIŞMA KURULU / EDITORIAL ADVISORY BOARD

- Prof. Dr. | Prof. Barry Eichengreen (UC Berkeley - USA)
- Prof. Dr. | Prof. Kenneth Kletzer (UCSC - USA)
- Prof. Dr. | Prof. Francisco L. Rivera-Batiz (Columbia University - USA)
- Prof. Dr. | Prof. Mehmet Asutay (Durham University-UNITED KINGDOM)
- Prof. Dr. | Prof. Mehmet Barca (Social Sciences University of Ankara-TURKEY)
- Prof. Dr. | Prof. Burç Ülengin (İstanbul Technical University-TURKEY)
- Prof. Dr. | Prof. Ahmet Faruk Aysan (İstanbul Şehir University-TURKEY)
- Prof. Dr. | Prof. İsmail Bakan (Sütçü İmam University-TURKEY)
- Prof. Dr. | Prof. Remzi Altunışık (Sakarya University- TURKEY)
- Prof. Dr. | Prof. Erkan Oktay (Atatürk University-TURKEY)
- Prof. Dr. | Prof. Seyfettin Erdoğan (İstanbul Medeniyet University-TURKEY)
- Prof. Dr. | Prof. Mikail Erol (Çanakkale 18 Mart University-TURKEY)
- Prof. Dr. | Prof. Ahmet Gürbüz (Bingöl University-TURKEY)
- Prof. Dr. | Prof. Fazıl Hüsnü Erdem (Dicle University-TURKEY)
- Prof. Dr. | Prof. Ahmet Yatkin (Fırat University-TURKEY)
- Prof. Dr. | Prof. Yakup Bulut (Mustafa Kemal University-TURKEY)
- Prof. Dr. | Prof. Vasile Dogaru (West University of Timisoara- ROMANIA)
- Prof. Dr. | Prof. Jorge Eduardo Carrera (University of La Plata - ITALY)
- Prof. Dr. | Prof. Rafal Matera (University of Lodz - POLAND)
- Prof. Dr. | Prof. Muammer Erdoğan (Bingöl University-TURKEY)
- Prof. Dr. | Prof. Sait Patır (Bingöl University-TURKEY)
- Prof. Dr. | Prof. Muhittin Kaplan (İstanbul University-TURKEY)
- Prof. Dr. | Prof. Hüseyin Özer (Atatürk University-TURKEY)
- Prof. Dr. | Prof. E. Muhsin Doğan (Ondokuz Mayıs University-TURKEY)
- Prof. Dr. | Prof. Doğan Uysal (Celal Bayar University-TURKEY)
- Prof. Dr. | Prof. Mehmet Çınar (Bursa Uludağ University-TURKEY)
- Prof. Dr. | Prof. Tuncay Çelik (Erciyes University-TURKEY)
- Prof. Dr. | Prof. Rouhia Noomene (Universitat Autònoma de Barcelona-SPAIN)
- Prof. Dr. | Prof. Ahmet Tabakoğlu (Marmara University -TURKEY)
- Prof. Dr. | Prof. Servet Bayındır (İstanbul University-TURKEY)
- Prof. Dr. | Prof. Abdulvahap Baydaş (Düzce University-TURKEY)
- Doç. Dr. | Assoc. Prof. Ferit İzi (Van Yüzüncü Yıl University-TURKEY)
- Doç. Dr. | Assoc. Prof. Claudette May Datuin (University of Phillipines, PHILIPPINES)
- Doç. Dr. | Assoc. Prof. Said Búheráva [Bouheraoua] (ISRA Kuala Lumpur-MALAYSIA)
- Doç. Dr. | Assoc. Prof. Ahcene (Ahsen) Lahsasna (INCEIF Kuala Lumpur - MALAYSIA)
- Doç. Dr. | Assoc. Prof. Buerhan Saiti (Malaysia Islam University-MALAYSIA)
- Dr. | Dr. Mohd Nor Hakim Bin Yusoff (University of Malaysia Kelantan-MALAYSIA)
- Dr. | Dr. Mohd Rafi Yaacob (University of Malaysia Kelantan-MALAYSIA)

HAKEM KURULU / REFEREE BOARD

Bingöl Üniveristesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakóltesi Dergisi (BİİBFAD), en az iki hakemin görev aldığı çift taraflı kör hakemlik sistemi kullanmaktadır. Hakem isimleri gizli tutulmakta ve yayımlanmamaktadır. Hakemlerimize DergiPark sistemi üzerinden hakemlik belgesi gönderilmektedir. Hakemlik belgesi ulaşmayan hakemlerimiz biibfad@bingo.edu.tr adresinden hakemlik belgesi talebinde bulunabilirler. Hakemlik davetimizi kabul edip değerli görüş ve düşüncelerini bizimle paylaşan hakemlerimize teşekkür ederiz.

Dergimizin bu sayısına (Cilt 5, Sayı 2, Aralık 2021) gönderilen makaleleri değerlendiren tüm hakemlerimize teşekkür ederiz.

We gratefully acknowledge the referees who kindly helped us review the articles sent for the current issue (Volume 5, Issue 2, December 2021).

AMAÇ VE KAPSAM

Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi bünyesinde yayımlanan dergimiz; ekonomi ve finans, beşeri ve sosyal bilimler, işletme ve yönetim, İslam iktisadı ve hukuku ile kamu yönetimi gibi başlıkların oluşturduğu geniş bir alanda bilimsel çalışmalarını desteklemeyi ve yayımlamayı amaçlayan uluslararası hakemli bir dergidir. Dergi kapsamında, araştırmacılar ve akademisyenler için küresel ölçekte kabul edilebilir bir bilgi üretimi ve paylaşımı ortamının sağlanması, toplumun bilimsel ve entelektüel birikimine ulusal ve uluslararası düzeyde müspet katkı sağlanması hedeflenmektedir.

Dergi, özgün makalelerin yanı sıra, editöre mektuplar, toplantı ve konferans raporları, kitap kritiği ve yayın kurulunun kararıyla özel sayılarının da yayınlandığı uluslararası bir iktisat, işletme, finans, İslam iktisadı ve finansı ile kamu yönetimi dergisi olma özelliği taşımaktadır. Tüm makalelerin Türkçe ya da İngilizce yayımlanabildiği dergi, yayın etiğinin en yüksek standartlarını benimsemeyi taahhüt etmekte ve herhangi bir etik dışı tutuma karşı olası tüm önlemleri almaktadır.

Bingöl İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, yılda iki sayı olarak çıkarılmaktadır. Her hakkı saklıdır. Yayınlar için ücret talep edilmez. Derginin adı belirtilmeden hiçbir alıntı yapılamaz.

AIMS AND SCOPE

This journal of Bingol University Faculty of Economics and Administrative Sciences is an international peer-reviewed economics, business management, finance, Islamic economics and finance, and public administration journal that aims to focus on publication of high quality scholarly articles on economics and finance, humanities and social sciences, business and management sciences, Islamic economics and finance and public administration. In addition to advanced and original papers, the journal publishes special volumes, promotional articles, editorial letters, meeting and conference reports and book reviews. It aims to promote, provide and share scientifically acceptable articles with a world- wide scholarly acceptable intellectual base for researchers and academics, without any restrictions. It undertakes to adopt the highest standards of publication where all articles can be written in Turkish and English, and takes all possible precautions against any publication malpractice.

The journal is published twice a year. All rights reserved. Publication is free of charge. No quotation may be made without an explicit reference to the journal.

İçerik / Content

- Ekonomi ve Finans / Economics and Finance,
- Beşeri ve Sosyal Bilimler / Humanities and social sciences,
- Kamu Yönetimi / Public Administ.
- İşletme ve Yönetim Bilimleri / Business and Management Sciences,
- İslam İktisadı ve Finansı / Islamic Economics and Finance,
- Kamu Maliye / Public Finance,

Dergimizde yayımlanan yazıların her türlü sorumluluğu (bilimsel, mesleki, hukuki, etik v.b.) yazarlara aittir. Yayımlanan yazıların telif hakkı dergiye aittir ve referans gösterilmeden aktarılamaz. / *All responsibilities (scientific, professional, legal, ethical, etc.) of the articles published in this journal belong to the authors. Copyright of the published texts belongs to the journal and can not be transferred without an explicit reference*

Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Kongresi: Krizler, Belirsizlikler ve Arayışlar
KONGRE DÜZENLEME KURULU

Prof. Dr. Ersin ERKAN	Kongre Başkanı (Bingöl Üniversitesi)
Doç. Dr. Müslüm POLAT	Bingöl Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Barış ASLAN	Bingöl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fevzi KAÇER	Bingöl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Erdiñ KOÇ	Bingöl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Melek HALİFEOĞLU	Bingöl Üniversitesi
Dr. Emrah AKYÜZ	Bingöl Üniversitesi
Dr. Ahmet KOÇAK	Bingöl Üniversitesi
Dr. Ahmet Melik SAHABİ	Bingöl Üniversitesi
Dr. Mustafa ÜNLÜ	Bingöl Üniversitesi
Dr. Mesut ASLAN	Bingöl Üniversitesi
Dr. Doğan BARAK	Bingöl Üniversitesi
Arş. Gör. Emrah GÜLEŞ	Bingöl Üniversitesi
Arş. Gör. M. Burak DELİBAŞ	Bingöl Üniversitesi
Arş. Gör. Muhsin TAN	Bingöl Üniversitesi
Arş. Gör. Hamide DEĞER	Bingöl Üniversitesi
Arş. Gör. Tolga UCAR	Bingöl Üniversitesi
Arş. Gör. Yunus Emre KARACA	Bingöl Üniversitesi
Arş. Gör. Fatih AYDIN	Bingöl Üniversitesi
Arş. Gör. Serkan AYHAN	Bingöl Üniversitesi
Arş. Gör. Nurettin KALKAN	Bingöl Üniversitesi
Arş. Gör. Salih ŞİMŞEK	Bingöl Üniversitesi

EDİTÖRDEN

Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi tarafından 11-12-13 Kasım 2021 tarihlerinde düzenlenen “Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Kongresi: Krizler, Belirsizlikler ve Arayışlar” kongresine iktisadi ve idari bilimlerin farklı bölümlerinden farklı çalışmalar sunulmuştur.

Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi'nin bu özel sayısında kongrede sunulan ve daha sonra değerli akademisyenlerimiz tarafından geliştirilen ve gözden geçirilen 8 çalışma yer almaktadır.

Bu sayının yayınlanmasında değerli vakitlerini ayırıp kıymetli görüş ve düşüncelerini paylaşan hakemlerimize ve büyük bir özenle çalışan kongre düzenleme kuruluna ve dergi ekibimize teşekkür ediyorum. Ayrıca dergimizin yayın ve danışma kuruluna üye olmayı kabul eden değerli bilim insanlarına ve derginin hazırlanmasına yardımcı olan tüm ekibimize teşekkür ediyorum.

Editör

Doç. Dr. Mehmet Barış ASLAN

İÇİNDEKİLER

Koray UYGUR ve Volkan HAN.....	11
FİNANSAL LİBERALİZASYON VE GELİR DAĞILIMI İLİŞKİSİ: G 10 ÜLKELERİ İÇİN PANEL KANTİL REGRESYON ANALİZİ	
The Relationship of Financial Liberalization and Income Distribution: Panel Quantile Regression Analysis for G10 Countries	
Şebnem ZORLUTUNA ve Necati Alp ERİLLİ.....	31
COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNDE İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN UZAKTAN EĞİTİME YAKLAŞIMLARI	
Approaches of Faculty of Economics and Administrative Sciences Students' to Distance Education During the Covid-19 Pandemic Process	
Ethem KILIÇ.....	55
DCC-GARCH İLE ALTINDA SPOT FİYAT, VADELİ FİYAT VE RİSK İLİŞKİSİ	
The Relationship Between Spot Price, Future Price and Risk: Evidence From DCC GARCH Model	
Behçet KALDIK.....	69
ULUSLARARASI GÖÇ BAĞLAMINDA SİĞİNMACILARA YÖNELİK YABANCI DÜŞMANLIĞININ İNCELENMESİ: TÜRKİYE'DE ZENOFOBİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA	
An Analysis of Xenophobia Against Asylum Seekers in the Context of International Migration: An Application on Xenophobia in Turkey	
Muhammed Fatih CEVHER.....	97
KRİZ DÖNEMLERİNDE SOSYAL PAZARLAMA: COVID-19 İNCELEMESİ	
Social Marketing in Times of Crisis: A COVID-19 Review	

Orhan KESKİNTAŞ.....	117
JOHN RAWLS'UN KAMUSAL AKIL KAVRAMI VE DEMOKRATİK MÜZAKERE TARTIŞMALARI	
John Rawls' Concept Of Public Reason And Discussions For Democratic Negotiations	
Ahmet Alptekin DURU.....	147
YEREL YÖNETİMLERCE ÇIKARILAN YÖNETMELİKLERİN YAYIM VE KALİTE SORUNU	
The Publication and Quality Problem of the By-Laws Issued by Local Governments	
Selin ŞAHİN.....	179
"BLOKLAR YIKILIRKEN...": SSCB'NİN DAĞILMASI SONRASINDA DİYANET AYLIK DERGİ'DE DIŞ POLİTİK SÖYLEMLER	
"While Bricks Were Shattered...": Political Discourses in The Religious Affairs' Monthly Journal After The Dissolution of USSR	

Bingöl Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Bingol University
Journal of Economics and Administrative Sciences
Cilt/Volume: 5,
Sayı/Issue: Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler
Kongresi: Krizler, Belirsizlikler
ve Arayışlar Özel Sayısı
Yıl/Year: 2021, s. 11-30
DOI: 10.33399/biibfad.1029345
ISSN: 2651-3234/E-ISSN: 2651-3307
Bingöl/Türkiye

Makale Bilgisi /Article Info
Geliş/Received: 27.11.2021   Kabul/ Accepted: 24.12.2021

FINANSAL LIBERALİZASYON VE GELİR DAĞILIMI İLİŞKİSİ: G 10 ÜLKELERİ İÇİN PANEL KANTİL REGRESYON ANALİZİ*

*The Relationship of Financial Liberalization and Income
Distribution: Panel Quantile Regression Analysis for G10
Countries*

Koray UYGUR
Volkan HAN*****

Öz

Bu çalışmanın amacı, seçilmiş G10 ülkelerinde finansal serbestleşmenin ve seçilen kontrol değişkenlerin (ticari açıklık, ekonomik büyüme, Ar-Ge harcamaları ve kamu harcamaları) gelir eşitsizliği üzerindeki etkisinin 1997-2019 yılları arasında incelemektir. Panel kantil regresyon modeli kullanılarak Standartlaştırılmış Dünya Gelir Eşitsizliği Veri tabanından elde edilen gelir eşitsizliği verisi üzerinde finansal serbestleşme değişkeni olarak seçilen Smt (borsa ciro oranı) ve Smc (borsa kapitalizasyon oranı)'nin yanında ticaret, ekonomik büyüme, Ar-Ge harcamaları ve kamu harcamaları kontrol değişkenlerinin etkisi araştırılmıştır. Panel kantil sonuçları incelendiğinde, ticari açıklık, smt, Ar-Ge harcamaları ve kamu harcamalarının gelir

* Bu çalışma Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Kongresinde sunulan “Gelişmiş Ülkelerde Finansal Liberalizasyonun Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri” isimli özet bildirden türetilmiştir.

** Arş. Gör., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, korayuygur@nevsehir.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0795-9348>

*** Dr. Öğr. Üyesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İİBF, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, volkanhan@nevsehir.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3180-4186>

eşitsizliğini azaltıcı bir etkiye sahip oldukları, ekonomik büyümenin ve Smt'nin ise, gelir eşitsizliğini arttırıcı bir etkiye sahip oldukları tespit edilmiştir. Ampirik sonuçlar, literatüre uygun olarak finansal serbestleşmenin gelir eşitsizliği üzerindeki belirsiz etkisinin devam ettiğini göstermektedir. Seçilen iki finansal serbestleşme değişkenlerinin gelir eşitsizliği üzerinde birbirinin zıttı sonuçlar elde edilmiştir. Ayrıca seçilen gelişmiş ülkelerde gelir eşitsizliği arttıkça ekonomik büyümenin gelir dağılımı üzerindeki bozucu etkisi artmaktadır. Diğer taraftan hükümet harcamalarının gelir dağılımında düzenleyici bir etkiye sahip olduğu görülürken, Ar-Ge harcamalarının da eşitsizlik üzerindeki düzenleyici etkisinin olduğu görülmektedir ve Ar-Ge harcamaları yüksek eşitsizlik seviyesinde gelir dağılımı üzerinde en yüksek düzenleyici etkiye sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Gelir eşitsizliği, finansal serbestleşme, küreselleşme, ekonomik büyüme, panel kantil analizi

Jel Kodları: D63; F65; G15; O11

Abstract

The aim of this study is to examine the effect of financial liberalization and selected control variables (trade openness, economic growth, R&D expenditures and public expenditures) on income inequality in selected G10 countries between 1997-2019. On income inequality data obtained from the Standardized World Income Inequality Database and the effect of trade, economic growth, R&D expenditures and public expenditures control variables, as well as Smt (stock market turnover rate) and Smc (stock exchange capitalization rate) has been researched by using the panel quantile regression model. When the panel quantile results are examined, it has been determined that trade openness, smt, R&D expenditures and public expenditures have a reducing effect on income inequality, while economic growth and Smc have an increasing effect on income inequality. Empirical results show that, in accordance with the literature, the uncertain effect of financial liberalization on income inequality continues. Contrasting results were obtained on income inequality of the two selected financial liberalization variables. Contrasting results were obtained on income inequality of the two selected financial liberalization variables. In addition, as income inequality increases in selected developed countries, the distorting effect of economic growth on income distribution increases. On the other hand, it is seen that government expenditures have a regulatory effect on income distribution, while R&D expenditures have a regulatory effect on inequality, and R&D expenditures have the highest regulatory effect on income distribution at a high level of inequality.

Keywords: Income inequality, financial liberalization, economic growth, panel quantile analysis.

Jel Codes: D63; F65; G15; O11

1. Giriş

Dünya genelinde küreselleşmenin artmasıyla birlikte özellikle finansal serbestleşme ve gelir dağılımı konuları büyük önem kazanmıştır. Gelir eşitsizliği ile mücadele için finans sektörünün ihtiyatlı gelişimi önemli bir araç olarak kullanılabilir. İlk olarak finansal serbestleşme ile birlikte yaşanan sermaye girişi ülkelerde istihdamı artırarak, yoksul kesimlerin gelirini doğrudan artıran yatırım faaliyetlerini teşvik etmektedir. İkinci olarak yoksul kesimlerin, eğitim, sağlık ve sosyoekonomik gibi beşeri sermaye yatırımlarının artmasını sağlamaktadır. Üçüncü olarak finansal serbestleşme sonucunda gelir eşitsizliğinin iyileşmesine bağlı olarak ortaya çıkan sorunlar azalır. Son olarak finansal sektörün serbestleşmesi ve iyi yönetilmesi ile yüksek enflasyon dönemlerinde finansal kaynaklara kolay erişim sayesinde yüksek gelire sahip grupların, gelirlerinin korunmasına yardımcı olabilir (Shahbaz vd., 2015). Ancak bunun yanında finansal serbestleşmenin olumsuz etkilerinin yaygın olarak borç birikimiyle ilgili olduğu kabul edilmiştir. Finansallaşma sonucunda artan borçlanma ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyebilmektedir (Moosa, 2016).

Bu çalışmanın amacı seçilmiş G10 ülkelerinde finansal serbestleşmenin ve seçilen kontrol değişkenlerin (ticari açıklık, ekonomik büyüme, Ar-Ge harcamaları ve kamu harcamaları) gelir eşitsizliği üzerindeki etkisinin 1997-2019 yılları arasında incelemektir. Benzer ekonomik çıkarlara sahip finansal bir grup olan G10 ülkeleri örneklem olarak seçilmiştir. Mali konularda istişare ve işbirliği yapan sanayileşmiş ülkelerden oluşan bu grup, finansal serbestleşmenin iyi bir örneğini oluşturmaktadır. Ayrıca gelişmiş ülkelerde gelir eşitsizliği tartışmaları, özellikle 2008 Küresel finans krizi sonrasında yeniden tartışılmaya başlamıştır. Burada borç veren, sanayileşmiş ve küresel güç olarak ifade edilen ülkelerin özellikle Borsa serbestleşmesi (Smc (Borsa kapitalizasyon oranı) ve Smt (Borsa ciro oranı) değişkenleri

üzerinden gelir dağılımına etkisinin panel kantil regresyon yöntemi kullanılarak araştırılması ve literatüre katkı sağlaması amaçlanmaktadır.

Çalışmanın diğer bölümleri şu şekildedir; 2.bölümde finansal serbestleşme ve gelir eşitsizliği üzerine teorik ampirik literatür incelemesi yer almaktadır. 3. bölümde çalışmada kullanılan veriler ve kurulan model yer almaktadır. 4. bölümde ampirik bulgulara yer verilmiş ve son bölümde sonuç ve politika çıkarımları yer almaktadır.

2. Teorik ve Ampirik Literatür İncelemesi

Küreselleşme ve gelir dağılımı konuları uzun yıllar iktisat literatüründe incelenmiş ve incelenmeye devam eden konular arasındadır. Küreselleşme ve gelir dağılımı konusunda yapılan çalışmalar iki bölümde incelenebilir. İlk yaklaşım ekonomik büyüme ve gelir dağılımı arasında güçlü bir ilişki olmadığını ifade eden ve bu sebeple de ekonomik büyüme ve küreselleşmeyi yoksulluğun azaltılmasında bir unsur olarak gören yaklaşımdır. İkinci yaklaşım ise, 1970'lerden sonra yaşanan küreselleşme hareketleriyle birlikte gerek ülkeler arasında gerekse de ülkenin kendi içerisinde gelir eşitsizliğinin arttığını öne süren yaklaşımdır (Konukman ve Çiftçi, 2008: 60). Küreselleşme ticari açıklık, finansal serbestleşme ve doğrudan yabancı yatırım gibi değişkenlerle ölçülür. Literatürde küreselleşmenin gelir eşitsizliği üzerindeki etkileri, farklı zaman dönemleri ve ülkeler için çeşitli yöntemler kullanılarak detaylı olarak incelenmiştir.

Gelir dağılımı ekonomik büyüme ilişkisi ilk olarak Simon Kuznets (1955) tarafından incelenmiştir. Kuznets ekonomik büyüme boyunca gelir eşitsizliğinin ters U biçiminde olacağını ileri sürmüştür. Bir başka deyişle Kuznets'in tezi ekonomik büyümenin ilk aşamalarında gelir eşitsizliğinin artacağı, daha sonra ise azalacağı yönündedir. Diğer taraftan finansal serbestleşme gelir eşitsizliği ilişkisi 1990'lardan sonra ağırlıklı olarak incelenmeye başlanmıştır. Bu konuda yapılan ilk çalışma Greenwood ve Jovanovic (1990) tarafından yapılan çalışmadır. Yapılan bu çalışma, Kuznets tarafından ortaya atılan ters U şeklindeki ilişkinin, finansal gelişme ve gelir eşitsizliğine uyarlanmış halidir. Greenwood ve Jovanovic (1990)'a göre ekonomik büyümenin ilk aşamalarında finans piyasaları yeni oluşmaya başlamakla birlikte,

ekonomik büyüme arttıkça finansal yapı oluşmaya başlar. Bu aşamada hem ekonomik büyüme ve tasarruf oranları artar hem de zengin ve fakir gruplar arasındaki gelir dağılımı farkı genişler. Ekonomik büyümeyle birlikte oluşan finansal yapı neticesinde geline son aşamada düşük gelirli grupların fon ve kaynaklara erişiminin kolaylaşmasından dolayı gelir eşitsizliği azalmakta, tasarruf ve ekonomik büyümede azalmalar meydana gelmektedir. Yani finansal gelişme ve gelir eşitsizliği ilişkisi de ters U şeklinde olmaktadır. Galor ve Zeira (1993) ile Banerjee ve Newman(1993) tarafından yapılan çalışmalarda finansal serbestleşmenin gelir eşitsizliğini azalttığı sonucuna ulaşılmıştır. Literatür incelendiğinde finansal serbestleşme ve gelir eşitsizliği konusunda yapılan çalışmalarda fikir birliğinin bulunmadığı görülmektedir.

Levine (2005) finansal gelişmenin, yoksullar üzerinde büyük bir pozitif etkisinin olacağını ve dolayısıyla gelir eşitsizliğini azaltacağını belirtmiştir. Shahbaz vd., (2015), 1965-2011 yılları arasında İran ekonomisi için finansal gelişme ve gelir eşitsizliği ilişkisini ARDL yöntemi ile incelemişlerdir. Finansal gelişmenin gelir eşitsizliğini düşürdüğü sonucuna ulaşılmıştır. Kim, Hsieh ve Lin (2021), 1989-2011 yılları arasında gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için finansal serbestleşme, siyaset kurumu ve gelir eşitsizliği ilişkisini incelemişlerdir. Finansal serbestleşmenin daha az demokratik ülkeler için gelir eşitsizliğini azalttığı sonucuna ulaşılmıştır. Batuo, Guidi ve Mlambo (2010), 1990-2004 yılları arasında 22 Afrika ülkesi için finansal gelişim ve gelir eşitsizliği ilişkisini GMM yöntemi ile incelemişlerdir. Finansal gelişmenin gelir eşitsizliğini azalttığı sonucuna ulaşılmıştır. Kappel (2010), 1960-2006 yılları arasında 78 gelişmiş ve gelişmekte olan ülke için finansal gelişmenin gelir eşitsizliği ve yoksulluk üzerindeki etkilerini OLS yöntemiyle incelemiştir. Gelişmekte olan ülkelerde finansal serbestleşmenin gelir eşitsizliğini azalttığı ancak sonuçların istatistiki olarak anlamlı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca hükümet harcamalarının yüksek gelirli ülkelerde gelir eşitsizliğini azaltmaktadır. Clarke, Xu ve Zou (2006), 1960-1995 yılları arasında 83 ülke için finansal gelişme ve gelir eşitsizliği ilişkisini OLS yöntemi ile incelemişlerdir. Finansal gelişme arttıkça gelir eşitsizliğinin azaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Topuz ve Dağdemir (2016), 1994 -2011 yılları

arasında 94 ülke için finansal gelişme ve gelir eşitsizliği ilişkisini GMM yöntemi ile incelemişlerdir. Yüksek gelirli ülkelerde, finansal gelişmelerin gelir eşitsizliğini azalttığı ancak düşük ve düşük-orta gelirli ve üst-orta gelirli ülkelerde artırdığı sonucuna ulaşmışlardır.

Asteriou, Dimelis ve Moudatsou (2014), 1995-2009 yılları arasında Avrupa Birliği için küreselleşme ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiyi GMM yöntemi ile incelemişlerdir. Bu analize göre, ticari açıklığın gelir eşitsizliğini azaltıcı bir etkiye sahip olduğu, ancak doğrudan yabancı yatırımların, sermaye piyasalarının açıklığı ve borsanın kapitalizasyonu değişkenlerinin seçilen tüm ülkelerde gelir eşitsizliği üzerinde artırıcı etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Özellikle DYY, bu bölgede artan eşitsizliklerin ana nedeni olarak bulunmuştur. De Haan, Pleninger ve Sturm (2018), 1975-2005 yılları arasında seçilen 141 ülke için finansal liberalizasyon ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiyi OLS yöntemi ile incelemişlerdir. Finansal liberalizasyonun gelir eşitsizliğini artırdığı sonucuna ulaşmışlardır. Kar ve Kar (2019), 1990-2014 yılları arasında BRICS ülkeleri için finansal gelişme gelir eşitsizliği ilişkisini PMG yöntemi ile incelemişlerdir. Uzun dönemde finansal gelişmenin gelir eşitsizliğini artırdığı sonucuna ulaşmışlardır. De Haan ve Sturm (2017), 1975-2015 yılları arasında seçilen 121 ülke için finans ve gelir eşitsizliği ilişkisini OLS yöntemiyle incelemişlerdir. Finansal gelişmelerin gelir eşitsizliğini artırdığı sonucuna ulaşmışlardır. Jauch ve Watzka (2015), 1960-2008 yılları arasında 138 gelişmiş ve gelişmekte olan ülke için finansal gelişme ve gelir eşitsizliği ilişkisini dinamik GMM yöntemi ile incelemişlerdir. Finansal gelişmenin gelir eşitsizliğini artırdığı sonucuna ulaşmışlardır. Furceri ve Loungani (2015), 1970-2010 yılları arasında 149 ülke için sermayenin serbestleşmesi ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiyi OLS yöntemiyle incelemişlerdir. Sermaye hesabının serbestleşmesinin gelir eşitsizliğini artırdığı sonucuna ulaşmışlardır.

Özdemir (2019), 1987-2016 yılları arasında Türkiye için finansal serbestleşme ve gelir eşitsizliği ilişkisini ARDL yöntemi ile incelemiştir. Finansal gelişmenin ilk aşamalarında gelir eşitsizliğinin azaldığı, ancak zamanla eşitsizliğin arttığı sonucuna ulaşmıştır. Tita ve Aziakpono (2016), 1985-2007 yılları arasında 15 Afrika ülkesi için finansal gelişme ve gelir eşitsizliği ilişkisini AMG yöntemi ile

incelemişlerdir. Mısır, Fildişi Sahili, Gana, Fas, Nijerya, Güney Afrika, Tunus ve Uganda'da finansal gelişmenin gelir eşitsizliğini önce azaltıp sonra artırdığı ancak bulguların istatistiki olarak anlamlı olmadığı ve Otswana, Lesotho ve Ruanda'da finansal gelişmenin gelir eşitsizliğini önce artırıp sonra azalttığı, ancak bu ilişki finansal gelişmenin ölçüsüne bağlı olarak değişiklik gösterdiği sonucuna ulaşmışlardır. Finansal gelişme ve gelir eşitsizliği ilişkisinin, kullanılan finansal gelişme ölçütüne bağlı olarak ters U şeklinden U şekline kadar değiştiği sonucuna ulaşmışlardır. Tan ve Law (2012), 1980-2000 yılları arasında 35 gelişmekte olan ülke için finansal gelişme gelir eşitsizliği ilişkisini GMM yöntemi ile incelemişlerdir. Ülkelerin finansal gelişmelerinin başlangıç aşamalarında gelir eşitsizliğini azalttığı ancak zamanla gelir eşitsizliğinin artarak U şeklini aldığı sonucuna ulaşmışlardır.

Rehman, Khan ve Ahmed (2008), 1975-2002 yılları arasında 51 ülke için gelir eşitsizliği, ekonomik büyüme ve finansal gelişme ilişkisini Panel Regresyon analizi ile incelemişlerdir. Finansal gelişme ve gelir eşitsizliği arasında bir ilişki bulunmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Buman ve Lensink (2013), 1975-2005 yılları arasında seçilen 91 ülke için finansal serbestleşme gelir eşitsizliği ilişkisini GMM yöntemi ile incelemiştir. Finansal serbestleşmenin yüksek olmadığı seviyelerde finansal serbestleşmenin gelir eşitsizliğini azalttığı, fakat finansal serbestleşmenin yüksek olduğu ekonomilerde, daha fazla finansal serbestleşmenin gelir dağılımını olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Ağır, Türkmen ve Özbek (2020), 1988-2016 yılları arasında E7 ülkeleri için Finansal Kuznets Eğrisi hipotezi çerçevesinde finansal gelişme endeksi ile gelir eşitsizliği ilişkisini AMG yöntemi ile incelemişlerdir. Finansal Kuznets Eğrisi hipotezinin geçerli olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Literatürde finansal serbestleşme-gelir eşitsizliği ilişkisini mikro ve makro düzeyde ve çeşitli dönemlerde ve farklı ülke ve ülke grupları için analiz eden çalışmalar incelenmiştir. İncelenen çalışmalarda daha çok finansal açıklığı ölçmek için gösterge olarak bankacılık ve Kaopen endeksi gibi veriler kullanılırken bu çalışmada, finansal serbestleşmenin gelir eşitsizliği üzerine etkilerini görmek için tek bir

finansal değişkene bağlı kalınmamış ve iki temel borsa küreselleşme değişkeni modele dahil edilmiştir. Ayrıca gelir eşitsizliği literatürü incelenerek gelir dağılımı üzerinde etkisi olan dört temel değişken de modele eklenmiştir. Bu çalışmada literatürdeki çalışmalardan farklı olarak panel çalışmalarda regresyon koşullu nicel tahmin gerçekteştirdiği ve koşullu dağılımdaki her bir belirli noktanın davranışını tahmin ettiği için klasik regresyon yöntemlerine göre büyük bir avantaj sağlayan kantil analizi tercih edilmiştir. Bu çalışma, çeşitli niceliksel aşamalarda gelir eşitsizliğini yönlendiren faktörleri incelememizi sağladığı için analiz sonuçlarının daha iyi değerlendirilmesini sağlamakta ve daha net politika çıkarımlarında bulunmamızı sağlamaktadır.

3. Data ve Model Spesifikasyonu

3.1. Data

Bu çalışmada finansal serbestleşme değişkenleri başta olmak üzere ticaretin, ekonomik büyümenin, Ar-Ge harcamalarının ve kamu harcamalarının gelir dağılımı üzerine etkilerinin G10 ülkeleri için 1997-2019 yıllarını kapsayacak şekilde incelenmesi amaçlanmıştır. Denklem 1'de kullanılan ampirik model, fonksiyon olarak şu şekilde gösterilebilir:

$$\ln Gini_{it} = \gamma_0 + \gamma_1 \ln Smt_{it} + \gamma_2 \ln Smc_{it} + \gamma_3 \ln GDP_{it} + \gamma_4 \ln R\&D_{it} + \gamma_5 \ln Gex_{it} + \gamma_6 \ln Trade_{it} + \mu_{it} \quad (1)$$

Denklem 1'de, *i* ve *t* sırasıyla ülkeleri (G10) ve gözlem aralığını (1997-2019) gösterir. Her γ , karşılık gelen değişkenin eğim katsayısını temsil eder ve son olarak μ_{it} , tahmin kalıntısını gösterir. Finansal serbestleşme ve gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi bulmak için gelir eşitsizliği dışındaki tüm veriler bir bağımsız değişken olarak kullanılmıştır. Bağımlı değişken olan gelir eşitsizliği (Gini), ülkelerdeki gelir farkını daha etkin bir şekilde gösterdiği için seçilmiş ve Standardize Edilmiş Dünya Gelir Eşitsizliği Veri tabanından (SWIID v.9.1) elde edilmiştir (Solt, 2009). Finansal serbestleşme değişkenleri Dünya Bankası-Küresel Finansal Gelişme veri tabanından alınmıştır. *Smc*, bir ülke borsasında listelenen tüm hisselerin GSYİH yüzdesi olarak toplam değeridir. Bu değişken, tüm hisselerin değerini

toplam düzeyde ülkenin toplam çıktısının değeriyle karşılaştırmamıza yardımcı olur. Smt ise dönem içinde işlem gören hisselerin toplam değeri, dönemin ortalama piyasa değerine bölünerek elde edilir. GDP, ekonomik büyüme değişkeni olarak GSYİH (sabit 2015 ABD Doları); Gex, Genel hükümet nihai tüketim harcamalarını (sabit 2015 ABD Doları); R&D, GSYİH'nin yüzdesi olarak toplam araştırma ve geliştirme harcamalarını ve Trade, GSYİH'nin yüzdesi olarak toplam ticareti ifade eder ve kontrol değişkenlerinin tümü Dünya Bankası veri tabanından elde edilmiştir. Modelde kullanılan tüm değişkenler logaritmik formdadır.

3.2. Kantil Metodoloji

Binder ve Coad (2011) panel kantil yönteminin diğer katsayı tahmin yöntemlerinden ortalama etkileri göz ardı etmesi sebebiyle daha güvenilir sonuçlar verdiğini ifade etmiştir. Kantil analizi, regresyon koşullu nicel tahmin gerçekleştirebildiği ve koşullu dağılımdaki her bir belirli noktanın davranışını tahmin ettiği için klasik regresyon yöntemlerine göre büyük bir avantaj sağlar (Alharthi, Dogan ve Taskin, 2021). Bu model, çeşitli niceliksel aşamalarda gelir eşitsizliğini yönlendiren faktörleri incelememizi sağlar. Koşullu kantil fonksiyonlarının tahmini için uygun olan bu yöntem, OLS yöntemi ile karşılaştırıldığında, kantil regresyon hata terimleri için güçlü tahminler gerektirmez ve bu durumda kantil regresyon daha sağlam tahmin sonuçları sağlayabilir (Koenker ve Bassett, 1978). Ayrıca regresyon katsayısı tahmin edicileri genellikle nicelikler arasında farklılık gösterir, yani değişkenler üzerindeki açıklayıcı değişkenlerin sonuçları nicelikler arasında farklıdır (Yan vd., 2019). Son olarak, kantil regresyon, herhangi bir dağılım varsayımını dikkate almayan bir analiz yöntemidir (Koenker, 2004; Sherwood ve Wang, 2016).

Panel lineer regresyon denklemi (2) ve çalışmamızda kullanılacak Kantil regresyon formu (denklem 3) aşağıdaki gibidir:

$$y_{it} = \alpha_i + \beta(q) x'_{it} + u_{it} \quad i=1, \dots, N, t=1, \dots, T \quad (2)$$

Burada ülke sayısı i ile, zaman boyutu t ile gösterilir. Modeldeki y_{it} bağımlı değişken gelir eşitsizliğini, x vektörü ise Denklem (1)'de açıklanan tüm bağımsız değişkenleri temsil etmektedir. Burada q

koşullu dağılımın ($0 < q < 1$) miktarını ve α sabit etkilerin varlığını gösterir. Koenker'in (2004) Gauss rastgele etkiler tahmin edicisini sabit etkiler için cezalandırılmış en küçük kareler tahmincisi olarak yorumlaması, kantil regresyonun kapsamını panel veri modellerine kadar genişletmektedir. Koenker, çözümü olarak bir cezalı tahmin edici sınıfını tanıtır, literatürde cezalı kantil regresyon olarak adlandırılan bu yöntem, sabit etki ile aşağıdaki model denklemine dönüşmektedir (Lamarche, 2010):

$$\min_{\beta, \alpha} \sum_{j=1}^J \sum_{t=1}^T \sum_{i=1}^N w_j \rho_{tj} (y_{it} - x_{it} \beta - \alpha_i) + \lambda \sum_{i=1}^N |\alpha_i| \quad (3)$$

Burada Koenker ve Bassett (1978) tarafından verilen parçalı lineer kantil kayıp fonksiyonu $p_{tj}(u) = u(T_j - I(u \leq 0))$ şeklindedir. w_j , verilen göreceli bir ağırlıktır. Ağırlıklar, bireysel etkilerin ve cezanın tahmini üzerindeki niceliklerin etkisini kontrol eder. $\lambda |\alpha_i|$ tahmininin performansını iyileştirmek için bireysel etki tahminlerini sıfıra doğru küçültmeye hizmet eder.

4. Ampirik Sonuçlar

Analizde kullanılan verileri daha iyi anlamak için Tablo 1'de değişkenlerin tanımlayıcı istatistikleri verilmektedir. 10 ülke ve 230 gözlem ile seçilen altı bağımsız değişkenin gelir eşitsizliği üzerine etkisine bakılan çalışmada, finansal serbestleşme değişkenlerinin standart sapmasının diğerlerine göre daha yüksek olduğu görülmektedir. En düşük standart sapmaya sahip değişken ise gelir eşitsizliği değişkenidir. Bu durum seçilen ülkelerde gelir dağılımının birbirine benzer olduğunu ve finansal serbestleşmenin ise, daha değişken olduğunu göstermektedir. Tanımlayıcı istatistikler incelendiği zaman güvenilir ampirik sonuçlar için panel kantil regresyon yönteminin kullanılmasını öneren verilerin heterojenliği görülmektedir.

Tablo 1: Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Gözlem	Ortalama	Standart Sapma	Min.	Max.	Skewness	Kurtosis
Gini	230	1.47	0.05	1.38	1.58	0.20	2.05
Trade	230	1.79	0.24	1.25	2.22	-0.17	2.46
GDP	230	12.25	0.46	11.50	13.30	0.33	2.66
Smt	230	1.57	0.78	0	2.61	-1.31	3.15
Smc	230	1.63	0.68	0	2.32	-1.75	4.55
R&D	230	0.30	0.15	-0.008	0.58	-0.43	2.46
Gex	230	11.58	0.39	10.91	12.44	0.35	2.65

Tablo 2 Im-Pesaran-Shin (IPS) panel birim kök testinden elde edilen sonuçları göstermektedir (Im-Pesaran-Shin, 2003). Test sonuçları, değişkenlerin durağan olmadığını belirten sıfır hipotezin reddedilmiş olduğunu ve serilerin birinci farklarında durağan olduğunu göstermektedir.

Tablo 2.: IPS Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenler	Im, Pesaran ve Shin W-stat			
	Seviye		1.fark	
	Trendsiz	Trendli	Trendsiz	Trendli
Gini	0.033	-0.407	-4.383***	-3.014***
Trade	-0.027	-2.080**	-7.884***	-6.119***
GDP	0.626	-1.735**	-6.686***	-4.866***
Smt	0.526	1.415	-6.735***	-6.248***
Smc	-1.447*	-0.802	-6.472***	-4.903***
R&D	-0.045	4.537	-0.806**	-2.814**
Gex	0.088	-0.043	-3.516***	-3.040***

Not: *,** ve *** sırasıyla; %1, %5 ve %10 seviyesinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 2’de IPS birim kök testi sonuçlarına göre tüm değişkenlerin birinci farkta durağan olduğu anlaşılmıştır. Bundan sonra ikinci aşamada Panel eşbütünleşme testlerine geçilebilir. Tablo 3’de Westerlund (2005), Pedroni (1999, 2004) ve Kao (1999) eş bütünleşme testleri incelendiğinde, analiz edilen değişkenlerin %1 ve %5 anlamlılık düzeyinde eş bütünleşik olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 3: Panel Eşbütünleşme Test Sonuçları

	Westerlund	Pedroni	Kao
Statistic	1.64*	2.94**	-2.20*
Prob	0.04	0.00	0.02

*ve ** sırasıyla %5 ve %1 anlamlılık seviyelerini göstermektedir.

Tablo 4’de, denklem 1’de kurulan modele göre OLS ve Kantil regresyon sonuçları yer almaktadır. Burada düşük (%10 ve %25) orta (%50) ve yüksek (%75 ve %90) seviyelerdeki gelir eşitsizliğine göre finansal serbestleşme değişkenlerinin ve diğer kontrol değişkenlerin etki tahminlerini göstermektedir. OLS sonuçları incelendiği zaman, tüm değişkenlerin istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Burada ekonomik büyüme ve finansal serbestleşme değişkenlerinden Smc gelir eşitsizliği üzerinde artırıcı bir etkiye sahipken, ticari açıklık, Smt, Ar-Ge harcamaları ve kamu harcamaları gelir eşitsizliğini azaltıcı bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. OLS sonuçlarına göre, gelir eşitsizliğini en çok artıran ekonomik büyümedir ve GSYİH’da yaşanacak %1’lik artış gelir eşitsizliğini %0.23 artırmaktadır ve gelir eşitsizliğini azaltan en önemli değişken ise kamu harcamalarıdır. Kamu harcamalarında ki %1’lik artış gelir eşitsizliğini % 0.18 azaltmaktadır.

Panel kantil regresyon sonuçları, farklı gelir eşitsizliği seviyelerinde gelir eşitsizliğini etkileyen değişkenlerin daha ayrıntılı bir analizini sunmaktadır. Buna göre Smt’nin gelir eşitsizliği üzerindeki azaltıcı etkisi yüksek kantillerde artmaktadır. Burada borsa cirosunun artması hisselerin likiditesinin artması anlamına geldiğinden piyasada likiditenin artması gelir eşitsizliğini azaltmaktadır. Diğer taraftan Smc’nin gelir eşitsizliği üzerindeki etkisi pozitifdir. Burada finansal serbestleşme değişkenlerinin gelir eşitsizliği üzerindeki etkileri için zıt yönlü sonuçlar elde edilmiştir. Borsa kapitalizasyon oranının artması yani borsanın aşırı değerlenmesi yatırım için kullanılabilir kaynakların piyasadan çekilerek borsaya aktarılmasına neden olacağından bu durum gelir eşitsizliğinin daha da artmasıyla sonuçlanacaktır. Bu sonuç Asteriou, Dimelis ve Moudatsou (2014), (2014), Furceri ve Loungani (2015) ve De Haan, Pleninger ve Sturm (2018)’nin sonuçlarını desteklemektedir.

Tablo 4: Panel Kantil Regresyon Sonuçları (Bağımlı Değişken: Gelir Eşitsizliği)

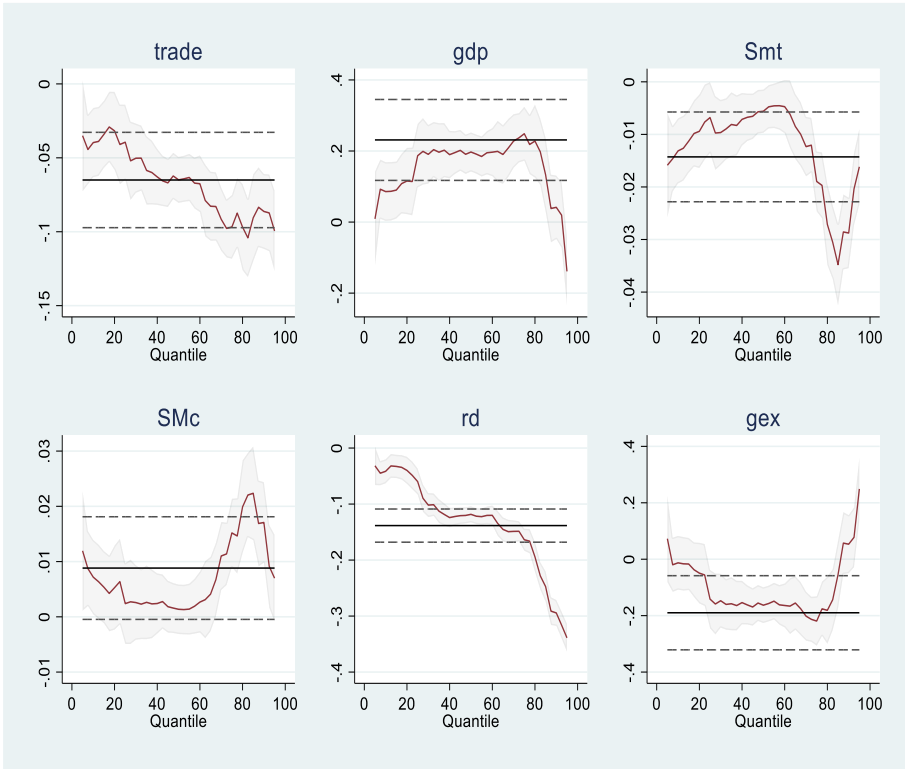
Kantiller	C	Trade	GDP	Smt	Smc	R&D	Gex
Ols	1.007 ***	- 0.0650* **	0.2311* **	- 0.0142* **	0.0088* **	- 0.1384** **	- 0.1896* **
%10	0.630 1***	-0.0396	0.0858* *	- 0.0131* **	0.00718 **	- 0.0414** *	-0.0127
%25	0.900 1***	- 0.0394* **	0.1867* **	- 0.0068* **	0.0023	- 0.0598** *	- 0.1413* **
%50	1.102 0***	- 0.0649* **	0.1971* **	- 0.0055* **	0.0013	- 0.1183** *	- 0.1628* **
%75	1.212 8***	- 0.0967* **	0.2486* **	- 0.0189* **	0.0151** *	- 0.1636** *	- 0.2191* **
%90	0.655 7**	- 0.0862* **	0.0415	- 0.0287* **	0.0170** *	- 0.2943** *	0.0533

***, ** ve * sırasıyla % 1, %5 ve %10 istatistiksel olarak anlamlılık seviyelerini ifade eder.

Modelde seçilen kontrol değişkenler için kantil sonuçlarına göre; GSYİH %90 kantil haricinde istatistiksel olarak anlamlıdır ve gelir eşitsizliği arttıkça ekonomik büyümenin gelir dağılımı üzerindeki bozucu etkisi artmaktadır. Ekonomik büyüme-gelir eşitsizliği ilişkisi için Kuznets'in ters U şeklindeki tezine aykırı sonuçlar elde edilmiştir. Bunun yanında Ar-Ge harcamalarının artması gelir eşitsizliğini azaltmaktadır ve yüksek eşitsizlik seviyesinde gelir dağılımı üzerinde en yüksek olumlu etki Ar-Ge harcamalarına aittir. Ticaretin serbestleşmesi gelir dağılımı üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir ve bu durum yüksek kantillerde daha da artarak devam etmektedir. Burada elde edilen sonuçlar, Asteriou, Dimelis ve Moudatsou (2014)'ın sonuçlarını desteklemektedir. Kamu harcamaları 90 kantil haricinde gelir eşitsizliği ile anlamlı ve negatif bir ilişkiye sahiptir. Yani kamu harcamalarının artması gelir eşitsizliğini azaltmaktadır. Bulgu gelişmiş ülkelerde kamu harcamalarının gelir eşitsizliğini azalttığı sonucunu bulan Kappel (2010)'ın çalışması ile uyumludur.

Şekil 1’de gelir eşitsizliğini etkileyen değişkenlerin tüm kantil seviyelerindeki grafik gösterimi yer almaktadır. Kırmızı eğri, bağımsız değişkenlerin gelir eşitsizliği üzerindeki etkisini farklı kantillerde gösterir. Mavi düz çizgi, en küçük kareler regresyonunun sonuçlarını gösterir. Siyah noktalı çizgi, en küçük kareler regresyonunun %95 güven eğrisini temsil eder. Taralı alan, kantil regresyon için %95 güven aralığını temsil eder. Özellikle yüksek kantillerde ticari açıklık ve Smc hariç diğer değişkenlerin güven eğrisi dışına çıktığı görülmektedir.

Şekil 1: Gelir Eşitsizliğini Etkileyen Faktörlerin Kantil Regresyon Grafik Gösterimi

5. Sonuç ve Politika Önerileri

Bu çalışmada, küreselleşmeyle birlikte hızla artan finansal serbestleşmenin gelir dağılımı üzerinde nasıl bir etkisi olacağı, seçilen gelişmiş G10 ülke örneğinde 1997-2019 yılları arasında incelenmiştir. Modele kontrol değişken olarak dahil edilen ekonomik büyüme, Ar-

Ge harcamaları, ticari açıklık ve kamu harcamalarının da gelir eşitsizliği üzerine etkilerini görmemize yardımcı olmuştur. Çalışmada yeni bir yöntem olarak panel kantil regresyon analizinin kullanılması farklı gelir eşitsizliği seviyelerinde seçilen bağımsız değişkenlerin etkilerinin daha ayrıntılı incelenmesini sağlamıştır ve finansal serbestleşme değişkeni olarak iki borsa değişkeninin kullanılması literatüre katkı açısından önemlidir.

Panel OLS ve Kantil regresyon testleri kullanılarak finansal serbestleşme ile gelir eşitsizliği arasındaki ilişki incelenmiştir. Her iki testte ilişkinin yönü birbirine benzer sonuçlar vermiştir. Buna göre literatürdeki finansal serbestleşme-gelir eşitsizliği arasındaki ilişkinin belirsizliği desteklenmektedir. OLS sonuçları incelendiği zaman, ekonomik büyüme ve finansal serbestleşme değişkenlerinden Smc gelir eşitsizliği üzerinde artırıcı bir etkiye sahipken, ticari açıklık, Smt, Ar-Ge harcamaları ve kamu harcamaları gelir eşitsizliğini azaltıcı bir etkiye sahiptir. Burada gelir eşitsizliğini en çok artıran ekonomik büyümedir ve GSYİH' da yaşanacak %1'lik artış gelir eşitsizliğini %0.23 artırmaktadır ve gelir eşitsizliğini azaltan en önemli değişken ise kamu harcamalarıdır. Kamu harcamalarında ki %1'lik artış gelir eşitsizliğini %0.18 azaltmaktadır.

Panel kantil regresyon sonuçları, farklı gelir eşitsizliği seviyelerinde gelir eşitsizliğini etkileyen değişkenlerin daha ayrıntılı bir analizini sunmaktadır. Buna göre Smt'nin gelir eşitsizliği üzerindeki azaltıcı etkisi yüksek kantillerde artmaktadır. Burada borsa cirosunun artması hisselerin likiditesinin artması anlamına geldiğinden piyasada likiditenin artması gelir eşitsizliğini azaltmaktadır. Diğer taraftan Smc'nin gelir eşitsizliği üzerindeki etkisi pozitifdir. Burada finansal serbestleşme değişkenlerinin gelir eşitsizliği üzerindeki etkileri için zıt yönlü sonuçlar elde edilmiştir. Borsa kapitalizasyon oranının artması yani borsanın aşırı değerlenmesi yatırım için kullanılacak kaynakların piyasadan çekilerek borsaya aktarılmasına neden olacağından bu durum gelir eşitsizliğinin daha da artmasıyla sonuçlanacaktır. Ayrıca gelir eşitsizliği arttıkça ekonomik büyümenin gelir dağılımı üzerindeki bozucu etkisi artmaktadır. Ekonomik büyüme-gelir eşitsizliği ilişkisi için Kuznets'in ters U şeklindeki tezine aykırı sonuçlar elde edilmiştir. Bunun yanında Ar-Ge harcamalarının

artması gelir eşitsizliğini azaltmaktadır ve yüksek eşitsizlik seviyesinde gelir dağılımı üzerinde en yüksek olumlu etki Ar-Ge harcamalarına aittir. Ticaretin serbestleşmesi gelir dağılımı üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir ve bu durum yüksek kantillerde daha da artarak devam etmektedir. Kamu harcamaları 90 kantil haricinde gelir eşitsizliği ile anlamlı ve negatif bir ilişkiye sahiptir. Yani kamu harcamalarının artması gelir eşitsizliğini azaltmaktadır.

Sonuç olarak, finansal küreselleşmeyi teşvik etmek ve artan eşitsizlikle mücadele etmek için ampirik kanıtlarımız daha önce belirtilen kavramsal belirsizliği yansıtmaktadır. Finansal derinliği yüksek olan gelişmiş ülkelerdeki gelir adaletsizliğinin yaşam koşullarını daha da kötüleştirmemesi için, öncelikle dezavantajlı olan gruplar için destekleyici önlemlerinin alınması önemlidir. Ayrıca büyümenin gelir eşitsizliğini azaltması için olmazsa olmaz koşulun, büyümeden insanların daha adil bir şekilde yararlanmasını amaçlayan yeniden dağıtım mekanizmalarının uygulanması olduğu hatırlanmalıdır.

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde BİİBFAD Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir.

Yazar Katkıları: Koray UYGUR, çalışmada konunun belirlenmesi, literatür ve verilerin toplanması bölümlerinde katkı sağlamıştır. Volkan HAN, verilerin toplanması, veri analizi ve raporlama aşamalarında katkı sağlamıştır. 1. yazarın katkı oranı yaklaşık olarak %50, 2. yazarın katkı oranı ise %50’dir

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

Teşekkür: Gösterdikleri yoğun ilgi ve emeklerinde dolayı BİİBFAD Dergisi Editör Kurulu’na ve sağladıkları katkılarında dolayı hakemlere teşekkür ederiz.

Kaynakça

Ağır, H., Türkmen, S., & Özbek, S (2020). Finansal Kuznets Eğrisi Yaklaşımı Çerçevesinde Finansallaşma ve Gelir Eşitsizliği İlişkisi: E7 Ülkeleri Üzerine Ekonometrik Bir Tahmin. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 15(2), 71-84.

- Alharthi, M., Dogan, E., & Taskin, D. (2021). Analysis of CO₂ emissions and energy consumption by sources in MENA countries: evidence from quantile regressions. *Environmental Science and Pollution Research*, 1-8.
- Asteriou, D., Dimelis, S., & Moudatsou, A. (2014). Globalization and income inequality: A panel data econometric approach for the EU27 countries. *Economic Modelling*, 36, 592-599.
- Banerjee, A.V., & Newman, A.F. (1993). Occupational choice and the process of development. *Journal of Political Economy*, 101(2), 274-298.
- Binder, M., & Coad, A. (2011). From average Joe's happiness to Miserable Jane and Cheerful John: using quantile regressions to analyze the full subjective well-being distribution. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 79(3), 275-290.
- Bumann, S., & Lensick, R. (2013). Financial liberalization and income inequality: Channels and cross-country evidence. *Working paper, University of Groningen, Department of Economics, Econometrics and Finance, The Netherlands*.
- Clarke, G.R., Xu, L.C., & Zou, H.F. (2006). Finance and income inequality: what do the data tell us?. *Southern Economic Journal*, 72(3), 578-596.
- De Haan, J., & Sturm, J.E. (2017). Finance and income inequality: A review and new evidence. *European Journal of Political Economy*, 50, 171-195.
- De Haan, J., Pleninger, R., & Sturm, J. E. (2018). Does the impact of financial liberalization on income inequality depend on financial development? Some new evidence. *Applied Economics Letters*, 25(5), 313-316.
- Enowbi Batuo, M., Guidi, F., & Mlambo, K. (2010). Financial development and income inequality: Evidence from African Countries, MPRA Paper, No: 25658. (<http://mpra.ub.uni-muenchen.de/25658>).
-

- Furceri, D., & Loungani, M.P. (2015). *Capital account liberalization and inequality*. International Monetary Fund.
- Galor, O., & Zeira, J. (1993). Income distribution and macroeconomics. *The Review of Economic Studies*, 60(1), 35-52.
- Greenwood, J., & Jovanovic, B. (1990). Financial development, growth, and the distribution of income. *Journal of Political Economy*, 98(5, Part 1), 1076-1107.
- Im, K.S., Pesaran, M.H., & Shin, Y. (2003). Testing for unit roots in heterogeneous panels. *Journal of Econometrics*, 115(1), 53-74.
- Jauch, S., & Watzka, S. (2016). Financial development and income inequality: a panel data approach. *Empirical Economics*, 51(1), 291-314.
- Kao, C. (1999). Spurious regression and residual-based tests for cointegration in panel data. *Journal of Econometrics* 90: 1-44.
- Kappel, V. (2010). The effects of financial development on income inequality and poverty. *CER-ETH-Center of Economic Research at ETH Zurich, Working Paper*, (10/127).
- Kar, B.B., & Kar M. (2019). Finansal gelişme ve gelir eşitsizliği: BRICS ekonomileri için dinamik heterojen bir yaklaşım. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(1), 27-46.
- Kim, D.H., Hsieh, J., & Lin, S.C. (2021). Financial liberalization, political institutions, and income inequality. *Empirical Economics*, 60(3), 1245-1281.
- Koenker, R. (2004). Quantile regression for longitudinal data. *Journal of Multivariate Analysis*, 91(1), 74-89.
- Koenker, R., & Bassett Jr, G. (1978). Regression quantiles. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 46(1), 33-50.
- Konukman, A., & Çiftçi, C. (2008). Küreselleşmenin gelir dağılımı üzerindeki. *Ekonomik Yaklaşım*, 19(1), 59-83.
- Kuznets, S. (1955). Economic growth and income inequality. *The American Economic*, 45 (1), 1-28.
-

- Lamarche, C. (2010). Robust penalized quantile regression estimation for panel data. *Journal of Econometrics*, 157(2), 396-408.
- Levine, R. (2005). Finance and growth: theory and evidence. *Handbook of Economic Growth*, 1, 865-934.
- Moosa, I. (2016). International evidence on the financial Kuznets curve. *Economia Internazionale/International Economics*, 69(4), 365-78.
- Özdemir, O. (2019). Autoregressive Distributed lag approach to the income inequality and financial liberalization nexus: empirical evidence from Turkey. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 9(6), 1.
- Pedroni, P. (1999). Critical values for cointegration tests in heterogeneous panels with multiple regressors. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 61: 653-670.
- Pedroni, P. (2004). Panel cointegration: Asymptotic and finite sample properties of pooled time series tests with an application to the PPP hypothesis. *Econometric Theory*, 20: 597-625.
- Rehman, H.U., Khan, S., & Ahmed, I. (2008). Income distribution, growth and financial development: A cross countries analysis. *Pakistan Economic and Social Review*, 46(1), 1-16.
- Shahbaz, M., Loganathan, N., Tiwari, A.K., & Sherafatian-Jahromi, R. (2015). Financial development and income inequality: Is there any financial Kuznets curve in Iran?. *Social Indicators Research*, 124(2), 357-382.
- Sherwood, B., & Wang, L. (2016). Partially linear additive quantile regression in ultra-high dimension. *The Annals of Statistics*, 44(1), 288-317.
- Solt, F. (2009). Standardizing the world income inequality database. *Social Science Quarterly*, (SWIID v.9.1) 90(2), 231-242.
- Tan, H.B., & Law, S.H. (2012). Nonlinear dynamics of the finance-inequality nexus in developing countries. *The Journal of Economic Inequality*, 10(4), 551-563.
-

- Tita, A.F., & Aziakpono, M.J. (2016). Financial development and income inequality in Africa: A panel heterogeneous approach. *Economic Research Southern Africa. Working Papers*, 614.
- Topuz, S.G., & Dağdemir, Ö. (2016). Finansal gelişme ve gelir eşitsizliği: bir panel veri analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(3), 19-34.
- WB-GFDD: Global Financial Development Database (2021)
<https://www.worldbank.org/en/publication/gfdr/data/global-financial-development-database>.
- WDI: World Development Indicators.
<https://datacatalog.worldbank.org/dataset/world-development-indicators>
- Westerlund, J. (2005). New simple tests for panel cointegration. *Econometric Reviews*, 24: 297-316.
- Yan, D., Kong, Y., Ren, X., Shi, Y., & Chiang, S. (2019). The determinants of urban sustainability in Chinese resource-based cities: A panel quantile regression approach. *Science of the total environment*, 686, 1210-1219.

Bingöl Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Bingöl University
Journal of Economics and Administrative Sciences
Cilt/Volume: 5,

Sayı/Issue: Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler
Kongresi: Krizler, Belirsizlikler
ve Arayışlar Özel Sayısı
Yıl/Year: 2021, s. 31-53
DOI: 10.33399/bübfad.1029307
ISSN: 2651-3234/E-ISSN: 2651-3307
Bingöl/Türkiye

Makale Bilgisi /Article Info

Geliş/Received: 27.11.2021 Kabul/ Accepted: 27.12.2021

COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNDE İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN UZAKTAN EĞİTİME YAKLAŞIMLARI

*Approaches of Faculty of Economics and Administrative
Sciences Students' to Distance Education During the Covid-19
Pandemic Process*

Şebnem ZORLUTUNA*
Necati Alp ERİLLİ**

Öz

Covid-19 hastalığı, 11 Mart 2020 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi olarak kabul edilmiştir. Türkiye’de bu hastalık ile mücadele konusunda birçok alanda önlem çalışmaları başlatılmıştır. Bu kapsamda yüz yüze eğitime ara verilerek eğitimin her kademesinde öğrenme ve öğretme sürecinde öğrenci ve öğreticinin farklı mekânlarda olduğu uzaktan eğitim sistemine geçilmiştir. Böylece bir alternatif olan uzaktan eğitim sistemi zorunlu hale gelmiştir. Böyle büyük çapta ve belirsizlik ortamında gerçekleşen bu değişimin daha önce eğitim sistemimizde hiç deneyimlenmemiş olmasından dolayı öğrencilerin uzaktan eğitime yaklaşımlarının incelenmesi önem kazanmaktadır. Bu çalışmada, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerinin, Covid-19 pandemi döneminde uzaktan eğitim sistemine bakış açıları, uzaktan eğitim sistemiyle ilgili öz yeterlikleri ve uzaktan eğitimle yürütülen derslere ilişkin görüşlerini belirlemek amacı ile fakültede yer alan dokuz bölümden 2543 öğrenciye anket uygulanmıştır. Çalışmanın

* Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İ.İ.B.F., Ekonometri Bölümü, szorlutuna@cumhuriyet.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7683-3832>

** Doç. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İ.İ.B.F., Ekonometri Bölümü, aerilli@cumhuriyet.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6948-0880>

güvenirlilik düzeyi 0.97 olarak bulunmuştur. Anket sonuçlarına göre öğrencilerin %31.8'i uzaktan eğitimi, %42.4'ü ise yüz yüze eğitimi tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Dersleri anlama konusunda öğrencilerin %49.6'sı yüz yüze eğitimi tercih ettiklerini, %40.2'si öğretim elemanlarının uzaktan eğitimdeki ders hakimiyetlerinin yeterli olduğunu belirtmişlerdir. Bu çalışmadan elde edilen sonuçlar ile İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerinin uzaktan eğitim sisteminin olumlu ve olumsuz yönleri ile ilgili görüşleri elde edilmiş ve yeni eğitim politika önerileri getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Uzaktan eğitim, Covid-19, üniversite öğrencileri, anket değerlendirme, pandemi

Jel Kodları: C83; I20

Abstract

Covid-19 disease was defined as a pandemic by the World Health Organization on March 11, 2020. In Turkey, preventive studies have been initiated in many areas to combat this disease. In this context, face-to-face education was suspended and distance education system was introduced at all levels of education. Turkish Higher Education Council has decided that universities will continue their education with distance education systems as of March 23, 2020, so the distance education system, which is an alternative, has become mandatory. Distance education is a systematic form of education in which the student and the instructor are in different places in the learning and teaching process, and that provides individuality, flexibility and independence to the parties in terms of space, time and space. It is important to examine students' approaches to distance education since this change, which took place on such a large scale and in an environment of uncertainty, has never been experienced in our education system before. This study aims to determine the views of the students of the Faculty of Economic and Administrative Sciences of Sivas Cumhuriyet University on the distance education system during the Covid-19 pandemic, their self-efficacy related to the distance education system and the courses conducted with distance education. A situation assessment questionnaire prepared for this purpose is provided by the students through the university distance education system. 2543 students from nine departments in the faculty participated in the survey. The reliability level of the study was found to be 0.97. It was determined that 41.4% of the students who participated in the survey lived in Sivas. According to the results of the survey, 31.8% of the students stated that they preferred distance education and 42.4% preferred face-to-face education. In terms of understanding the lessons, 49.6% of the students stated that they preferred face-to-face education, and 40.2% stated that the instructors' course

---

dominance in distance education is sufficient. With the results obtained from this study, the opinions of the students of the Faculty of Economics and Administrative Sciences about the positive and negative aspects of the distance education system is obtained and new education policy suggestions is made.

Keywords: Distance education, Covid-19, university students, questionnaire evaluation, pandemic

Jel Codes: C83; I20

1. Giriş

Covid-19 hastalığının Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi ilan edilmesi ile diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de eğitimin kesintiye uğramaması amacı ile alternatif eğitim sistemleri kullanılarak eğitim sistemlerinin yeniden yapılandırılması sağlanmıştır. Covid-19 tedbirleri kapsamında mesafenin korunabildiği, seyahatlerin kısıtlandığı ve evde insanların kendilerini izole etmelerine olanak sağlayacak bir sistem olan uzaktan eğitim sistemine eğitimin her kademesinde geçilmiştir. Yükseköğretim Kurulunun, 23 Mart 2020’den itibaren uzaktan eğitim sistemleriyle eğitime devam etme kararı vermesi ile de Üniversitelerde belirsizlik ortamında ve daha önce hiç deneyimlenmemiş çapta büyük bir değişim sürecine girilmiştir.

Çok eskiden beri, üniversitelerin sınıf ortamında ders vermesi, öğrencilerin dinlemesi, not alması, soru sorması ve bu soruları yanıtlaması geleneksel akademik eğitimin değişmez yapısı olmuştur (O'Malley ve McCraw, 1999). Telefon, radyo, televizyon ve en son olarak internet gibi iletişim teknolojisindeki gelişmelerle birlikte, uzaktan öğrenme dahil olmak üzere yeni öğrenme yöntemleri ortaya çıkmıştır (Shah, 2016). Uzaktan eğitim, e-öğrenme, mobil öğrenme veya çevrimiçi öğrenme gibi çeşitli isimlerle de bilinen uzaktan eğitim, öğretim ve öğrenme sürecinde öğretmenlerin öğrencilerden fiziksel olarak ayrıldığı bir eğitim şeklidir (Simonson, 2016). Uzaktan eğitim, öğrenme ve öğretme sürecinde öğrenci ve öğreticinin farklı mekânlarda olduğu, taraflara yer, zaman ve mekân bakımından bireysellik, esneklik ve bağımsızlık imkânı sağlayan sistematik bir eğitim şeklidir (Uşun, 2006). Teknolojideki hızlı gelişmeler uzaktan

eğitimi kolaylaştırmıştır (McBrien, Cheng ve Jones, 2009). Başarılı bir uzaktan eğitim için asgari teknolojik gereksinimler arasında bilgisayar, mobil cihaz (cep telefonları) veya web kamerası gibi donanımların, bir tür dinleme cihazının, WebEx veya Zoom gibi video konferans uygulamalarının, Microsoft Windows veya Apple işletim sistemlerinin edinilmesi ve yaklaşık 56K (56.000) veya daha yüksek hıza sahip sabit bir internet bağlantısı vardır (Al-Tamimi, 2003). Uzaktan Eğitim, alışılmış geleneksel eğitim tarzından farklı olarak zamandan ve mekândan tamamen bağımsız bir şekilde öğrencinin ve öğretim üyesinin kampüse gelme zorunluluğu olmaksızın mevcut var olan bilgisayar teknolojileri vasıtası ile tamamen sanal ortamda canlı, görüntülü, sesli olarak derslerin işlendiği, katılımcının istediği zaman bunları tekrar tekrar izleyebileceği ve görüntüleyebileceği bir eğitim sistemidir.

Uzaktan eğitim sisteminde öğrenciler için öğretmenler, okul ortamı, diğer öğrenciler gibi ortak motive edici faktörler ve spor ve diğer festivaller gibi müfredat dışı etkinlikler ya hiç yoktur ya da tamamen farklı bir şekilde vardır. Bu bağlamda, yüz yüze eğitim sisteminden uzaktan eğitim sistemine geçen öğrencilerin bu yeni sistemin öğreticiliği, etkililiği, kişisel uygunluğu ve eğitim gördükleri kurumun bu konudaki yeterliliği ile ilgili düşüncelerinin bilinmesi önemlidir.

Bu çalışmada ise, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi (İ.İ.B.F.) öğrencilerinin, Covid-19 pandemi döneminde uzaktan eğitim sistemine bakış açıları, uzaktan eğitim sistemiyle ilgili öz yeterlikleri ve uzaktan eğitimle yürütülen derslere ilişkin görüşlerini belirlenmiştir. Böylece öğrencilerin bakış açısına göre, uzaktan eğitimin önündeki engelleri belirlemek, bu engellerin aşılmasında eğitim sürecine dahil olanlara fayda sağlamak ve uzaktan öğrenme sürecinin başarısını artırmak amaçlanmıştır. Devam eden Covid-19 pandemisi sırasında üniversitelerin geleneksel eğitime alternatif olarak uzaktan eğitim sistemini benimsemesinden dolayı fakültelerin durumlarını teşhis etmelerine, başarılarının karşısındaki engelleri belirlemeye ve bu engelleri azaltmak için olası çözümler bulmalarına yardımcı olması bakımından bu çalışma önemli olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda yapılan alan yazın taraması sonucu oluşturulan durum değerlendirme anketinin öğrenciler tarafından

cevaplamaları sağlanmıştır, elde edilen sonuçlar betimsel olarak değerlendirilmiştir. Çalışmanın birinci bölümünde literatür taraması yapılmış, ikinci bölümde betimsel tarama deseni yöntemi hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde anketlerden elde edilen veriler ile istatistiksel karşılaştırma ve analizler yapılmıştır. Dördüncü bölümde analiz bulguları değerlendirilmiş ve son bölümde elde edilen sonuçlar tartışılmıştır.

2. Literatür

Pandemi sürecinde üniversite öğrencilerinin uzaktan eğitime yaklaşımları önemli hale gelmiş, dünyada ve ülkemizde yapılan farklı çalışmalar ile değerlendirilmiştir.

Şahin (2021), tarafından Türkiye’de yapılan çalışmada öğrencilerin çoğunluğu üniversiteleri ve öğretim elemanları tarafından uzaktan eğitim süreçleri hakkında yeterince bilgilendirildiğini, uzaktan eğitim sistemine ulaşmada önemli bir sorun yaşamadıklarını, öğretim elemanları tarafından yüklenen ders dokümanlarının yeterli, anlaşılır ve öğretici olduğu, canlı derslerin faydalı olduğu, ders ölçme yöntemi olarak ödev, proje ve sunumların kullanılmasının faydalı olduğunu, öğretim elemanları ile süreç boyunca iletişim sorunu yaşamadıklarını belirtmişlerdir. Seçkin, Alev ve Doğan (2020) çalışmalarında Covid-19 sürecinde öğrenme ve öğretme boyutlarının yanı sıra psiko-sosyal durumları da araştırmıştır. Covid-19 salgını sebebiyle acil uzaktan eğitim sistemi uygulamasına geçen Türkiye’de fizyoterapi ve rehabilitasyon eğitiminin sisteme entegrasyon süreci Bulut vd., (2020) tarafından incelenmiştir. Geleneksel eğitimde uygulamalı dersler sınıf ortamında bir kez yapıldıktan sonra bu uygulamaların görsel ve işitsel olarak aynı şekilde tekrar edilme ve pekiştirilme imkânının yeterince bulunmaması, öğrenciler açısından bir dezavantajdır. Bu sebeplerle uygulamalı dersler için yüz yüze ve uzaktan eğitimin birlikte yürütüldüğü karma eğitimlerin, öğrenme başarısında daha etkili bir yöntem olacağı düşünülmektedir. Serçemeli ve Kurnaz (2020), pandemi döneminde fiili olarak uzaktan eğitimle muhasebe dersi alan öğrencilerin, uzaktan eğitim sistemini çok fazla benimsemediklerini, sistemin kullanımıyla ilgili öz yeterlik açısından herhangi bir problem yaşamadıklarını belirlemişlerdir. Muhasebe eğitiminin uzaktan

yöntemlerle sürdürülmesiyle ilgili video kayıtlarının tekrar izlenebilmesi, esnek eğitim olanakları ve zaman tasarrufu sağlaması olumlu görülürken, internete ve eğitime ulaşamama ve sosyal olarak yalıtılmış hisse kapılma gibi hususlar olumsuz yönler olarak tespit edilmiştir. Öz Ceviz vd., (2020) yaptıkları araştırma sonucunda öğrencilerin üniversite hayatının başlaması ile birlikte değişen yaşamlarının ardından aile yanına uyum süreçleri çerçevesinde sadece %24'ü ders takibi için uygun alanlarının olduğunu belirtmiştir. Ekran başında geçirilen sürenin 5.6 kat artarak 4-6 saat aralığına çıkması, Covid-19 pandemi süreci öncesi çokça tartışılan ekran bağımlılığını artırmış hatta kaçınılmaz hale getirmiş, aynı zamanda bu ekranları da çeşitlendirmiştir. Araştırmaya katılan kadın öğrenciler genel olarak verilen ders süreleri ve ders yapılan ortamları yeterli bulmuş, erkek öğrenciler ise bu durumları yetersiz olarak nitelendirmişlerdir. Hemşirelik öğrencilerinin Covid-19 pandemisi sürecinde aldıkları uzaktan eğitime yönelik tutum ve görüşlerinin belirlemeyi amaçlayan Keskin Kızıltepe ve Kurtgöz (2020), hemşirelik öğrencilerinin uzaktan eğitim sürecinde dersleri takip etmede ve derslere katılımında sorun yaşadıklarını, teorik ve uygulama kısımlarını kavramada ve öğrenmede güçlük yaşadıklarını, klinik uygulama konusunda kendilerini yetersiz hissettiklerini belirlemişlerdir.

Georgia Eyalet Üniversitesinde Covid-19 nedeniyle öğrencilerin akademik ihtiyaçları ve uzaktan eğitimin akademik çalışmalarını nasıl etkilediği hakkında bilgi edinmek için öğrenciler üzerinde kesitsel bir çalışma gerçekleştiren Armstrong-Mensah vd., (2020), öğrencilerin benzeri görülmemiş olaylara rağmen, hala öğrenmeye ve değerlendirmelerini ve ödevlerini zamanında tamamlamaya motive olduklarını ortaya koymuştur. Roman ve Plopeanu (2021), Covid -19 pandemisinin yarattığı acil durumda çevrimiçi etkili öğrenmenin belirleyicilerini incelemişlerdir. Ayrıca, bu alışılmadık süreçte Romen öğrencilerinin ekonomi eğitiminde hangi öğrenme yöntemini (geleneksel, çevrimiçi ve karma) tercih ettiği araştırılmıştır. Romanya'nın beş büyük ekonomi fakültesinde psikolojik sıkıntının ve Covid-19 salgınıyla ilgili artan endişelerin öğrenme etkinliği üzerinde olumsuz bir etkisi olduğu bulunmuştur. Ayrıca, sonuçlar yetersiz internet erişimi, diğer ailevi

sorunlar nedeniyle yetersiz zaman, evde çalışma alanı yetersizliği gibi sorunlarla karşılaşan öğrencilerin çevrimiçi öğrenme süreçlerinde daha az etkili olduklarını ortaya koymuştur. Lassoued, Alhendawi ve Bashitialshaaer (2020) çalışmalarında, Arap ülkelerinin (Cezayir, Mısır, Filistin ve Irak gibi) bazı üniversitelerinde uygulanan anket sonuçlarına göre Covid-19 pandemisi sırasında uzaktan eğitimde kaliteye ulaşmanın önündeki kişisel, pedagojik, teknik, mali ve organizasyonel engeller belirlenmiştir. Sibiryâ üniversitelerindeki öğrencilerin 2020’de uzaktan eğitime geçiş algısını inceleyen Trufanov vd. (2021), çalışmasının sonucunda, öğrencilerin çoğunluğunun uzaktan eğitime acil geçişi bir kriz olarak algıladığını göstermiştir. Uzaktan eğitimin koşulları, öğrencilerin eğitim sürecine ilişkin öznel anlam ve beklentileriyle çatışır hale geldiği ifade edilmiştir. Öğrenciler uzaktan öğrenmeye keskin bir geçişin olumsuz değerlendirmelerini ifade edip, eğitim motivasyonundaki bir düşüşten, uzaktan öğrenmeye geçişten sonra bir sosyal yoksunluk duygusundan bahsetmişlerdir. Ankete katılanların cevapları, alışılmadık bu deneyimin, öğrenci kimliğinin aşınmasına ve eğitim sürecinde anlam kaybı hissine neden olduğunu belirtmişlerdir. Eğitim faaliyetlerinde artan öznellik düzeyine sahip öğrenciler, uzaktan öğrenmeye geçişi daha olumlu algılamış ve kendini geliştirme için yeni fırsatlar görmüşlerdir ve kişisel bir eğitim sonucu yüksek düzeyde içsel motivasyona sahip olmak ile birlikte, faaliyetlerini uzaktan eğitim ortamında etkin bir şekilde organize edebilmişlerdir. Uzaktan eğitim sırasında, öğrencilerin çoğunluğu bu formata adaptasyon sağlamış ve günlük uygulamalarını yeniden yapılandırmış, eğitim faaliyetlerini organize edebilmiştir. Buna rağmen, tüm katılımcılar uzaktan öğrenmeyi eğitim sürecini organize etmenin geleneksel sınıf biçimini tamamlayan yardımcı bir format olarak görmektedir. Bu, şu anda dijital öğrenme teknolojilerinin yüksek öğretim sistemine zayıf bir şekilde entegre edildiğini göstermektedir. Aleshkovskiy vd., (2020) yaptığı araştırma, Rusya’daki yükseköğretim çalışmalarının uzaktan eğitime geçişinin oldukça hızlı ve verimli bir şekilde gerçekleştirildiğini göstermektedir. Öğrencilerin uzaktan eğitimde karşılaştıkları zorluklar iki grupta toplanmıştır. İlk grup teknik sorunlar (İnternet hızı ve bağlantı kalitesi) ve gerekli kulaklığın olmaması (kulaklıklar, mikrofonlar, iyi çözünürlüklü kameralar).

İkinci grup kişisel problemler (motivasyon, öz-örgütlenme, öz disiplin) şeklinde belirlenmiştir. Çalışmada, uzaktan eğitimde teknik sorunlardan çok psikoloji ile ilgili sorunlarla karşılaşıldığı, çünkü herkesin düzenli eğitim için çalışma saatlerini bağımsız olarak organize edemediği sonucuna ulaşılmıştır.

3. Materyal ve Metod

Araştırmada, betimsel tarama deseni yöntemi (Karasar, 2012) kullanılmıştır. Tarama araştırmalarında genellikle geniş bir kitleden araştırmacı tarafından belirlenen cevap seçenekleri kullanılarak bilgi toplanır. Tarama araştırmalarında araştırmacılar, görüşlerin ve özelliklerin neden kaynaklandığından çok örneklemdaki bireyler açısından nasıl dağıldığıyla ilgilenmektedir (Fraenkel ve Wallen, 2006). Betimsel tarama, geniş gruplar üzerinde yürütülen, gruptaki bireylerin bir olgu ve olayla ilgili görüşlerinin, tutumlarının alındığı, olgu ve olayların betimlenmeye çalışıldığı araştırmalardır (Karakaya, 2012: 59). Araştırmanın verileri, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İ.İ.B.F. öğrencilerine uzaktan eğitim sistemi (LMS) üzerinden uygulanan durum değerlendirme anketi aracılığı ile toplanmıştır. Ankette öğrencilerin demografik özellikleri ile ilgili sorular ve öğrencilerin uzaktan eğitime bakış açılarını belirlemeye yönelik sorular yer almaktadır. Öğrencilerin uzaktan eğitime bakış açılarını belirlemeye yönelik sorular alan yazın taranarak elde edilen fikirler çerçevesinde yazarlar tarafından 5'li Likert tipinde 34 maddelik bir anket formu oluşturulmuştur. Katılımcıların verilen ifadeye katılma derecelerini belirtmeleri istenmiştir. Anketin puanlanması "Kesinlikle Katılıyorum" 1, "Katılıyorum" 2, "Kararsızım" 3, "Katılmıyorum" 4 ve "Kesinlikle Katılmıyorum" 5 rakamlarıyla kodlanarak değerlendirilmiştir. Toplam puan düştükçe öğrencilerin uzaktan eğitime yaklaşımları daha olumlu olmaktadır. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İ.İ.B.F.'de anketin yapıldığı dönemde öğrenim gören 3300 öğrenciye LMS üzerinden cevaplamaları için anket formları gönderilmiştir. Geri dönüş yapılmayan ve eksik bilgilerin olduğu formlar çıkarıldıktan sonra kalan 2543 anket üzerinden çalışmanın analizleri gerçekleştirilmiştir.

Çalışmanın ana hipotezi, Covid-19 sürecinde uzaktan eğitim alan İ.İ.B.F. öğrencilerinin, bu konu hakkındaki görüşlerinin belirlenmesidir. Bunun için cinsiyet, aile gelir, ikamet yeri, ders takip sıklığı değişkenlerinin öğrencilerin uzaktan eğitim görüşlerini etkileyip etkilemediği de çalışmanın diğer hipotezlerini oluşturmaktadır. Böylece öğrencilerin uzaktan eğitimden beklentileri, kaygıları ve düşünceleri üzerine durum analizleri yapılabilecek ve ileride karşılaşılabilecek benzer durumlar için alternatif bilgiler toplanabilecektir. Son olarak anket formunda sorulan 34 sorudan önemli görülen 6 tanesine verilen cevapların cinsiyet, ikamet, bölüm ve aylık gelir değişkenlerine de göre de farklılık gösterip göstermedikleri araştırılmıştır.

Araştırmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Araştırma için Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu’ndan 18.03.2021 tarih ve 2021/68 sayılı etik kurul izni alınmıştır. Gerekli izinin alınmasından sonra araştırmanın verileri 1-25 Haziran 2021 tarihleri arasında toplanmıştır.

4. Uygulama ve Bulgular

İİBF öğrencilerinin Covid-19 pandemi sürecinde uzaktan eğitime yaklaşımlarını değerlendirmek için öğrencilere 44 soruluk bir anket uygulanmıştır. Anket sorularınının 10’u demografik sorulardan 34’ü ise yazarlar tarafından derlenmiş uzaktan eğitim sorularından oluşmuştur. Ankete Cumhuriyet Üniversitesi İ.İ.B.F. fakültesinde 9 bölümde öğrenim gören 2543 öğrenci katılmıştır. Verilerin analizinde SPSS.22 istatistik paket programı kullanılmıştır. İstatistiksel karşılaştırmalarda öğrenci anketlerinden elde edilen 34 soruya ait toplam anket puanları karşılaştırılmıştır. Anketlerden elde edilen toplam puanların çarpıklık değeri -0.68 ve basıklık değeri ise -0.229 olarak bulunmuştur. Bu 2 değerın anket çalışmalarında normal dağılım sınırları içerisinde yer aldıkları görülmektedir (George ve Mallery, 2010; Hair vd., 2013). Böylece iki değişken karşılaştırılmasında iki değişkene ait bağımsız t-testi, ikiden fazla grup karşılaştırılmasında ise varyans analizi (ANOVA) testleri kullanılmıştır. ANOVA analizinde fark çıkan grupların

karşılaştırılmasında ise post-hoc testi olarak Scheffe testi (örneklem grup sayılarının farklı olmasından dolayı) kullanılmıştır. Kategorik değişkenlerin karşılaştırılmasında ise ki-kare testleri kullanılmıştır. Tüm istatistiksel karşılaştırmalarda güven düzeyi 0.05 olarak alınmıştır. Çalışmanın güvenilirlik düzeyini gösteren cronbach's alpha katsayısı 0.97 olarak bulunmuştur. Bu değer çalışmadan elde edilen sonuçların oldukça güvenilir olduğunu göstermektedir.

4.1. Demografik Bilgiler

Ankete katılan öğrencilerin %44.9'u kız öğrencilerden, %55.1'i erkek öğrencilerden oluşmuştur. Öğrencilerin %61.3'ü aynı evde kardeşlerinden uzaktan eğitime katılanlar olduğunu belirtmişlerdir. Ankete katılan öğrencilerin fakültelere göre dağılımı Tablo.1'de verilmiştir.

Tablo 1: Ankete Katılan Öğrencilerin Bölümlere Göre Dağılımları

	Frekans	Yüzde
Bankacılık ve Finans	324	12.7
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri	106	4.2
Ekonometri	42	1.7
İktisat	219	8.6
İşletme	271	10.7
Kamu Yönetimi	482	19.0
Maliye	355	14.0
Uluslararası Ticaret ve Lojistik	329	12.9
Yönetim Bilişim Sistemleri	415	16.3
Toplam	2543	100.0

Tablo 1'deki sonuçlara bakıldığında fakültenin en kalabalık 2 bölümünden öğrencilerin ankete de katılım oranlarının benzer olduğu görülmektedir. Tablo 2'de öğrencilerin ikamet ettikleri yerler verilmiştir.

Tablo 2: Öğrencilerin İkamet Ettikleri Yerler

	Frekans	Yüzde
İl Merkezi	1435	56.4
İlçe Merkezi	624	24.5
Köy-Kasaba	484	19.1
Toplam	2543	100.0

Buna göre öğrencilerin %56.4'ü il merkezinde, %24.5'i ilçe merkezinde ve %19.1'i ise köy ve kasabada yaşamaktadırlar. Tablo 3'te öğrencilerin ailelerinin aylık gelirlerinin dağılımları verilmiştir.

Tablo 3: Öğrencilerin Ailelerin Aylık Gelir Aralıkları

	Frekans	Yüzde
0-2000 TL	779	30.6
2001-4000 TL	1071	42.1
4001-6000 TL	419	16.5
6001-8000 TL	149	5.9
8001-10000 TL	62	2.4
10001 TL ve Üzeri	63	2.5
Toplam	2543	100.0

Tablo 3'teki sonuçlara bakıldığında en çok gelir grubunun %42.1 ile 2001-4000 TL arasında olduğu görülmektedir. 8001 TL ve üzeri gelir grubu ankete katılanlarından sadece %4.9'unu oluşturmaktadır. Öğrencilere uzaktan eğitimde derslerin ne sıklıkla takip ettikleri sorulmuş ve verilen cevaplar Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4: Uzaktan Eğitim Derslerini Ne Sıklıkla Takip Ediyorsunuz?

	Frekans	Yüzde
Derslerimi Düzenli Olarak Takip Ettim	232	9.1
Derslerimi Sıklıkla Takip Ettim Ancak Kaçırdığım Dersler Oldu	727	28.6
Derslerimi Nadiren Takip Edebildim	1082	42.5
Derslerimi Takip Etmedim / Edemedim	502	19.7
Toplam	2543	100.0

Ankete katılan öğrencilerin %42.5'i dersleri nadiren takip ettiklerini, %28.6'sı dersleri sıklıkla takip ettiklerini ama kaçırdukları dersler olduğunu ve %19.7si dersleri takip etmediklerini belirtmişlerdir. Genel olarak öğrencilerin takip oranlarının %37.7'de kaldığını söyleyebiliriz. Tablo 5'te öğrencilere ders takip edememe nedenlerinin cevapları verilmiştir.

Tablo 5: Uzaktan Eğitim Derslerini Takip Edememe Sebepleriniz Nelerdir?

	Frekans	Yüzde
Bilgisayar vs. Olmaması	144	5.7
İnternet Paketi Olmaması	271	10.7
İnternet Bağlantı Sorunu	586	23.0
Çalışıyorum	843	33.1
Erken Kalkmak Yerine Uyumayı Tercih Ediyorum	114	4.5
Diğer	585	23.0
Toplam	2543	100.0

Tablo 5'teki sonuçlara baktığımızda derslere girmeyen öğrencilerin en fazla gösterdikleri mazeret %33.1 ile çalışıyorum seçeneği olduğu görülmektedir. Öğrencilerin pandemi dönemini çalışarak geçirme tercihleri dikkat çekici sonuç olarak yorumlanabilir. İnternet bağlantı sorunu %23 ve internet paketi problemi %10.7 ile toplamda %33.7'lik bir payla internet problemini işaret etmektedir. Bilgisayarı olmayan öğrencilerin oranının ise %5.7 olduğu görülmektedir. Öğrencilere uzaktan eğitim derslerini nereden takip ettikleri sorulmuş ve cevaplar Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6: Uzaktan Eğitim Derslerini Nereden Takip Ediyorsunuz?

	N	Yüzde
Cep Telefonu	1868	59.3
Bilgisayar	1161	36.8
Tablet	123	3.9
Toplam	3152	100.0

Katılımcıların birden fazla seçenek işaretledikleri cevaplara baktığımızda dersleri %59.3 ile cep telefonundan izledikleri görülmektedir. Bilgisayar ile izleyenlerin oranları ise %36.8'de kalırken, tableten izleyenlerin oranları ise sadece %3.9 olarak görülmektedir.

4.2. İstatistiksel Karşılaştırmalar

Bu alt bölümde seçilen bazı değişkenlere göre öğrencilerin toplam puanları istatistiksel olarak karşılaştırılmıştır.

İlk olarak cinsiyete göre ankete verilen cevaplar bakımından istatistiksel olarak fark bulunmuştur ($p < 0.05$). Tablo 7'deki sonuçlara

göre erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre uzaktan eğitime bakışları daha olumlu olduğu söylenebilir.

Tablo 7: Cinsiyete Göre Test Toplam Puanları Karşılaştırma Sonuçları

	Ortalama	Std. Sapma	t-değeri	p-değeri
Kız	103.63	33.01	3.409	0.001
Erkek	99.06	34.15		

İkinci olarak öğrencilerin ikamet ettikleri yer, ailelerin aylık gelir aralıkları, derslerin takip sıklığı ve okudukları bölüm değişkenlerine göre, ankete verilen cevaplar bakımından istatistiksel olarak fark olup olmadığı ANOVA analizi ile araştırılmış ve sonuçlar ile grup değişkenlerinin ortalama ile standart sapma değerleri Tablo 8'de verilmiştir. ANOVA sonuçlarına göre tüm gruplarda istatistiksel olarak fark bulunmuştur ($p < 0.05$). Hangi gruplar arasında fark olduğu ise Scheffe testi ile belirlenmiştir.

Öğrencilerin ikamet ettikleri yere göre ankete verilen cevaplar bakımından istatistiksel olarak fark bulunmuştur ($p < 0.05$). Köy ve kasabada yaşayan öğrencilerin -beklendiği gibi- ilçe ve il merkezinde yaşayan öğrencilere göre verdikleri cevaplar bakımından istatistiksel olarak fark bulunmuştur. Köy-kasabada yaşayan öğrencilerin uzaktan eğitime yaklaşımlarının daha olumsuz olduğu görülmektedir.

Öğrencilerin ailelerinin aylık gelirlerine göre ankete verilen cevaplar bakımından istatistiksel olarak fark bulunmuştur ($p < 0.05$). 0-2000 TL gelir grubu ile 2001-4000 TL, 4001-6000 TL ve 6001-8000 TL gelir grupları arasında istatistiksel olarak fark bulunmuş diğer gruplar arasında fark bulunamamıştır. 0-2000 TL gelir grubundaki öğrencilerin uzaktan eğitimi diğer gruplara göre daha az tercih ettiği görülmektedir.

Öğrencilerin uzaktan eğitimlere katılamama sebeplerine verdikleri cevaplar bakımından istatistiksel olarak fark bulunmuştur ($p < 0.05$). Scheffe testi sonuçlarına göre de tüm grupların sonuçları birbirlerinden farklılık göstermektedir.

Tablo 8: Bazı Demografik Değişkenlere Göre Anket Soruları Puan Ortalama, Standart Sapma ve ANOVA Test İstatistik Değerleri

	N	Ortalama	Std. Sapma	F-Testi	P-değeri
İkamet Ettiği Yer					
(1) İl Merkezi	1435	98.328	33.982		
(2) İlçe Merkezi	624	100.566	33.164	22.485	0.000
(3) Köy-Kasaba	484	110.085	32.131		
Ailenin Aylık Geliri					
(1) 0-2000 TL	779	107.232	34.77		
(2) 2001-4000 TL	1071	100.115	32.123		
(3) 4001-6000 TL	419	96.628	32.518	9.09	0.000
(4) 6001-8000 TL	149	93.913	34.767		
(5) 8001-10000 TL	62	95.919	35.632		
(6) 10001 TL ve Üzeri	63	94.444	39.396		
Derslerin Takip Sıklığı					
(1) Derslerimi Düzenli Olarak Takip Ettim	232	75.672	32.276		
(2) Derslerimi Sıklıkla Takip Ettim Ancak Kaçırduğım Dersler Oldu	727	92.805	30.657	110.43	0.000
(3) Derslerimi Nadiren Takip Edebildim	1082	105.1	30.369		
(4) Derslerimi Takip Etmedim / Edemedim	502	116.317	35.646		
Bölüm					
(1) Bankacılık ve Finans	324	104.238	32.6578		
(2) Çalışma Ekonomisi	106	104.34	35.6555		
(3) Ekonometri	42	88.762	33.9862		
(4) İktisat	219	95.717	34.7664		
(5) İşletme	271	94.587	31.5802	7.655	0.000
(6) Kamu Yönetimi	482	102.741	33.556		
(7) Maliye	355	110.682	32.5341		
(8) Uluslararası Ticaret ve Lojistik	329	98.754	33.2445		
(9) Yönetim Bilişim Sistemleri	415	98.012	34.2268		

Tablo 8'deki sonuçlara bakıldığında Maliye bölümünün cevapları ile Ekonometri, İşletme, İktisat, YBS ve UTL bölümlerinin cevapları arasında fark bulunurken, diğer bölümler arasında istatistiksel olarak fark bulunmamıştır. Maliye bölümünün uzaktan eğitime bakışının diğer bölümlere göre daha olumsuz olduğu görülmektedir. Tablo 8a'da, Tablo 8'de verilen ANOVA sonuçlarına göre aralarında istatistiksel farklılık belirlenen değişkenlerin Scheffe test sonuçları ve ortalama fark değerleri verilmiştir.

Tablo 8a: ANOVA Testi Sonuçlarına Göre Aralarında Farklılık Belirlenen Değişkenlerin Scheffe Test Sonuçları

		Ort. Fark	Std. Sap.	p-değeri
İkamet Ettiği Yer				
(3)	(1)	11.75718*	1.75759	0.000
	(2)	9.51901*	2.02527	0.000
Ailenin Aylık Geliri				
(1)	(2)	7.11750*	1.57530	0.001
	(3)	10.60466*	2.02672	0.000
	(4)	13.31960*	2.99125	0.001
Derslerin Takip Sıklığı				
(4)	(1)	40.64432*	2.51910	0.000
	(2)	23.51206*	1.84141	0.000
	(3)	11.21692*	1.71359	0.000
(3)	(1)	29.42740*	2.29580	0.000
	(2)	12.29514*	1.52171	0.000
(2)	(1)	17.13226*	2.39272	0.000
Bölüm				
(7)	(3)	21.91979*	5.44533	0.040
	(4)	14.96480*	2.86740	0.001
	(5)	16.09497*	2.69188	0.000
	(8)	11.92789*	2.55378	0.005
	(9)	12.66964*	2.41254	0.001

4.3. Anket Değerlendirme

Çalışmanın bu bölümünde önemli görülen sorulara verilen cevaplar derlenmiştir. “Uzaktan eğitimi, yüz yüze eğitime tercih ederim”, “Uzaktan eğitim derslerinde yüz yüze eğitim derslerindeki göre kendimi daha rahat hissediyorum”, “Uzaktan eğitim sınavlarında yüz yüze eğitim sınavlarınkine göre kendimi daha rahat hissediyorum”, “Uzaktan eğitim sisteminin sonraki dönemlerde de yüz yüze eğitimi destekleyici bir unsur olabileceğini düşünüyorum”, “Uzaktan eğitimde verilen dersi, yüz yüze eğitime göre daha rahat anlıyor ve öğreniyorum”, ve “Uzaktan eğitim, dersleri öğrenmenin kalıcı olmasını sağlamaktadır” sorularına verilen cevapların frekans ve yüzdeleri tablo olarak verilmiştir. Tüm sorulara verilen cevaplar

bakımından ki-kare analizine göre istatistiksel olarak fark bulunmuştur ($p<0.05$). Tablo 9’da anket sorularından belki de tüm çalışmayı özetleyen “Uzaktan eğitimi, yüz yüze eğitime tercih ederim” sorusuna verilen cevaplar verilmiştir.

Tablo 9: Uzaktan Eğitimi, Yüz Yüze Eğitime Tercih Ederim

	Frekans	Yüzde
Kesinlikle Katılıyorum	524	20.6
Katılıyorum	285	11.2
Kararsızım	579	22.8
Katılmıyorum	258	10.1
Kesinlikle Katılmıyorum	897	35.3
Toplam	2543	100.0

Tablo 9’daki cevaplara göre öğrencilerin %31.8’i uzaktan eğitimi, %45.4’ü yüz yüze eğitimi tercih ettikleri görülmektedir. Tablo 10’da, “Uzaktan eğitim derslerinde yüz yüze eğitim derslerindeki göre kendimi daha rahat hissediyorum” sorusuna verilen cevapları göstermektedir.

Tablo 10: Uzaktan Eğitim Derslerinde Yüz Yüze Eğitim Derslerindeki Göre Kendimi Daha Rahat Hissediyorum

	Frekans	Yüzde
Kesinlikle Katılıyorum	495	19.5
Katılıyorum	354	13.9
Kararsızım	580	22.8
Katılmıyorum	305	12.0
Kesinlikle Katılmıyorum	809	31.8
Toplam	2543	100.0

Tablo 10’daki cevaplara göre öğrencilerin %33.4’ü kendini uzaktan eğitimde kendilerini daha rahat hissettiklerini, %33.8’inin ise rahat hissetmediklerini belirtmişlerdir. Bu soruya dengeli cevaplar verildiği görülmektedir. Tablo 11’de “Uzaktan eğitim sınavlarında yüz yüze eğitim sınavlarınkine göre kendimi daha rahat hissediyorum” sorusuna verilen cevaplar görülmektedir.

Tablo 11: Uzaktan Eğitim Sınavlarında Yüz Yüze Eğitim Sınavlarına Göre
Kendimi Daha Rahat Hissediyorum

	Frekans	Yüzde
Kesinlikle Katılıyorum	653	25.7
Katılıyorum	531	20.9
Kararsızım	626	24.6
Katılmıyorum	241	9.5
Kesinlikle Katılmıyorum	492	19.3
Toplam	2543	100.0

Tablo 11'deki cevaplara baktığımızda öğrencilerin %46.6'sı yüz yüze eğitimdekine göre kendisini sınavlarda daha rahat hissettiklerini belirtirken %24.6'sı ise bu konuda kararsız olduklarını belirtmişlerdir. Tablo 12'de "Uzaktan eğitim sisteminin sonraki dönemlerde de yüz yüze eğitimi destekleyici bir unsur olabileceğini düşünüyorum" sorusuna verilen cevaplar görülmektedir.

Tablo 12: Uzaktan Eğitim Sisteminin Sonraki Dönemlerde De Yüz Yüze
Eğitimi Destekleyici Bir Unsura Olabileceğini Düşünüyorum

	Frekans	Yüzde
Kesinlikle Katılıyorum	511	20.1
Katılıyorum	498	19.6
Kararsızım	749	29.5
Katılmıyorum	246	9.7
Kesinlikle Katılmıyorum	539	21.2
Toplam	2543	100.0

Ankete katılan öğrencilerin %39.7'si uzaktan eğitimin sonraki dönemlerde de uygulanması görüşüne katılırken %30.9'u ise katılmadıklarını belirtmişlerdir. Tablo 13'de "Uzaktan eğitimde verilen dersi, yüz yüze eğitime göre daha rahat anlıyor ve öğreniyorum" sorusuna verilen cevaplar verilmiştir.

Tablo 13: Uzaktan Eğitimde Verilen Dersi, Yüz Yüze Eğitime Göre Daha Rahat Anlıyor Ve Öğreniyorum

	Frekans	Yüzde
Kesinlikle Katılıyorum	368	14.5
Katılıyorum	293	11.5
Kararsızım	620	24.4
Katılmıyorum	338	13.3
Kesinlikle Katılmıyorum	924	36.3
Toplam	2543	100.0

Ankete katılan öğrencilerin %49.6'sı yani yarısı uzaktan eğitim derslerinde anlatıları daha rahat öğrenemediklerini belirtirken sadece %26'sı daha iyi anladıklarını belirtmişlerdir. Tablo 14, "Uzaktan eğitim, dersleri öğrenmenin kalıcı olmasını sağlamaktadır" sorusuna verilen cevapları göstermektedir.

Tablo 14: Uzaktan Eğitim, Dersleri Öğrenmenin Kalıcı Olmasını Sağlamaktadır

	Frekans	Yüzde
Kesinlikle Katılıyorum	374	14.7
Katılıyorum	358	14.1
Kararsızım	703	27.6
Katılmıyorum	324	12.7
Kesinlikle Katılmıyorum	784	30.8
Toplam	2543	100.0

Tablo 14'te verilen cevaplara göre öğrencilerin sadece %28.8'i bu soruya olumlu bir şekilde cevap vermişlerdir.

Yukarıda frekans dağılımları verilen "Uzaktan eğitimi, yüz yüze eğitime tercih ederim", "Uzaktan eğitim derslerinde yüz yüze eğitim derslerindeki göre kendimi daha rahat hissediyorum", "Uzaktan eğitim sınavlarında yüz yüze eğitim sınavlarınkine göre kendimi daha rahat hissediyorum", "Uzaktan eğitim sisteminin sonraki dönemlerde de yüz yüze eğitimi destekleyici bir unsur olabileceğini düşünüyorum", "Uzaktan eğitimde verilen dersi, yüz yüze eğitime göre daha rahat anlıyor ve öğreniyorum", ve "Uzaktan eğitim, dersleri öğrenmenin kalıcı olmasını sağlamaktadır" sorularına verilen cevapların cinsiyet, öğrencilerin okudukları bölümler, ailelerin gelir durumları ve öğrencilerin ikamet ettikleri yerler bakımından ki-kare testine göre aralarında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur

($p < 0.05$). Tablo 15’de bu 6 soruya ait ki-kare test istatistik sonuçları derlenmiştir.

Tablo 15: Seçilmiş Soruların Bazı Değişkenler İçin Ki-Kare Test İstatistikleri

	Bölüm	Cinsiyet	İkamet Yeri	Aylık Gelir
Sorular	Ki-Kare/ P- değeri	Ki-Kare/ P- değeri	Ki-Kare/ P- değeri	Ki-Kare/ P- değeri
Uzaktan eğitimi, yüz yüze eğitime tercih ederim	68.56 /0.00	23.21 /0.00	24.67 /0.00 2	32.7/ 0.036
Uzaktan eğitim derslerinde yüz yüze eğitim derslerindeki göre kendimi daha rahat hissediyorum	82.77 /0.00	26.14 /0.00	33.94 /0.00	62/0. 00
Uzaktan eğitim sınavlarında yüz yüze eğitim sınavlarınkine göre kendimi daha rahat hissediyorum	80.41 /0.00	21.31 /0.00	47.64 /0.00	69.52 /0.00
Uzaktan eğitim sisteminin sonraki dönemlerde de yüz yüze eğitimi destekleyici bir unsur olabileceğini düşünüyorum	56.06 /0.00 5	24.63 /0.00	50.39 /0.00	50.16 /0.00
Uzaktan eğitimde verilen dersi, yüz yüze eğitime göre daha rahat anlıyor ve öğreniyorum	66.92 /0.00	30.34 /0.00	35.66 /0.00	41.13 /0.00 4
Uzaktan eğitim, dersleri öğrenmenin kalıcı olmasını sağlamaktadır	75.38 /0.00	26.61 /0.00	37.55 /0.00	39.15 /0.00 6

5. Sonuç ve Tartışma

Covid-19 krizi, 2020 ve 2021 yıllarında dünya çapında okulların ve üniversitelerin kapanmasına neden olmuştur. Küresel olarak, 1.7 milyardan fazla öğrencinin okula gidemediği tahmin edilmektedir. Bu makalenin amacı, bu zorlu günlerin deneyimini öğrencilerden gelen geri bildirimlerle değerlendirmek olmuştur. Bu amaçla çalışmada Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerinin pandemi sürecinde uzaktan eğitim ile ilgili düşüncelerini araştırılmıştır. Araştırmada öğrencilere 10’u demografik, 34’ü yazarlar tarafından hazırlanmış 44 soru sorulmuştur. Anket çalışmasına 2543 öğrenci katılmış ve çalışmanın güvenilirlik katsayısı 0.97 olarak hesaplanmıştır.

Çalışmadan elde edilen sonuçların belki de en dikkat çekici olanı öğrencilerin %31.8'inin uzaktan eğitimi, %45.4'ünün de yüz yüze eğitimi tercih etmelidir. Uzaktan eğitim sürecinde öğrencilerin %38'i notlarının arttığını belirtirken %28'i ise notlarının düştüğünü belirtmişlerdir. Uzaktan eğitimde notlarının arttığını belirten öğrencilerin %10.6'sı yüz yüze eğitimi tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Öğrencilerin yüksek notlar almak yerine sosyal ilişkileri ve ortamları tercih ettikleri söylenebilir.

Çalışmadan elde edilen sonuçları genel olarak ele alınırsa öğrencilerin çoğunluğunun uzaktan eğitim derslerini yüz yüze eğitime göre daha iyi anladığı, derslerden kalan zamanlarını daha verimli kullandıkları, öğretim elemanlarının farklı materyal kullanımının başarılı olduğu, ders videolarını tekrar izlemenin öğrenmede kalıcı etki yarattığı, üniversiteye gidip-gelmenin nispeten zor olduğu ve uzaktan eğitim derslerinin yüz yüze eğitim dersleri ile benzerlik gösterdiği sonuçları çıkarılabilir.

Zorunlu bir dönemin zorunlu uygulamalarından olan uzaktan eğitim sistemi tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de gerek öğretmenleri gerekse öğrencileri hazırlıksız yakalamıştır. Eğitim kurumlarının bu sürece uyum sağlamaları daha hızlı olsa da eğitim hayatlarının en başından beri yüz yüze eğitime alışmış olan üniversite öğrencileri için bu süreç oldukça zorlu geçmiştir. Bu süreçte yaşanan tecrübeleri, sürecin eksikliklerini ve süreçten beklentileri öğrenmek, buna benzer büyük problemlerin çözümlerinde kaynak görevi görecektir. Bu çalışmada İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerinin uzaktan eğitim süreci ile ilgili yaklaşımları alınmış ve değerlendirilmiştir. Buradan elde edilen sonuçların üniversitelerin diğer fakültelerinin ve diğer eğitim kurumlarının uzaktan eğitim kaynaklarına katkı yapacağı düşünülmektedir.

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde BİİBFAD Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir. Bu çalışma için Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'nun 18.03.2021 tarih ve 2021/68 sayılı kararınca "Etik Kurul Onayı" alınmıştır.

Yazar Katkıları: 1. Yazar, çalışmada konunun belirlenmesi, literatür, veri toplanması bölümlerinde katkı sağlamıştır. 2.yazar, konunun belirlenmesi ve verilerin toplanması analizi ve raporlama aşamalarında katkı sağlamıştır. 1. yazarın katkı oranı %50, 2. yazarın katkı oranı %50'dir.

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

Teşekkür: Gösterdikleri yoğun ilgi ve emeklerinde dolayı BİİBFAD Dergisi Editör Kurulu'na ve sağladıkları katkılarında dolayı hakemlere teşekkür ederiz.

Kaynakça

- Aleshkovskiy, I.A., Gasparishvili, A.T., Krukhmaleva, O.V., Narbut, N.P., & Savina, N.E. (2020). Russian university students about distance learning: Assessments and opportunities. *Higher Education in Russia*, 29(10), 86-100. <https://doi.org/10.31992/0869-3617-2020-29-10-86-100>
- Al-Tamimi, D.M. (2003). Application of information and communication technologies in medical education. *Journal of Family & Community Medicine*, 10(1), 67.
- Armstrong-Mensah, E., Ramsey-White, K., Yankey, B., & Self-Brown, S. (2020). Covid-19 and distance learning: Effects on Georgia State University school of public health students. *Frontiers in Public Health*, 8, 547.
- Bulut S., Özbek H., Tomruk-Sosyal M., & Tomruk M. (2020). Emergency distance education and integration process in physiotherapy. *Current Perspectives on Health Sciences*, 1(1), 19-24.

- Fraenkel, J.R. & Wallen, N.E. (2006). *How to Design and Evaluate Research in Education*. New York: McGraw-Hill International Edition.
- George, D., & Mallery, M. (2010). *SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference*, 17.0 update (10a ed.) Boston: Pearson.
- Hair, J.F., Black, W.C., Babin, B.J., Anderson, R.E., & Tatham, R.L. (2013). *Multivariate Data Analysis*. Pearson Education Limited.
- Karakaya, İ. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. A. Tanrıoğen (Edt.) Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Anı.
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. (24. Basım). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Keskin Kızıltepe, S., & Kurtgöz, A. (2020). Hemşirelik öğrencilerinin Covid-19 pandemisi sürecinde aldıkları uzaktan eğitime yönelik tutum ve görüşlerinin belirlenmesi. *Journal of International Social Research*, 13(74), 558-567.
- Lassoued, Z., Alhendawi, M., & Bashitialshaaer, R. (2020). An exploratory study of the obstacles for achieving quality in distance learning during the Covid-19 pandemic. *Education Sciences*, 10(9), 232.
- McBrien, J.L., Cheng, R., & Jones, P. (2009). Virtual spaces: Employing a synchronous online classroom to facilitate student engagement in online learning. *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 10(3), 1-17.
- O'Malley J. & McCraw H., (1999). Students perceptions of distance learning, online learning, and the traditional classroom. *Online Journal of Distance Learning Administration*, 2(4), 1-10.
- Öz Ceviz, N., Tektaş N., Basmacı G. & Tektaş M., (2020). Covid-19 pandemi sürecinde üniversite öğrencilerinin uzaktan eğitime bakışı: Türkiye örneği. *Ulakbilge*, 52, 1322-1335. doi: 10.7816/ulakbilge-08-54-06
- Roman, M. & Plopeanu, A.P. (2021). The effectiveness of the emergency eLearning during Covid-19 pandemic. The case of
-

- higher education in economics in Romania. *International Review of Economics Education*, 37, 100218.
- Seçkin, Z., Alev, E., & Doğan, O. (2020). Üniversite öğrencilerinin Covid-19 pandemi dönemi öğrenme sürecine ilişkin algılarına yönelik nitel bir araştırma. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 22(39), 187-205.
- Serçemeli, M. & Kurnaz, E. (2020). Covid-19 pandemi döneminde öğrencilerin uzaktan eğitim ve uzaktan muhasebe eğitimine yönelik bakış açıları üzerine bir araştırma. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 40-53.
- Shah D., (2016). Online education: should we take it seriously? *Climacteric*. 19(1), 3-6. doi: 10.3109/13697137.2015.1115314
- Simonson, G.A.B. (2016). Distance Learning Education. Britannica: Encyclopedia Britannica, Inc.
- Şahin, M. (2021). Opinions of university students on effects of distance learning in Turkey during the Covid-19 pandemic. *African Educational Research Journal*, 9(2), 526-543.
- Trufanov, D. O., Savochkin, D. V., Maltseva, A. D., Marchenko, T. A. (2021). Distance learning as both a crisis and window of opportunity in student's perception at Siberian universities. *Siberian Socium*. Volume 5. no. 2 (16). 29-45. DOI: 10.21684 / 2587-8484-2021-5-2-29-45
- Uşun, S. (2006). *Uzaktan Eğitim*. 1.Basım, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

Bingöl Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Bingöl University
Journal of Economics and Administrative Sciences
Cilt/Volume: 5,

Sayı/Issue: Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler
Kongresi: Krizler, Belirsizlikler
ve Arayışlar Özel Sayısı
Yıl/Year: 2021, s. 55-68

DOI: 10.33399/biibfad.1029311
ISSN: 2651-3234/E-ISSN: 2651-3307
Bingöl/Türkiye

Makale Bilgisi /Article Info

Geliş/Received: 27.11.2021 Kabul/ Accepted: 24.12.2021

DCC-GARCH İLE ALTINDA SPOT FİYAT, VADELİ FİYAT VE RİSK İLİŞKİSİ

*The Relationship Between Spot Price, Future Price and Risk:
Evidence From DCC GARCH Model*

Ethem KILIÇ*

Öz

Çalışmanın temel amacı altının ölçülebilir risk algısının altın fiyatları üzerindeki volatilité yayılım etkisi araştırmaktır. Bu kapsamda çalışmada altın risk, altın spot ve altın vadeli endeksleri kullanılmıştır. Çalışmada 16.03.2011–03.09.2021 dönemine ait veriler kullanılarak altının risk faktörünün altın fiyatları üzerindeki volatilité yayılımı çok değişkenli (Dynamic Conditional Correlations) DCC-GARCH modeli yardımıyla incelenmiştir. DCC-GARCH modeli finansal varlıkların volatilitesi hakkında bilgi verdiği gibi finansal varlıklar arasındaki volatilité etkileşimini açıklamasından dolayı güçlü bir modeldir. Yapılan analizler sonucunda altın risk, altın spot ve altın vadeli değişkenlerinin volatilitésinin kalıcı olduğu tespit edilmiştir. Altın riskten, altın spot ve altın vadeliye doğru tek yönlü volatilité etkileşimi bulunmaktadır. Ayrıca altın spot ile altın vadeli arasında karşılıklı volatilité yayılımı gerçekleştiği tespit edilmiştir. Elde edilen sonuçlarına göre altın riskinin altın spot ve altın vadeli işlem piyasalarının getirileri üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada elde edilen bir diğer sonuç ise altın spot ve altın vadeli işlem piyasalarının getirilerinin birbirleri ile entegre olduğu saptanmıştır.

* Dr. Öğr. Gör., Bingöl Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, Finans Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, etemkcl@hotmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6247-9024>.

Anahtar Kelimeler: Risk, altın fiyatı, altın vadeli, altın spot, DCC-GARCH

Jel Kodları: C58; E44; G10

Abstract

The main purpose of the study is to investigate the volatility spillover effect of the measurable risk perception of gold on gold prices. In this context, gold risk, gold spot and gold futures indices were used in the study. In the study, using the data of 16.03.2011-03.09.2021, the volatility spread of the gold risk factor on gold prices was examined with the help of the (Dynamic Conditional Correlations) DCC-GARCH model. The DCC-GARCH model is a powerful model because it provides information about the volatility of financial assets as well as explains the volatility interaction between financial assets. As a result of the analysis, it has been determined that the volatility of gold risk, gold spot and gold futures variables is permanent. There is a one-way volatility interaction from gold risk to gold spot and gold futures. In addition, it has been determined that there is a mutual volatility spread between gold spot and gold futures. According to the results obtained, it has been determined that the gold risk has an effect on the returns of the gold spot and gold futures markets. Another result obtained in the study is that the returns of gold spot and gold futures markets are integrated with each other.

Keywords: Risk, gold price, gold futures, gold spot, DCC-GARCH

Jel Codes: C58; E44; G10

1. Giriş

Altın, yüzyıllardır değer kaybetmeden varlığını sürdürmesinin yanı sıra sürekli olarak değer kazanan bir varlık olarak bilinmektedir. 21. yüzyıla bakıldığında altın yatırımcılar açısından karlı bir yatırım aracı olarak görülmektedir. Altının yüzyıllardır varlığını sürdürmesi; doğada az bulunan bir maden olması, üretiminin sınırlı olması, oksitlenmemesi, paslanmaması, kolay şekil alması, kimyasal maddelere karşı dayanıklı olması, ısı ve elektrik iletkenliğinin iyi olması gibi nedenlerden dolayı altın asırlardır değerini muhafaza etmesinin yanında endüstriler için de aranan bir metal olmuştur.

Altın, tüm dünyada bir yatırım aracı olarak kabul görmesinden dolayı her geçen gün değerini artırmaktadır. Günevilir yatırım araçları arasında yer alan altın 1870-1930 döneminde para sisteminin temelini

oluşturmuştur. Bretton-Woods Sistemi'nde (1944-1973), sisteme üye ülkelerin para birimi dolara endekslenmiştir. Dolar ise altına bağlı olan bir para birimi haline getirilmiştir. Bu durumda doğrudan olmasa da dolaylı olarak sisteme üye tüm ülkelerin para birimleri altına endekslenmiştir. Sistemin çökmesi ile dolara endekslenme işlemi sona ermiş ve altının değişim aracı olma işlevi ortadan kalkmıştır. Sonraki dönemlerde altın bireylerin tasarruf aracı ve merkez bankasının rezervleri arasında yer almaya başlamıştır. Para ve sermaye piyasalarının gelişmesinden dolayı 1980-1990 döneminde altına olan ilgi azalmış ve cazibesini kaybetmeye başlamıştır. 2000'li yılların başında finansal piyasalarda gözlemlenen belirsizlikler yatırımcıların altına yönelmesine neden olmuştur. Özellikle küresel krizlerin yaşandığı dönemlerde altın fiyatlarında ciddi artışlar meydana gelmiştir (Contuk, 2020: 621; Elmastaş Gültekin ve Aktürk Hayat, 2016: 611).

21. yüzyıl dünyasında altın likit oranı oldukça yüksek olan bir yatırım aracı olarak kabul görmesinden dolayı oldukça yaygın olarak kullanılmaktadır. Altının yaygın olarak kullanılmasının muhtemel sebepleri; portföy çeşitlendirmesi, enflasyon ve riskten korunma, risk yönetimidir (Fuangkasem, Chunhachinda ve Nathaphon, 2014: 255). Özellikle finansal krizlerin olduğu dönemlerde altın güvenilir bir yatırım aracı olarak tercih edilebilir. Altın yatırımcıların kısa ve uzun vadeli yatırım kararlarında oldukça önem arz etmesinden dolayı altın fiyatının tahmin edilmesi oldukça önemlidir. Bu doğrultuda altın fiyatlarında meydana gelen dalgalanmalar sonucunda ortaya çıkan risklerden korunmak ve riski daha iyi yönetebilmek için yatırımcıların vadeli işlem piyasalarını değerlendirmeleri önem arz etmektedir (Özdemir, 2020: 475).

Vadeli işlem piyasasının işlem maliyetlerinin düşük olması, kaldıraç ve yüksek likidite, piyasadaki kullanışlı bilginin spot piyasalarına göre daha hızlı ulaşma olanağı sunmaktadır. Bu durumda vadeli işlem piyasasının bilgi etkinliğinin olduğunu söylemek mümkündür. Maliyet ve kaldıraç avantajından dolayı yatırımcılar vadeli piyasalarda işlem yapmayı tercih etmektedirler. Böylece yeni bilgi akışının önce vadeli işlem piyasasında görülmesine olanak sunmakta

ve vadeli işlem piyasasının spot piyasasına öncelik ettiği söylemek mümkündür (Ersoy ve Bayrakdaroğlu, 2013: 28).

Bu çalışmanın temel amacı ise altın risk, altın spot ve altın vadeli işlem piyasaları arasındaki volatilité yayılımını araştırmaktır. Literatür incelendiğinde bu konuda yeterli düzeyde çalışmaların olmadığına rastlanmıştır. Bu nedenle çalışma finans literatürü açısında önem arz etmektedir. Çalışmada 16.03.2011-03.09.2021 dönemine ait haftalık veriler kullanılarak altın risk, altın spot ve altın vadeli işlem piyasaları arasındaki volatilité yayılımı çok değişkenli Dynamic Conditional Correlations (Dinamik Koşullu Korelasyon) DCC-GARCH modeli yardımıyla incelenmiştir. Çalışmanın giriş bölümünde sonra ilgili literatür araştırmasına yer verilmiştir. Çalışmanın diğer bir bölümünde kullanılan veri seti ve yöntem açıklanmış, daha sonrasında ise analizlerde elde edilen bulgular raporlanmış ve yorumlanmıştır. Nihai olarak sonuç bölümü ile çalışma sonuçlandırılmıştır.

2. Literatür

Altın risk, altın spot ve altın vadeli işlem piyasaları arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar bu bölümde özetlenmiştir.

Özdemir (2020) altın vadeli işlem piyasası ve altın spot piyasası arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla 15.03.2013-31.05.2018 dönemine ait günlük veriler kullanmıştır. Çalışmada Johansen Eşbütünlük testi ve Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM) kullanılarak analizler yapılmıştır. Altın vadeli işlem piyasası ile altın spot piyasası arasında uzun dönemli ilişkinin olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca değişkenler arasında çift yönlü nedensellik olduğu saptanmıştır.

Jena, Tiwari ve Roubaud (2018) altın spot piyasası ile altın vadeli işlem piyasası arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla dalgacık yöntemleri kullanmışlardır. Altın vadeli işlemleri ve spot piyasa arasında güçlü bir etkileşim olduğunu ve korelasyonun düşük frekanslarda çok yüksek olduğunu tespit etmişlerdir.

Srinivasan ve Deo (2009) Hindistan altın spot piyasası ile altın vadeli işlem piyasası arasındaki nedensellik ilişkisini araştırmışlardır. Çalışma 1.06.2005-31.12.2008 dönemine ait günlük veriler aracılığıyla

gerçekleştirilmiştir. Hindistan altın spot piyasası ile altın vadeli işlem piyasası arasında uzun dönemli ilişki olduğu saptanmış, ayrıca altın spot piyasasından altın vadeli piyasasına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Joseph, Sisodia ve Tiwari (2014) 03.01.2008–31.12.2012 dönemine ait günlük veriler ile Hindistan’da altın vadeli işlem piyasasından altın spot piyasasına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit etmişlerdir.

Ho, Wang ve Liou (2010) New York altın spotu ve New York altın vadeli işlemleri arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Altın vadeli işlem piyasası ile altın spot arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğunu saptamışlardır. Ayrıca çift yönlü nedensellik ilişkisini bulmuşlardır.

Uludağ ve Lkhamazhapov (2016) Rusya altın spot piyasası ile altın vadeli işlem piyasası arasındaki volatilité etkileşimini araştırmışlardır. Piyasalar arasında volatilité yapısını tespit etmişlerdir. Ayrıca altın spot ve altın vadeli getirileri arasında nispeten yüksek düzeyde koşullu korelasyon olduğunu tespit etmişlerdir.

Ruan, Huang ve Jiang (2016) COMEX’te işlem gören altın spotu ve vadeli işlem getirileri arasındaki çapraz korelasyonları DCC-GARCH modeli aracılığıyla araştırmışlardır. 02.01.1990–31.12.2014 dönemine ait veriler kullanmışlardır. Altın spot ve altın vadeli işlem piyasaları getiri arasında yüksek korelasyon tespit etmişlerdir.

Literatür incelendiğinde yurtiçinde ve yurtdışında altın risk, altın spot ve altın vadeli işlem piyasaları arasındaki volatilité yayılımını inceleyen çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu nedenle altın risk, altın spot ve altın vadeli işlem piyasaları arasındaki volatilité yayılımının incelenmesi çalışmanın özgünlüğünü ortaya koymaktadır.

3. Veri Seti ve Yöntem

Çalışmada altının risk faktörünün altın fiyatları üzerindeki volatilité yayılımı incelenmiştir. Ayrıca altın spot ve altın vadeli işlemler piyasası arasındaki volatilité yayılımı araştırılmıştır. Bu doğrultuda altın risk faktörü, altın spot ve altın vadeli değişkenleri kullanılmıştır. Değişkenlere ait veriler 16.03.2011-03.09.2021 dönemini kapsamaktadır. Serilerin logaritması alınarak analizler yapılmıştır.

Altın risk faktörü, Altın spot ve Altın vadeli değişkenlerinin arasındaki ilişkiyi belirlemek için DCC-GARCH modelinden yararlanılmıştır.

Çok değişkenli GARCH modelleri; Bollerslev, Engle ve Wooldridge (1988) tek değişkenli ARCH ve GARCH modellerinden faydalanılarak ortaya koymuşlardır. VEC parametrizasyonu geliştirerek çok değişkenli GARCH modellerinden VEC-GARCH modelini geliştirmişlerdir. VEC parametrizasyonundan kaynaklanan bazı sorunların olduğunu ifade eden Engle ve Kroner (1995), BEKK-GARCH modelini ortaya koymuşlardır. Bollerslev (1990) çok değişkenli GARCH modellerinin koşullu varyans ile birlikte koşullu korelasyonu da dikkate alınması gerektiğini vurgulamıştır. Bu doğrultuda “Sabit Koşullu Korelasyonlar” (Constant Conditional Correlations, CCC) parametrizasyonunu ortaya koyarak çok değişkenli GARCH modellerinden CCC-GARCH modelini literatüre kazandırmıştır. CCC-GARCH modellerinde kullanılan koşullu korelasyon parametresinin yerine Tse ve Tsui (2002) ve Engle (2002) “Dinamik Koşullu Korelasyon” (Dynamic Conditional Correlations, DCC) parametrizasyonunu kullanarak DCC-GARCH modelini geliştirmişlerdir (Hepsağ ve Akçalı, 2016: 57).

$$r_t = \alpha + \sum_{i=1}^k \beta r_{t-i} + y_t \quad (1)$$

$$\gamma_{A,t} = \sqrt{h_{A,t} \varepsilon_{A,t}} \quad (2)$$

$$\gamma_{B,t} = \sqrt{h_{B,t} \varepsilon_{B,t}} \quad (3)$$

$$\rho_t = COV(\beta_{A,t} \beta_{B,t}) = (1 - \theta_1 - \theta_2) \rho + \theta_1 \rho_{t-1} + \theta_2 \psi_{t-1} \quad (4)$$

$$\begin{bmatrix} h_{A,t} \\ h_{B,t} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} y_1 \\ y_2 \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} \phi_{1,1} & \phi_{1,2} \\ \phi_{2,1} & \phi_{2,2} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} y_{A,t-1}^2 \\ y_{B,t-1}^2 \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} \delta_{1,1} & \delta_{1,2} \\ \delta_{2,1} & \delta_{2,2} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} h_{A,t-1} \\ h_{B,t-1} \end{bmatrix} \quad (5)$$

Denklem (1) k. mertebede vektör otoregresif (VAR) süreç izleyen ortalama modelini açıklamaktadır. Denklem (4) ρ_t zamana bağlı olarak değişen sabit olmayan korelasyon kat sayısını temsil etmektedir. ρ korelasyon matrisinin pozitif anlamlı olabilmesi için $0 \leq \theta_1, \theta_2 < 1$ ve $\theta_1 + \theta_2 \leq 1$ şartını sağlamalıdır (Hepsağ ve Akçalı, 2016: 58).

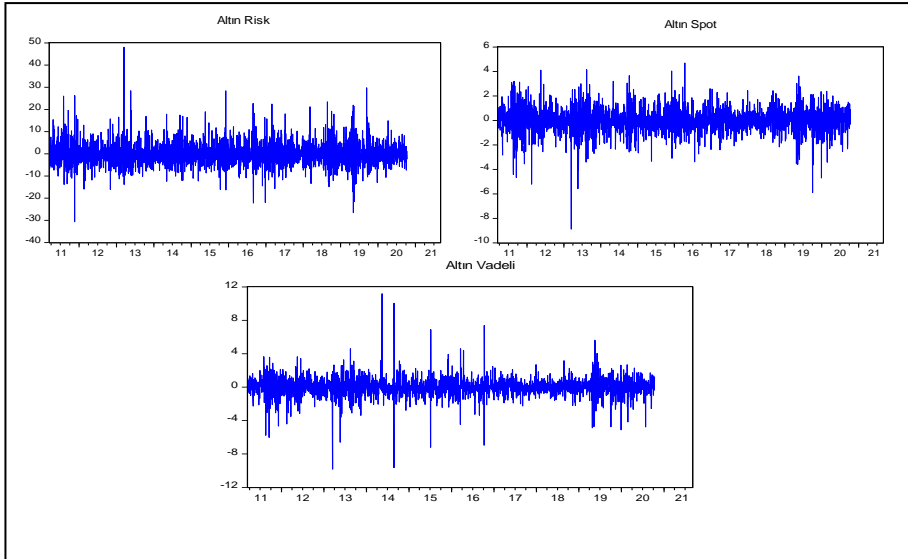
DCC-GARCH modelinde, birinci finansal varlığın volatilité kalıcılığını ϕ_{11} ve δ_{11} parametreleri ile açıklanmaktadır. Bu

parametrelerin istatistiksel açıdan anlamlı olması ve toplamının 1'den küçük olması gerekmektedir. Ayrıca ϕ_{11} ve δ_{11} parametrelerinin katsayıları pozitif olmalıdır. İkinci finansal varlığın volatilitisini ϕ_{22} ve δ_{22} parametreleri ile açıklanmaktadır. Bu parametrelerin istatistiksel açıdan anlamlı ve toplamlarının 1'e yakın değere sahip olması gerekmektedir. İkinci finansal varlıktan birinci finansal varlığa doğru volatilitite yayılımı olup olmadığı ϕ_{12} ve δ_{12} parametreleri aracılığıyla açıklanmaktadır. Parametrelerin istatistiksel açıdan anlamlı olması gerekmektedir. ϕ_{21} ve δ_{21} parametreleri birinci finansal varlıktan ikinci finansal varlığa ait volatilitite yayılımını temsil etmektedir.

DCC-GARCH modeli, finansal varlıklar arasındaki volatilitite yayılımını belirlemektedir. Aynı zamanda zamana bağlı olarak değişen korelasyon kat sayısını tahmin edilmesinde kullanılmaktadır. Böylece finansal varlıkların getirileri arasındaki ilişki belirlenecektir.

4. Bulgular

Altın risk, altın spot ve Altın vadeli işleme piyasalarının getiri serilerine ait grafikler yukarıdan sunulmuştur. Altın risk, altın spot ve Altın vadeli işleme piyasalarında volatilitite kümelenlerinin oluştuğunu söylemek mümkündür.

Altın risk, altın spot ve altın vadeli işlem piyasaları arasındaki volatilité yayılımı incelenmiştir. Bu doğrultuda çalışmada öncelikle değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistikler raporlanmış, ardından DCC-GARCH modeli aracılığıyla elde edilen sonuçlar raporlanmıştır.

Tablo 1: Değişkenlere ait Tanımlayıcı İstatistikler

	Altın Risk	Altın Spot	Altın Vadeli
Ortalama	-0.0097	0.0106	0.0109
Medyan	-0.4971	0.0247	0.0153
Maksimum	48.0734	4.6928	11.1852
Minimum	-30.6924	-8.8756	-9.8206
Std.Sapma	5.5315	1.0167	1.1456
Çarpıklık	0.8838	-0.6141	-0.1336
Basıklık	8.4409	8.1809	17.4452
Jarque-Bera	3407.7696	2952.0055	21734.5569
Olasılık	0.0000	0.0000	0.0000

Altın risk, altın spot ve altın vadeli değişkenlerine ilişkin tanımlayıcı istatistikler Tablo 1’de verilmiştir. Altın spot ve altın vadeli değişkenlerin ortalama değerleri birbirine yakın olduğu, ancak altın risk değişkeninin ortalama değerinin farklı olduğu görülmektedir. Standart sapması en yüksek olan altın risk, en düşük olan ise altın spot olduğu tespit edilmiştir. Değişkenlerin hiçbirinin normal dağılmadığı saptanmıştır.

Tablo 2: Altın Risk ile Altın Spot Getirilerine ait DCC-GARCH Modeli Sonuçları

	Katsayılar	Standart Hatalar	t-İstatistikleri	Olasılık Değerleri
C(1)	2.6888	0.4794	5.6089	0.0000
C(2)	0.0326	0.0083	3.9181	0.0000
A(1,1)	0.1581	0.0223	7.0867	0.0000
A(1,2)	0.0721	0.0883	0.8164	0.4143
A(2,1)	-0.0067	0.0028	-2.3974	0.0165
A(2,2)	0.1085	0.0170	6.3757	0.0000
B(1,1)	0.8022	0.0257	31.2581	0.0000
B(1,2)	0.0186	0.1107	0.1680	0.8666
B(2,1)	0.0090	0.0037	2.4393	0.0147
B(2,2)	0.8905	0.0151	58.8115	0.0000
D(1)	-0.1141	0.0255	-4.4748	0.0000
D(2)	-0.0461	0.0240	-1.9154	0.0554
DCC(1)	0.0964	0.0138	7.0120	0.0000
DCC(2)	0.8683	0.0213	40.7382	0.0000

Not: * ve ** sırasıyla %5 ve %10 önem seviyesinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Altın riski ile Altın spot arasındaki volatilité etkileşimini belirlemek amacıyla DCC-GARCH modeli uygulanmıştır. DCC-GARCH modeli ile elde edilen bulgulara göre; A(1,1) ve B(1,1) terimleri altın riski volatilitésinin sürekliliğini açıklamaktadır. Bu parametrelerin toplamına göre altın risk faktörünün volatilitési 0.9603 değeri ile süreklilik göstermektedir. A(1,2) ile B(1,2) parametrelerinin istatistiksel olarak anlamlı olmamasından dolayı altın spottan altın riske doğru volatilité yayılımı bulunmamaktadır. A(2,2) ile B(2,2) parametrelerinin toplamı altın spot volatilitésinin sürekliliği hakkında bilgi vermektedir. Her iki parametrenin %5 anlamlılık düzeyinde anlamlı ve toplamalarının 0.9995 değerinde olması (yani 1'den küçük olması) ile altın spot volatilitésinin süreklilik gösterdiği tespit edilmiştir. Altın riskten altın spotta doğru volatilité yayılımı A(2,1) ve B(2,1) parametreleri ile açıklanmaktadır. Bu parametrelerin her ikisinin %5 önem düzeyinde anlamlı olduğu görülmektedir. Bu durumda altın riskten altın spotta doğru volatilité yayılımı olduğu saptanmıştır. Altın risk ile altın spot arasındaki dinamik korelasyon ilişkisini açıklayan D(1) ve D(2) parametreleri %5 önem seviyesinde anlamlıdır. Bu durumda altın risk ile altın spot arasında negatif yönlü korelasyon ilişkisinin olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 3: Altın Risk ile Altın Vadeli Getirilerine ait DCC-GARCH Modeli Sonuçları

	Katsayılar	Standart Hatalar	t-İstatistikleri	Olasılık Değerleri
C(1)	3.6267	0.6214	5.8361	0.0000
C(2)	0.1294	0.0189	6.8357	0.0000
A(1,1)	0.2117	0.0291	7.2826	0.0000
A(1,2)	0.0196	0.0968	0.2027	0.9394
A(2,1)	-0.0050	0.0039	-1.2730	0.2030
A(2,2)	0.0784	0.0224	3.4926	0.0004
B(1,1)	0.7432	0.0329	22.5938	0.0000
B(1,2)	0.0886	0.1515	0.5851	0.5585
B(2,1)	0.0198	0.0055	3.5768	0.0003
B(2,2)	0.7903	0.0195	40.6108	0.0000
D(1)	-0.1593	0.0302	-5.2691	0.0000
D(2)	0.1034	0.0390	2.6512	0.0080
DCC(1)	0.1155	0.0181	6.3794	0.0000
DCC(2)	0.8214	0.0307	26.7796	0.0000

Not: * ve ** sırasıyla %5 ve %10 önem seviyesinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Altın riski ile altın vadeli arasındaki volatilité etkileşimini araştırmak amacıyla uygulanan DCC-GARCH modeli sonuçlarına göre; A(1,1) ve B(1,1) terimleri altın riski volatilitésinin kümelemesi hakkında bilgi vermektedir. Bu parametrelerin her ikisi %5 önem seviyesine göre anlamlıdır. Her iki parametrenin toplamı 0.9549 değeri ile 1'den küçüktür. Bu durumda altın riskinde volatilité kümelemesinin oluştuğunu söylemek mümkündür. Altın vadeliden altın riskine karşı volatilité etkileşimini açıklayan A(1,2) ile B(1,2) parametrelerinin %5 önem seviyesine göre anlamlı değildir. Bu nedenle altın vadeliden altın riske doğru volatilité yayılımı gerçekteşmemektedir. A(2,2) ile B(2,2) parametreleri altın vadelinin volatilitésini kümelemesini açıklamaktadır. Bu parametreler %5 anlamlılık düzeyinde anlamlı ve toplamlarının 0.8687 değeridir. Bu durumda altın vadelide volatilité kümelemesi oluşmaktadır. A(2,1) ve B(2,1) parametreleri ise altın riskten altın spota doğru volatilité yayılımını ifade etmektedir. Bu parametrelerden sadece B(2,1) %5 önem düzeyinde anlamlıdır. Altın riskten altın vadeliye doğru volatilité yayılımı bulunmaktadır. Altın risk ile altın vadeli arasındaki dinamik korelasyon ilişkisi hakkında bilgi veren D(1) ve D(2) parametreleri %5 önem seviyesinde anlamlı, altın risk ile altın vadeli arasında korelasyon ilişkisi bulunmaktadır.

Tablo 4: Altın Spot ile Altın Vadeli Getirilerine ait DCC-GARCH Modeli Sonuçları

	Katsayılar	Standart Hatalar	t-İstatistikleri	Olasılık Değerleri
C(1)	0.0416	0.0073	5.6769	0.0000
C(2)	0.0721	0.0177	4.0702	0.0000
A(1,1)	0.0098	0.0040	4.0059	0.0000
A(1,2)	0.0613	0.0069	8.9099	0.0000
A(2,1)	-0.0741	0.0267	-2.7784	0.0055
A(2,2)	0.1233	0.0256	4.8219	0.0000
B(1,1)	0.9837	0.0280	35.0992	0.0000
B(1,2)	-0.1416	0.0290	-4.8780	0.0000
B(2,1)	0.4044	0.0450	8.9862	0.0000
B(2,2)	0.5174	0.0367	14.1117	0.0000
D(1)	-0.0093	0.0149	-0.6262	0.5312
D(2)	0.1228	0.0211	5.8098	0.0000
DCC(1)	0.2508	0.0161	15.5712	0.0000
DCC(2)	0.5995	0.0245	24.4207	0.0000

Not: * ve ** sırasıyla %5 ve %10 önem seviyesinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Altın spot ile Altın vadeli arasındaki volatilité etkileşimini incelemek için DCC-GARCH modeli uygulanmıştır. Yapılan analizler sonucunda; $A(1,1)$ ve $B(1,1)$ parametrelerinin %5 önem seviyesinde anlamlı olmasından dolayı altın spotta volatilité kalıcılığı mevcuttur. Altın vadeliden altın spotta doğru volatilité etkileşimi hakkında bilgi veren $A(1,2)$ ile $B(1,2)$ parametrelerinin %5 önem seviyesine göre anlamlıdır. Bu durumda altın vadeliden %1 birimlik değişim altın spotta -0.0803 oranında değişim meydana gelmektedir. Altın vadeliden altın spotta doğru volatilité etkileşimi bulunmaktadır. $A(2,2)$ ile $B(2,2)$ parametreleri altın vadelinin volatilitesi kalıcılığı hakkında bilgi vermektedir. Bu parametrelerin istatistiksel açıdan anlamlı olması ve katsayılarının toplamları 1'den küçük olması altın vadelinin volatilitésinin kalıcı olduğu anlamına gelmektedir. $A(2,1)$ ve $B(2,1)$ parametreleri altın vadeliden altın spotta doğru volatilité etkileşimi hakkında bilgi vermektedir. Bu parametrelerinin her ikisi %5 önem seviyesinde istatistiksel açıdan anlamlıdır. Bu durumda altın spottan meydana gelen %1 birimlik değişim altın vadelide 0.3303 oranında değişim meydana getirmektedir. Altın spot ile altın vadeli arasındaki dinamik korelasyon ilişkisi hakkında bilgi veren $D(1)$ ve $D(2)$ parametrelerinin sadece $D(2)$ parametresinin %5 önem seviyesinde anlamlıdır, altın spot ile altın vadeli arasında pozitif yönlü ve güçlü korelasyon ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

5. Sonuç

Altın risk ile altın fiyatları arasındaki volatilité etkileşimi incelendiği bu çalışmada; altın risk faktörü, altın spot ve altın vadeli değişkenleri kullanılmış ve değişkenlere ait veriler 16.03.2011-03.09.2021 dönemini kapsamaktadır. Altın risk faktörü, altın spot ve altın vadeli değişkenlerinin arasındaki volatilité yayılımı DCC-GARCH modeli ile analiz edilmiştir. Analizlerde elde edilen sonuçlara göre; altın risk faktörü, altın spot ve altın vadeli değişkenlerinin volatilitesi kalıcıdır. Altın risk faktöründen altın spot ve altın vadeliye doğru tek yönlü volatilité yayılımı olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca altın spot ile altın vadeli arasında çift yönlü volatilité etkileşimi olduğu saptanmıştır. Elde edilen bu sonuç Özdemir (2020), Jena, Tiwari ve Roubaud (2018), Ho, Wang ve Liou (2010), Uludağ ve Lkhamazhapov

(2016) literatürdeki çalışmalara benzerlik göstermektedir. Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre altın riskinin altın spot ve altın vadeli işlem piyasalarının getirileri üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Ayrıca altın spot ve altın vadeli işlem piyasalarının getirilerinin birbirleri ile entegre olduğunu söylemek mümkündür.

Bireysel yatırımcılar ve portföy yöneticileri risklerini minimize etmek ve getirileri maksimum yapmayı amaçlamaktadırlar. Portföylerini oluştururken yatırım araçlarını etkileyen faktörlerin etkisinin belirlenmesi oldukça önem arz etmektedir. Globelleşen dünyada altın yatırımcısının getirilerini etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Bu faktörlerden bir tanesi risk faktörü olduğu görülmektedir. Çalışmada elde edilen bu bulgular bunu destekler nitelikte olduğu görülmektedir. Bireysel yatırımcılar ve portföy yöneticileri altına yatırım yaptıklarında risk faktörünü göz önüne alarak altın spot ve altın vadeli işlemler piyasasına yatırım yapmaları durumunda riskleri minimize edeceklerdir. Ayrıca bireysel yatırımcılar ve portföy yöneticileri portföylerinde altın spot ve altın vadeli işlemler piyasasına yer vermeleri risklerini minimum düzeyde tutmalarına yardımcı olacaktır.

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde BİİBFAD Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir.

Teşekkür: Gösterdikleri yoğun ilgi ve emeklerinde dolayı BİİBFAD Dergisi Editör Kurulu'na ve sağladıkları katkılarında dolayı hakemlere teşekkür ederiz.

Kaynakça

- Bollerslev, T. (1990). Modelling the coherence in the short-run nominal exchange rates: A multivariate generalized ARCH model. *The Review of Economics and Statistics*, 72(3), 498-505.
- Bollerslev, T., Engle, R.F., & Wooldridge, J. M. (1988). A capital asset pricing model with time-varying covariances. *Journal of political Economy*, 96(1), 116-131.

- Contuk, F.Y. (2020). Altın ve hisse senedi fiyatları arasında nedensel ilişki: Toda-Yamamoto nedensellik analizi. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24, 619-630.
- Elmastaş Gültekin, Ö. & Aktürk Hayat, E. (2016). Altın fiyatını etkileyen faktörlerin VAR modeli ile analizi: 2005-2015 dönemi. *Ege Akademik Bakış*, 16(4), 611-625.
- Engle, R.F. (2002). Dynamic conditional correlation: A simple class of multivariate generalized autoregressive conditional heteroscedasticity model. *Journal of Business & Economic Statistics*, 20(3), 339-350.
- Engle, R.F. & Kroner, K.F. (1995), Multivariate simultaneous generalized ARCH. *Econometric Theory*, 11(1), 122-150.
- Ersoy, E. & Bayrakdaroğlu, A. (2013). İMKB 30 endeksi ile VOB-İMKB 30 endeks vadeli işlem sözleşmeleri arasındaki öncül-ardıl ilişkisi. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 42(1), 26-40.
- Fuangkasem, R., Chunchinda, P. & Nathaphan, S. (2014). Information transmission among world major gold futures markets: evidence from high frequency synchronous trading data. *Journal of US-China Public Administration*, 11(3), 255-269.
- Hepsağ A. & Akçalı, B.Y. (2016). Analysis of volatility spillovers between the bank stocks traded in İstanbul stock exchange and New York stock exchange. *Eurasian Academy of Sciences Eurasian Econometrics, Statistics & Empirical Economics Journal*, 1, 54-72.
- Ho, J.W., Wang, Y. & Liou, G. (2010). The interactive relationship among international gold indices, gold futures and the overall economy. *African Journal of Business Management*, 4(9), 1903-1915.
- Jena, S.K., Tiwari, A.K. & Roubaud, D. (2018). Comovements of gold futures markets and the spot market: A wavelet analysis. *Finance Research Letters*, 14, 19-24.
- Joseph, A., Sisodia, G. & Tiwari, A.K. (2014). A frequency domain causality investigation between futures and spot prices of Indian commodity markets. *Economic Modelling*, 40, 250-258.
-

- Özdemir, L. (2020). Türkiye’de altın spot ve vadeli işlem piyasaları arasındaki eşbütünleşme ve nedensellik ilişkisi. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 11(2), 474-483.
- Ruan, Q., Huang, Y. & Jiang, W. (2016). The exceedance and cross-correlations between the gold spot and futures markets. *Physica A: Statistical Mechanics and its Applications, Elsevier*, 463(C), 139-151.
- Srinivasan, K. & Deo, M. (2009). The temporal lead-lag and causality between spot and futures markets: evidence from multi commodity exchange of India. *International Review of Applied Financial Issues and Economics*,1(1), 74-82.
- Tse, Y.K. ve Tsui, A.K.C. (2002). A multivariate generalized autoregressive conditional heteroscedasticity model with time-varying correlations. *Journal of Business and Economic Statistics*, 20(3), 351-362.
- Uludağ, B. & Lkhamazhapov, Z. (2016). The volatility dynamics of spot and futures gold prices: Evidence from Russia. *Research in International Business and Finance*, 38, 474-484.

Bingöl Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Bingol University
Journal of Economics and Administrative Sciences
Cilt/Volume: 5,

Sayı/Issue: Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler
Kongresi: Krizler, Belirsizlikler
ve Arayışlar Özel Sayısı
Yıl/Year: 2021, s. 69-96
DOI: 10.33399/biibfad.1029321
ISSN: 2651-3234/E-ISSN: 2651-3307
Bingöl/Türkiye

Makale Bilgisi/Article Info

Gelis/Received: 27.11.2021   Kabul/ Accepted: 27.12.2021

ULUSLARARASI GÖÇ BAĞLAMINDA SIĞINMACILARA YÖNELİK YABANCI DÜŞMANLIĞININ İNCELENMESİ: TÜRKİYE'DE ZENOFOBİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA*

*An Analysis of Xenophobia Against Asylum Seekers in the
Context of International Migration: An Application on
Xenophobia in Turkey*

Behçet KALDIK**

Öz

Göç olgusu, son yıllarda daha çok uluslararası niteliği ile gündemleşmekte ve tartışılmaktadır. Özellikle Suriye ve Afganistan gibi iç sorunlar yaşayan bazı ülkelerin kaynaklık ettiği uluslararası göçlerin önemli duraklarından biri Türkiye'dir. Ülkede göçmen ve sığınmacıların sayısının giderek artmasıyla birlikte, toplumda bu bireylere yönelik algı ve tutumlar, giderek olumsuz bir hal almaya başlamıştır. Bu ekseninde, çalışmanın amacı toplumdaki bireylerin, göçmen ve sığınmacılara yönelik korkularını ve düşmanca tutumlarını incelemektir. Ayrıca çalışma kapsamında, bireylerin yabancılara yönelik tutumlarının, onların cinsiyetlerine, medeni durumlarına, yaşlarına, eğitim durumlarına ve ailelerinin aylık gelirine göre farklılaşp

* Bu çalışma için Bingöl Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan 22.10.2021 tarih ve E.32953 sayılı karar ile onay alınmıştır. Ayrıca bu çalışma, Bingöl Üniversitesi İİBF tarafından düzenlenen "Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Kongresi: Krizler, Belirsizlikler, Arayışlar" kongresine özet olarak sunulan "Türkiye'de Göçmen ve Sığınmacılara Karşı Toplumsal Bir Tepki Olarak Yabancı Düşmanlığı" başlıklı bildirinin genişletilmiş halidir.

**Dr. Öğretim Üyesi, Bingöl Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, bkaldik@bingol.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8671-2575>

farklaşmadığı incelenmiştir. Çalışmanın evrenini ise Bingöl il merkezinde ikamet eden 18 ile 60 yaş arasındaki bireyler oluşturmuştur. Bu çerçevede, basit tesadüfi örneklem yoluyla 410 kişiden veriler elde edilmiştir. Veriler, Kişisel Bilgi Formu ve Van Der Veer vd., (2011)'nin geliştirdiği, Özmete, Yıldırım ve Duru (2018)'nin Türkçeye uyarladığı Yabancı Düşmanlığı (Zenofobi) Ölçeği kullanılarak elde edilmiştir. Araştırmanın bulguları, bireylerin, göçmen ve sığınmacılara yönelik düşmanca tutumlara sahip olduğunu ortaya koymuştur. Analiz edilen veriler, ilgili bilimsel literatür ekseninde tartışılmıştır. Çalışmanın sonunda, bireylerde yabancı korkusunun ve düşmanlığının azaltılması ve elemine edilmesi için bazı öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Göç, uluslararası göç, göçmen, sığınmacı, yabancı düşmanlığı

Jel Kodları: J11; J15

Abstract

In recent years, the phenomenon of migration has been on the agenda and discussed with its international character. Turkey is one of the important destination of international migration, which is the source of some countries, especially Syria and Afghanistan experiencing internal problems. With the increasing number of immigrants and asylum seekers in the country, perceptions and attitudes towards these individuals in the society have started to become increasingly negative. In this axis, the aim of the study is to examine the fears and hostile attitudes of individuals in the society towards immigrants and asylum seekers. In addition, within the scope of the study, it is examined whether the attitudes of individuals towards foreigners differ according to their gender, marital status, age, education level and monthly income of their families. The population of the study consist of individuals between the ages of 18 and 60 residing in the city center of Bingöl. In this framework, data are obtained from 410 individuals through simple random sampling. The data are obtained by using Personal Information Form and Van Der Veer et al.'s Xenophobia Scale which is translated to Turkish by Özmete, Yıldırım and Duru. The findings of the research reveal that individuals have hostile attitudes towards immigrants and asylum seekers. The analyzed data are discussed in the axis of the related literature. At the end of the study, some suggestions are presented to reduce and eliminate xenophobia and hostility in individuals.

Keywords: Migration, international migration, immigrant, asylum seeker, xenophobia

Jel Codes: J11; J15

---

1. Giriş

Göç, evrensel bir fenomen olarak bütün çağlarda çeşitli nedenlerle insanlar tarafından deneyimlenmiştir. Farklı göstergelerle belirginleşen göç, kimi zaman iradi bir biçimde gerçekleşirken kimi zaman da gayri iradi ve zorunlu bir biçimde gerçekleşmektedir. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (2021)’ne göre 2020 yılında dünyada toplam 82.4 milyon kişi çeşitli nedenlerle zorla yerinden edilmiştir. Fakat her durumda göçmen bireyler, komplike sorunlarla karşı karşıya kalmakta çeşitli ekonomik, sosyal ve siyasal sorunlar yaşayabilmektedir. Bu bağlamda, yirmi birinci yüzyılda gittikçe öne çıkan uluslararası göçler, birbirinden farklı inanç, etnisite ve kültürlere sahip bireyleri aynı mekânda buluşturmuş, göçmen ve sığınmacıların sorunlarını daha da derinleştirmiştir.

Küresel çapta son yıllarda artan göç, sadece niceliksel bir değişime uğramamış, aynı zamanda toplumsal bir dönüşüme de neden olmuştur. Özellikle birçok ülkede meydana gelen etnik ve dini çatışmalar, savaşlar ve istikrarsızlıkların yanı sıra doğal olaylar da bireylerin coğrafi hareketlilik yaşamasına neden olmuştur (Ceki Hazan, 2016: 194). Göç neticesinde bireyler, sadece fiziksel bir hareketlilik yaşamamakta, aynı zamanda kültürel değer yargılarını da hedef ülkelere taşımaktadır. Zira sosyal özne olarak göçmen ve sığınmacıları, yerel aidiyetlerinden ve kimliklerinden soyutlanmış halde düşünmek mümkün değildir. Dolayısıyla göçmenlerden sonra toplumsal yapıda oluşan farklılaşma, birçok sorunla birlikte göçmenlerin toplumsal uyum noktasında da bazı sorunlar yaşamalarına neden olmaktadır. Özellikle bu mekânlarda yerel halkın, çeşitli nedenlerle göçmen ve sığınmacılara yönelik tutumları olumsuz bir yörüngede olabilmektedir.

Yabancılarla yönelik bu olumsuz bakış açısı, toplumdan topluma farklılık arz ettiği gibi çağdan çağa da farklılık arz etmektedir. Ancak tüm toplumlarda genellikle gündelik yaşamda ötekileştirilen yabancılar, birçok sorunun kaynağı olarak görülmektedir (Özipek ve Tanrıku, 2021: 7). Öte yandan yabancılar, farklı bir mekânda yaşamak zorunda kalarak, miras aldıkları dillerinin ve kültürel dokularının eski homojenliğini koruma şansına sahip değildir. Buna

rağmen göçmenler, genelde “oralı” olarak görülmekte ve çeşitli dezavantajları deneyimlemektedir (Chambers, 2014: 19). Yerli halk tarafından “oralı” ve “öteki” olarak görülen yabancılara karşı toplumsal düzlemde üretilen ön yargı, bazı faktörlerin etkisiyle birleşerek korkunun ve düşmanlığın temelini atmaktadır. Böylece yaşanan çeşitli sorunların müsebbibi olarak görülen yabancının yaşam alışkanlıklarına, düşünme biçimlerine ve kültürel aidiyetlerine ilişkin olumsuz bir bakış açısı geliştirilerek toplum için tehlikeli görülmektedirler (Bauman, 2018: 82). Toplumsal düzlemde, göçmen ve sığınmacılara yönelik bu negatif tutumlar, evrensel bağlamda giderek artmakta, bu durum ise göçmenler açısından yeni sorunlar doğurmaktadır.

Son zamanlarda dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşanan iç çatışmalar ve siyasal istikrarsızlıklar nedeniyle uluslararası dolaşıma giren göçmenlerin sayısı giderek artmaktadır. Bu niceliksel artış, paralellinde yabancı korkusu ve düşmanlığı gibi başka sorunları da artırmaktadır. Yaşanan söz konusu sorunlardan ötürü çeşitli platformlarda daha çok gündemleşen yabancı korkusu ve düşmanlığının, bilimsel alanda da mahiyeti giderek artmaktadır. Yapılan bilimsel çalışmalar, yabancılara yönelik zenofobik bakış açısının, toplumlara ve çeşitli değişkenlere göre bazı farklılık göstermekle birlikte, dünyanın pek çok yerinde mevcut olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, Almanya’ dan (Mocan ve Raschke, 2014) Güney Afrika’ya (Crush vd., 2017), Avustralya’ dan (Pedersen, Watt ve Hansen, 2006) Türkiye’ ye (Öztürk, 2020; Padır, 2019; Karataş ve Güzel, 2020) kadar birçok ülkede yapılan çalışmalar zenofobik tutumların varlığını ortaya koymuştur.

Batı Avrupa, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra yeniden inşa edilme çabası çerçevesinde yoğun bir iş gücüne ihtiyaç duymuştur. Bu ihtiyacı gidermek için birçok ülke ile ikili antlaşmalar yapılmış ve Avrupa kapılarını konuk işçilere açmıştır. Bu tarihten sonra göçmenlerle ilgili çeşitli sorunların yaşandığı bölge olan Avrupa, yirmi birinci yüzyılda da başta yabancılara yönelik olumsuz tutumlar olmak üzere farklı sorunların yaşandığı merkez olmaya devam etmektedir. Paas ve Halapuu (2012) tarafından 26 Avrupa ülkesinde yapılan çalışma, Avrupa halkının göçmenlere yönelik tutumlarının; katılımcıların

kişisel özelliklerine, yaşadıkları ülkenin koşullarına ve sosyoekonomik güvenliğe yönelik bireylerin görüşlerine göre değiştiğini göstermiştir. Ayrıca Rajman, Semyonov ve Schmidt (2003)’in Almanya ile İsrail’deki vatandaşların yabancılara karşı ayrımcı tutumlarını karşılaştırdıkları çalışmaya göre, her iki ülkede de vatandaşların istihdam ve barınma konusunda endişeleri bulunmakta; özellikle eğitim ve gelir düzeyi düşük olan vatandaşlar, göçmenleri sosyal düzen ve ekonomik refah açısından tehdit olarak görmektedir.

Göçmen ve sığınmacıların toplumsal düzlemde tehdit olarak algılanması, zenofobik tutumlara neden olabilmektedir. Bireylere yönelik korku ve düşmanlığın, uluslararası göçle birlikte göç alan bütün toplumlarda güncel bir tema olması, konunun önemini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda ilgili literatür incelendiğinde, Türkiye’de konuyla ilgili çeşitli çalışmalar yapıldığı görülmüştür. Yapılan bu çalışmaların ise genelde il bazlı olduğu ve gençleri kapsamına aldığı saptanmıştır. Bingöl ilindeki sığınmacı sayısının da azımsanmayacak derecede olduğu görülmektedir. Göç İdaresi Başkanlığı (2021)’nin verilerine göre 19.11.2021 tarihi itibarıyla Bingöl ilinde geçici koruma altındaki Suriyeli sığınmacıların sayısı 1.091 kişidir. Ancak Bingöl ili örneğinde herhangi bir çalışma yapılmadığından, Bingöl ilindeki 18-60 yaş aralığındaki bütün bireyleri kapsamına alacak bir çalışmaya ihtiyaç duyulduğu düşünülmüştür. Söz konusu mevcut çalışma, bu ihtiyacı giderme düşüncesinden hareketle yapılmıştır. Çalışmanın temel amacı, bireylerin sığınmacılara karşı korkularını ve düşmanca tutumlarını belirlemek ve bu tutumların, katılımcıların çeşitli sosyo-demografik özelliklerine göre farklılık gösterip göstermediğini saptamaktır. Bu bağlamda çalışmanın, bir yandan bilimsel literatüre katkı sağlaması beklenirken bir yandan da konuyla ilgili politika üreticilerine ve uygulayıcılarına veri sunması beklenmektedir. Çalışmada konuyla ilgili kavramsal ve kuramsal çerçeve belirlendikten sonra araştırmanın yöntemi ele alınmıştır. Daha sonra bulguların analizi yapılarak, bulgular ilgili bilimsel literatür ekseninde tartışılmış ve değerlendirilmiştir.

2. Türkiye’de Uluslararası Göç Ekseninde Göçmen ve Sığınmacı Hareketliliği

Türkiye jeopolitik konumundan dolayı yıllarca göçmenlerin uğrak yerlerinden biri olmakla birlikte, bu göçler kimi zaman düzenli kimi zaman da düzensiz bir biçimde gerçekleşmiştir. Düzenli göçler, Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerinden itibaren artmaya başlayan ve cumhuriyet döneminde de devam eden, genellikle Müslüman ve Türklerin oluşturduğu göçleri ifade ederken; düzensiz göçler ise bireylerin çeşitli sorunların yaşandığı ülkelerinden yasadışı yollarla gerçekleştirdikleri göçleri ifade etmektedir (Adıgüzel, 2016: 77). Bu göçlerde Türkiye, bazen hedef ülke olarak bazen de başka ülkelere geçiş için transit ülke olarak seçilmektedir.

Türkiye’ye yapılan göçlerin görünümleri 1980’li yıllardan sonra değişmeye başlamış olup daha önce Müslüman ve Türk eksenli olan göçler, bu tarihten sonra farklılaşmış, küresel göç kapsamında “yabancılar” da artık Türkiye’yi göç mekânı olarak seçmeye başlamıştır. Küresel göçün yaygınlaşmasında ulaşım teknolojisinin ve kitle iletişim araçlarının gelişme göstermesinin önemli ölçüde etkisi olmakla birlikte, Türkiye’nin yakınında bulunan bölgelerdeki politik istikrarsızlık ve ekonomik alandaki dönüşümler, Türkiye’ye olan göçleri hareketlendirmiştir. Bu bağlamda bir yandan Afganistan, Irak ve İran gibi ülkelere kitlesel göçler olurken, bir yandan da SSCB ve Doğu Avrupa’daki sosyalist rejimlerin çökmesiyle ekonomik amaçlı göçler olmuştur (İçduygu, 2010: 29-30). Özellikle 2010 yılında Ortadoğu’da Arap Baharı ile başlayan hareketliliğin, 2011 yılında Suriye’ye sızmasıyla Türkiye’ye kitlesel halde göçler başlamıştır. Bu noktada Türkiye, hem Suriye ile bazı tarihsel ve kültürel bağlarından ötürü hem de insani sorumluluk gereği kapılarını sınır komşularına açık tutmuştur.

Görüldüğü gibi son yıllarda dünyanın farklı yerlerinde yaşanan sorunlardan kaynaklı olarak Türkiye’ye kitlesel göçler yapılmaktadır. Ancak görünen o ki bu mekânlardaki sorunlar, özellikle Ortadoğu ve Kuzey Afrika gibi bölgelerdeki karışıklıklar ve istikrarsızlıklar devam ettikçe göç süreci de devam edecektir. Bu durum ise Türkiye’nin göçmen ve sığınmacılar konusundaki politikalarını etkileyecek,

mevcut politikaların sürekli güncellenmesini zorunlu kılacaktır (Atasü-Topçuoğlu, 2016: 514). Zira çok boyutlu olan göçün etki alanı da geniş olduğundan farklı parametrelerle ele alınmayı gerekli kılmaktadır. Özellikle uluslararası göçler, ev sahibi ülkelerde hem ekonomi, kültür, politika, sosyal ilişkiler ve uluslararası ilişkiler gibi birçok alanı etkilemekte hem de ulus devletin sınırlarını zorlayarak kültürel çeşitlilik yaratmakta ve yeni tartışmalara kaynaklık etmektedir (Abadan-Unat, 2006: 343). Dolayısıyla göç alan ülkeler, kaynak ülkelerden gelen sığınmacılardan sonra farklı sorunlarla karşı karşıya kalmakta ve deneyimlenen bu sorunların çözümlenmesine odaklanmaktadır. Bu noktada öne çıkan temel sorunlardan biri yerel halkın yabancılara yönelik korkuları ve düşmanca tutumlarıdır.

Küresel çapta öne çıkmaya başlayan düzensiz göçlerden sonra gelişen yabancı düşmanlığı, ülkelerin göç ve göçmenlik politikalarını etkilemektedir. Birçok ülkede göç ve göçmenlik olguları siyasallaştırılmakta ve güvenlik sorunu ekseninde değerlendirilmektedir. Ancak bu değerlendirme biçimi, sorunun çözümünü güçleştirdiği gibi yabancılara yönelik korkuyu da artırmaktadır (Erder, 2010: 41). Ayrıca toplumda göçmen ve sığınmacıların niceliksel anlamda artmasıyla gelişen yabancı korkusu, her ne kadar bazen bireysel bir durum olarak değerlendirilse de bu durumun yabancı düşmanlığına dönüşmesi halinde ülkelerin çeşitli politikalar üretmesi ve uygulaması zorunlu görünmektedir (Abadan-Unat, 2006: 287). Bu bağlamda, Türkiye’de bir yandan göçmen ve sığınmalar artarken bir yandan da toplumsal düzlemde yabancı korkusu ve düşmanlığı da artmaktadır. Genellikle bu olumsuz tutumları; göçmenlerin ekonomik anlamda yük olarak görülmesi, ülkenin etnik dengesini bozduğu endişesi ve göçmenlerin ülkelerindeki radikal gruplarla bağlantılarının olduğu düşüncesi beslemektedir (Getmansky, Sınmazdemir ve Zeitzoff, 2018).

3. Zenofobi: Kavram, Tanım ve Nedenler

Zenofobi, kısaca göçmenlere, sığınmacılara ve yabancı olarak algılanan kişilere karşı toplumda gelişen duygusal, tutumsal ve davranışsal ön yargılar olarak tarif edilebilir (Yakushko, 2009: 43). Konuyla ilgili resmi düzlemde çalışan uluslararası örgütlere göre ise

“yabancı düşmanlığı; topluluğa, topluma veya ulusal kimliğe yabancı oldukları gerekçesiyle bireyleri kabul etmeyen, dışlayan ve genellikle kötüleyen ön yargıları, tutumları ve davranışları ifade etmektedir ” (ILO, IOM ve OHCHR, 2001: 2). Dolayısıyla bu kavram, toplumsal sistemde hem göçmenlere yönelik ön yargıdan kaynaklanan politika ve uygulamaları hem de yerel halkın göçmenlerle ilgili bilişsel ve duygusal bakış açısını ifade etmektedir (Yakushko, 2018: 13).

Zenofobik tutumlar, hem tutum sahiplerini hem de yabancı olarak görülen ve bu tutuma maruz kalan kişileri etkilemektedir. Yabancı düşmanlığına maruz kalan göçmen ve sığınmacılar, kimliklerine yönelerek toplumsal bütünleşmeden soyutlanabilmektedir. Diğer yandan bu tutumlara sahip olan yerliler ise korku, nefret, kaygı ve düşmanlık gibi duygular yaşayabilmekte ve gergin bir süreçten geçebilmektedir (Güngör, 2017: 212).

Çok boyutlu bir kavram olan yabancı düşmanlığını sadece yerel bazdaki bazı yanlış inançlara indirgemek eksik bir açıklama olmaktadır. Çünkü yabancı düşmanlığı, yerel ve küresel bir olgu olduğu kadar psikolojik, kültürel ve politik yönü de olan bir olgudur (Peterie ve Neil, 2020: 32). Özellikle toplumsal fay hatlarının karmaşık olduğu bölgelerde yerel halk, yabancıları sosyal, ekonomik ve politik bağlamda tehdit olarak görmektedir (Misago, Freemantle ve Landau, 2015: 18). Yabancıların ülkenin ekonomik yapısı ve ulusal kimlik noktasında tehdit olarak değerlendirilmesi, zenofobik tutumları daha da derinleştirmektedir (Doğanyılmaz Duman, 2020: 32).

Farklı bir söylemle etnisite, cinsiyet, kültürel yapı ve sosyal sınıf gibi etkenlerin yanı sıra çeşitli ekonomik, siyasal ve toplumsal kaygılar nedeniyle de toplumda göçmenlere yönelik yabancı düşmanlığı gelişebilmektedir (Miller, 2018: 3). Nitekim yabancı korkusu ve düşmanlığı, toplumsal güvenliğe ve yaşama olumsuz etkide buldukları gerekçesiyle bireyleri tehdit olarak görürken, bu durum medya söylemleri, çeşitli gruplar ve politikacılar vasıtasıyla yaygınlaştırılmaktadır (Güngör, 2017: 209). Özellikle son yıllarda geleneksel medyadan farklı olarak yeni medyanın gelişmesi, yabancı korkusunun ve düşmanlığının görünürlülüğünü artırmıştır. Çünkü yeni medyada nefret söylemi daha hızlı yaygınlaşmakta, hatta

paylaşılan görüşü benimsemeyen bireyler bile farkında olmadan bu paylaşımları benimseyebilmekte ve ötekilik üzerine bir aidiyet geliştirebilmektedir (Vardal, 2015: 141).

Küresel ölçekte medya, Avrupa ülkeleri için bir krize dönüşen mülteci sorununa 2015 yılında artan oranda odaklanmıştır. Ancak çeşitli iç sorunların yaşandığı Suriye ve diğer ülkelerden güvenlik amacıyla kaçan göçmenlerin, Avrupa’ya değil de daha az gelişmiş ülkelere yerleştikleri görülmektedir. Ayrıca bu süreçte, mali krizle birlikte milliyetçi Avrupa kimliğiyle ilgili söylemler öne çıkmaya başlamıştır (Poynting ve Briskman, 2020: 4).

Batı toplumlarında göçmenlerin niceliksel artışı ve yaşanan ekonomik durgunluk gibi faktörlere bağlı olarak aşırı sağ partileri popülerite kazanmış, ayrıca bazı ülkelerin yabancı korkusuna ilişkin güvenlikçi politikaları da aşırı sağı yükseltmiştir (Ünal, 2019: 326). Bununla birlikte kimi ülkelerde merkez sağda politika yapan hükümet yetkilileri, göçmen ve sığınmacıların ülkenin güvenliğini ve halk sağlığını tehdit ettiğini, ülke ekonomisini olumsuz etkilediğini ve çeşitli demografik sorunlara neden olduğunu savunmuştur (Duman, 2014). Dolayısıyla Avrupa ülkelerinde aşırı sağcı partilerin etkisiyle yaşanan iktisadi, demografik ve istihdam alanlarındaki birçok sorun göçmenlerle ilişkilendirilmiştir (Yılmaz, 2008: 193). Benzer şekilde Amerika Birleşik Devletleri’nde de yaşanan pek çok sorun göçmenlerle ilişkilendirilmiş, bunun neticesinde yabancı korkusu ve düşmanlığında artış gerçekleşmiştir.

Amerika Birleşik Devletleri, ırkçı göçmenlik politikalarının ve yabancı düşmanlığının geliştiği ilk ülkelerden biri olmakla birlikte, bu bağlamda 1803 yılında siyahî göçmenlere yasak getiren ve 1882 yılında da Çinlileri dışlayan yasal düzenlemeler yapmıştır. Ayrıca Amerika Birleşik Devletleri; Afrikalılar, Kızılderililer, Meksikalılar, Müslümanlar ve Asyalılar gibi bazı halkları tehdit olarak görmüş ve göçmenlik politikalarını bu yönde inşa etmiştir (Lee, 2020: 12). Evrensel bağlamda, artan uluslararası göçlerle birlikte yabancı düşmanlığının öne çıktığı ülkelerden biri de Güney Afrika’dır. Güney Afrika ülkesinde 2008 yılında artan yabancı düşmanlığı, özellikle

Zimbabve Cumhuriyeti'nden gelen göçmenlere karşı şiddete dönüşmüştür (Steenkamp, 2009: 440).

Dünyanın çeşitli bölgelerinde görülen yabancı düşmanlığı, farklı görünümlemlerle belirginleşebilmektedir. Özellikle son yıllarda Batı toplumlarında zenofobinin bir görünümü olarak islamofobi giderek yaygınlaşmaktadır. Ancak islamofobinin görünürlüğü her ne kadar 11 Eylül 2001 saldırısından sonra artsa da düşüncenin kaynağı daha eskilere dayanmaktadır (Saraçlı, 2019: 126). Dolayısıyla milliyetçilik, sadece ırk ayrımını kapsamamakta, kültürel ve inançsal ayrımları da kapsamına almaktadır.

Milliyetçilik ve ırkçılık yabancı düşmanlığını besleyen önemli kaynaklar arasında sayılmakla birlikte, Covid-19 pandemisi sürecinde medyadaki söylemler ve politikacıların tutumları da zenofobik eğilimleri etkilemiştir (Bozdağ, 2021: 547). Özellikle pandemi sürecinde Avrupa'da aşırı sağcı siyasilerin, göçmen karşıtı ve yabancı düşmanlığını işaret eden tutumlara sahip olması (Vega Macías, 2021) zenofobik tutumların ve ırkçılığın toplumda yaygınlaşmasını beraberinde getirmiştir. Her ne kadar bireylerin etnik gruplarına bağlılıklarının yabancı düşmanlığını etkilemediğini (Cashdan, 2001) ortaya koyan bazı çalışmalar bulunsa da son yıllarda Avrupa'da yükselen aşırı sağ partiler, ırkçı ekseninde kültürel farklılıklara vurguda bulunmaktadır (Uzunçayır, 2014: 145). Dolayısıyla yabancılara yönelik olumsuz tutum ve davranışlar giderek yaygınlaşmaktadır. Avrupa'nın birçok ülkesinde nüfus yoğunluğunun giderek azalmasına ve iş gücü noktasında göçmenlere ihtiyaç duyulmasına rağmen, toplumdaki yaygın anlayış, göçmen akımlarının azalması yönündedir (Adam, 2015: 461). Sergilenen bu bakış açısı, yabancılara karşı geliştirilen zenofobik tutumların etkinlik derecesini ortaya koymaktadır.

4. Yöntem

Bu araştırmada, bir yandan bireylerin zenofobik tutumları belirlenmeye çalışılırken bir yandan da bu tutumlar ile bireylerin sosyo-demografik özellikleri arasındaki ilişkiye odaklanılmıştır. Dolayısıyla bu çerçevede nicel araştırma yöntemine uygun olarak ilişkiisel tarama modeli kullanılmıştır.

4.1. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Bingöl il merkezinde ikamet eden 18 ile 60 yaş aralığındaki bireyler oluşturmuştur. Ancak bu yaş aralığındaki kişilerin net sayısı tespit edilememiştir. Bu bağlamda, basit tesadüfi örneklemle 410 kişiye anket uygulanarak veriler toplanmıştır.

4.2. Veri Toplama Araçları

Araştırma verilerinin toplanmasında Yabancı Düşmanlığı (Zenofobi) Ölçeği ve Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Araştırma verileri toplanmadan önce Bingöl Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu’ndan çalışmanın bilimsel araştırma etiğine uygun olduğuna dair onay alınmıştır (Evrak Tarih ve Sayısı: 22.10.2021 - E.32953).

4.2.1. Yabancı Düşmanlığı (Zenofobi) Ölçeği

Bu ölçek, Van Der Veer vd. (2011) tarafından geliştirilmiş olup Özmete, Yıldırım ve Duru (2018) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Ölçek, 11 maddeden oluşan tek faktörlü ve 6’lı likert tipinde olup “kesinlikle katılmıyorum” (1) ile “kesinlikle katılıyorum” (6) arasında puanlanabilmekte ve 8. madde ters kodlanmıştır. Ölçekten en düşük 11 puan ve en yüksek 66 puan alınabilmekte, alınan puanın yüksek olması, yabancı düşmanlığıyla ilgili riskin yüksek olduğunu göstermektedir. DFA sonucunda şu değerlere ulaşılmıştır: (χ^2 /sd=4,09), RMSEA=0,073, SRMR= 0,073, CFI= 0,96, NFI=0,96, NNFI=0,95. Ayrıca Cronbach Alfa değeri 0,876 olarak bulunmuştur. Bu sonuçlar, modelin kabul edilebilir ve güvenilir olduğunu göstermektedir. Ancak bu çalışma kapsamında araştırmacı tarafından ölçeğin güvenilirlik ve geçerlilik çalışması yeniden yapılmıştır.

4.2.2. Kişisel Bilgi Formu

İlgili bilimsel literatür ekseninde hazırlanan bu form ile katılımcıların yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu ve ailenin aylık ortalama geliri gibi sosyo-demografik bilgileri elde edilmiştir.

4.3. Verilerin Analiz Edilmesi

Araştırmada elde edilen veriler, SPSS 22 aracılığıyla analiz edilmiştir. Öncelikle araştırmada kullanılan ölçeğin güvenilirlik ve

---

geçerlilik analizi yeniden yapılmıştır. Daha sonra veriler; frekans, yüzde ve ortalama kullanılarak değerlendirilmiştir. Bununla birlikte bireylerin, göçmen ve sığınmacılara karşı zenofobik tutumlarının sosyo-demografik değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığı analiz edilmiştir. Bu bağlamda, iki grup karşılaştırmasında Bağımsız T Testi, ikiden fazla grup karşılaştırmasında ise ANOVA testi kullanılmıştır. ANOVA analizi sonucunda fark elde edildiğinde ise farkın grubunu bulmak için Post Hoc testlerinden LSD testi kullanılmıştır. Araştırmada toplanan veriler, %95 güven aralığında analiz edilmiş ve analizlerde anlamlılık düzeyi $p < 0.05$ olarak kabul edilmiştir.

5. Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde, elde edilen verilerin analizi gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, öncelikle açıklayıcı faktör analizi ve güvenilirlik analizleri yapılmış, daha sonra katılımcıların sosyo-demografik bilgileri sunulmuş ve diğer analizler yapılmıştır.

5.1. Açıklayıcı Faktör Analizi

Araştırmada kullanılan Yabancı Düşmanlığı Ölçeği (YDÖ)'nin açıklayıcı faktör analizi yapılmadan önce veri setinin ve örneklem büyüklüğünün faktör analizine uygunluğunu test etmek için Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Bartlett Küresellik testi uygulanmıştır. Yapılan analiz sonucunda KMO değerinin ve Bartlett Küresellik testi sonuçlarının faktör analizi yapmak için yeterli olduğu görülmüştür. Ölçeğin faktör desenini belirlemede faktörleştirme yöntemi olarak temel bileşenler analizi, döndürme olarak ise bir dik döndürme yöntemi olan varimax kullanılmıştır. AFA sonucunda 8. maddenin düşük faktör yüküne sahip olduğu görülmüş ve bu madde ölçekten çıkartılmıştır. Geriye kalan 10 madde ise tek faktörlü bir yapı oluşturmuştur. Elde edilen bu tek faktörlü yapı, toplam varyansın %63.371'ini açıklamaktadır.

Tablo 1: Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Maddeler	Faktör Yükleri
Göçmenler suçlarda artışa neden olmaktadır.	0.875
Göçmenler burada yaşayan insanların işlerini almaktadırlar.	0.870
Bu ülkedeki göç / göçmenlik kontrolden çıkmaktadır.	0.843
Gittikçe artan göçlerle, hayatımın kötüleşeceğinden korkarım.	0.840
Sınırlar, göçmenlerin bu ülkeye girmesini önlemek için daha güvenli hale getirilmelidir.	0.814
Göç arttıkça kendi kültürümüzün kaybolacağından korkarım.	0.814
Savaş ya da siyasi gerginlik durumunda göçmenlerin kök ülkelerine sadık kalacaklarından korkarım.	0.788
Göçmenlerin bu ülkeye öncelikle ilgi göstereceklerinden şüphe ederim.	0.721
Göçmenlerin olağandışı hastalıklar yayabileceğinden endişe ederim.	0.699
Göçmenlerle etkileşim kurmak beni tedirgin eder.	0.667
Açıklanan Kümülatif Varyans (%)	
63.371	
Öz değer (Λ)	
63.371	
Kaiser-Meyer-Olkin	
0.938	
Bartlett’s Küresellik Testi	(Ki kare: 2976.739; p: 0.00)
Croubach’s Alpha	0.934

Faktör maddeleri ve yükleri, kümülatif varyans, özdeğer ve Cronbach's Alpha değerleri Tablo 1’de sunulmuştur. Tablo incelendiğinde, elde edilen değerler, Yabancı Düşmanlığı Ölçeği’nin bireylerin göçmen ve sığınmacılara yönelik tutumlarını incelemede güvenilir ve geçerli olduğunu göstermektedir.

5.2. Katılımcıların Sosyal ve Demografik Özellikleri

Araştırmaya katılan bireylerin cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu ve aylık gelir gibi değişkenlere ait sosyo-demografik bilgiler Tablo 2’de verilmiştir. Katılımcıların %52.7’sini kadınlar oluştururken %47.3’ünü erkekler oluşturmuştur. Yaş değişkenine bakıldığında, katılımcıların %67.1’nin 18 ile 25 yaş aralığında, %18.8’nin de 26 ile 35 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Bireylerin büyük çoğunluğu bekârlardan (%74.6) oluşmaktadır. Araştırmaya en fazla lise mezunları (%34.5) katılım sağlarken, ardından lisans mezunları (%30.5) ve ön lisans mezunları (%21.7) gelmektedir. Ayrıca araştırmaya katılanların %46.3’ü aylık gelirlerinin 0 ile 3000 TL arasında olduğunu, %25.6’sı da gelirlerinin 3001 ile 5000 TL arasında olduğunu beyan etmiştir.

Tablo 2: Katılımcıların Sosyo-demografik Özelliklerine Göre Dağılımları

Değişkenler	Grup	F	%
Cinsiyet	Erkek	194	47.3
	Kadın	216	52.7
Yaş	18-25 arası	275	67.1
	26-35 arası	77	18.8
	36-45 arası	38	9.3
	46-60 arası	20	4.9
Medeni Durum	Bekâr	306	74.6
	Evli	104	25.4
	Okuryazar	9	2.2
	İlkokul mezunu	13	3.2
Eğitim Durumu	Ortaokul mezunu	14	3.4
	Lise mezunu	143	34.9
	Ön lisans mezunu	89	21.7
	Lisans mezunu	125	30.5
	Lisansüstü mezunu	17	4.1
	0-3000	190	46.3
Ailenin Aylık Geliri (TL)	3001-5000	105	25.6
	5001-7000	64	15.6
	7001 ve üzeri	44	10.7
	Yanıtsız	7	1.7
Toplam		410	100.0

5.3. Yabancı Düşmanlığına Yönelik Tutumlar

Katılımcıların yabancı düşmanlığıyla ilgili betimsel istatistikleri Tablo 3'te verilmiştir. Tablo incelendiğinde, katılımcıların yabancı düşmanlığı ölçek puan ortalamalarının yüksek olduğu (4.47 ± 1.437) görülmektedir. Bu durum, katılımcıların yabancılara karşı olumsuz tutumlara sahip olduklarını göstermektedir. Ölçek maddeleri yakından incelendiğinde en yüksek puan ortalamasının (4.90) "Sınırlar, göçmenlerin bu ülkeye girmesini önlemek için daha güvenli hale getirilmelidir" ifadesinden alındığı görülmektedir. Bu maddeyi yine yüksek puan ortalamasıyla (4.89) "Bu ülkedeki göç / göçmenlik kontrolden çıkmaktadır" ifadesi takip etmektedir. Ölçekte en düşük puan (3.84) ise "Göçmenlerle etkileşim kurmak beni tedirgin eder" ifadesinden alınmıştır.

Tablo 3. Yabancı Düşmanlığı Düzeyiyle ilgili Betimsel İstatistikler

Maddeler	N	Min.	Max.	X	Ss.
Bu ülkedeki göç / göçmenlik kontrolden çıkmaktadır.	410	1	6	4.89	1.759
Sınırlar, göçmenlerin bu ülkeye girmesini önlemek için daha güvenli hale getirilmelidir.	410	1	6	4.90	1.798
Göçmenler suçlarda artışa neden olmaktadır.	410	1	6	4.68	1.715
Göçmenler burada yaşayan insanların işlerini almaktadırlar.	410	1	6	4.59	1.770
Göçmenlerle etkileşim kurmak beni tedirgin eder.	410	1	6	3.84	1.874
Göçmenlerin olağandışı hastalıklar yayabileceğinden endişe ederim.	410	1	6	3.98	1.864
Savaş ya da siyasi gerginlik durumunda göçmenlerin kök ülkelerine sadık kalacaklarından korkarım.	410	1	6	4.54	1.799
Gittikçe artan göçlerle, hayatımın kötüleşeceğinden korkarım.	410	1	6	4.49	1.844
Göçmenlerin bu ülkeye öncelikle ilgi göstereceklerinden şüphe ederim.	410	1	6	4.33	1.881
Göç arttıkça kendi kültürümüzün kaybolacağından korkarım.	410	1	6	4.53	1.845
Toplam	410	1	6	4.47	1.437

Tablo 3 incelendiğinde, katılımcıların neredeyse bütün maddelerden aldıkları puan ortalamalarının yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum katılımcıların yabancı düşmanlığıyla ilgili olumsuz tutumlara sahip olduğunu göstermektedir. Elde edilen bu bulgu, Raijman, Semyonov ve Schmidt (2003), Öztürk (2020), Padır (2019), Crush vd., (2017), Morley vd. (2021) ile Saraçoğlu ve Belanger (2018)’in çalışmalarındaki bulgularla örtüşmektedir. Bireylerin zenofobik tutumlarını etkileyen birçok faktör olmakla birlikte, özellikle son zamanlarda kitle iletişim araçlarının belirleyiciliği sıklıkla tartışılmaktadır. Bu minvalde, Demirel (2017) ile Kardeş, Banko ve Akman (2017)’in yaptıkları araştırmalar, medyanın yabancı düşmanlığını tetiklediğini ortaya koymuştur. Aynı şekilde, Doğanay ve Çoban Keneş (2016) tarafından yapılan çalışmada da medyanın sığınmacılara yönelik ayrımcılığı tetiklediği ve sığınmacıları daha çok ekonomik yük ve güvenlikle ilişkilendirdiği saptanmıştır. Özellikle gelişen yeni medyanın bireysel kullanımı, daha özgür ve esnek bir hal almış olup nefret söylemi gibi çeşitli olumsuz tepkilerin yaygınlaşması

kolaylaşmıştır. Bu bağlamda Yanık (2017) çalışmasında, sosyal medyanın nefret söylemini yaygınlaştırdığını belirlerken; Kalav ve Certel Fırat (2017) da çalışmalarında Amerika’da sosyal medyanın dijital nefreti ürettiğini ve yaygınlaştırdığını belirlemişlerdir.

Göçmen ve sığınmacılara yönelik olumsuz tutumların nedenleri arasında ekonomik kaygılar ve güvenlik riski genellikle öne çıkmaktadır. Bu çerçevede, Ergin (2016) çalışmasında yerel halkın, sığınmacıların iş olanaklarını azaltacaklarına yönelik kaygılarını ortaya koymuştur. Getmansky, Sınmazdemir ve Zeitzoff (2018)’un çalışmasına göre ise olumsuz tutumların nedeni; sığınmacıların işsizliği artırdıkları, ülke ekonomisine yük oldukları, güvenliğe tehdit oluşturdukları ve etnik dengeyi bozdukları kaygısıdır. Bununla birlikte, sığınmacıların kayıt dışı ekonomiye neden olduklarına (Crush vd., 2017); kiraları yükselttiklerine, suçların artışına, işsizliğe ve uyum sorunlarına neden olduklarına (Budak vd., 2017) ilişkin yerel halkın görüşlerini yansıtan çalışmalar bulunmaktadır. Bu duruma ilaveten, ırksal ön yargıların sığınmacıların kaynaklara erişimini olumsuz etkilediğini (Morley vd., 2021) ve yanlış inançların olumsuz tutumları beslediğini (Pedersen, Watt ve Hansen, 2006) ortaya koyan çalışmalar da bulunmaktadır.

5.4. Yabancı Düşmanlığının Sosyo-Demografik Değişkenler Açısından Karşılaştırılması

Araştırma verilerinin normal dağılım gösterip göstermediğini bulmak amacıyla normallik analizi yapılmıştır. Bu analiz sonucunda çarpıklık ve basıklık değerleri ± 2 arasında bulunduğu için, ölçek normal dağılım göstermiş ve istatistik değerlendirmelerinde parametrik testler kullanılmıştır. İki bağımsız grup karşılaştırmasında Bağımsız T Testi, ikiden fazla grupta ise ANOVA kullanılmıştır. Analizlerde fark elde edildiğinde farkın kaynağını bulmada LSD testi kullanılmıştır. Katılımcıların ölçek puanlarının bazı değişkenlere göre karşılaştırılmasına ilişkin T Testi sonuçları Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. Katılımcıların Ölçek Puanlarının Bazı Değişkenlere Göre Karşılaştırılmasına İlişkin T Testi Sonuçları

Değişkenler	Grup	N	$\bar{X}$	SS	t	p
Cinsiyet	Erkek	194	4.0418	1.5851	-6.039	0.000*
	Kadın	216	4.8653	1.1626		
Medeni Durum	Bekâr	306	4.6137	1.3703	3.380	0.001*
	Evli	104	4.0692	1.5553		

* P<0.05

Tablo 4 incelendiğinde, katılımcıların ölçek puanlarının cinsiyet değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı derecede farklılaştığı görülmektedir ($p<0.05$). Kadınların ölçek puanları (ort. 4.8653), erkeklerin ölçek puanlarından (ort. 4.0418) daha yüksektir. Başka bir söylemle, kadınların yabancılar konusunda daha olumsuz tutumlara sahip oldukları görülmektedir. Bu bulgu, Cengiz (2015) tarafından yapılan çalışmanın bulgusuna benzemektedir. Ancak ilgili bilimsel literatür incelendiğinde bu konuda farklı bulguların olduğu görülmektedir. Koçoğlu ve Salur (2018), Karataş ve Güzel (2020) ile Yekeler Kahraman ve Şahin (2021) tarafından yapılan çalışmalar ise erkeklerin kadınlardan daha olumsuz tutumlara sahip olduklarını ortaya koymuştur. Paas ve Halapuu (2012)’nin çalışması ise cinsiyet değişkeninin yerel halkın tutumlarını anlamlı biçimde etkilemediğini göstermektedir. Son yıllarda kadınların işgücüne katılımlarının artması nedeniyle istihdam konusunda bazı kaygılar taşımaya başlamaları, medyada sıkça olumsuz bir çerçevede servis edilen ve yabancıları hedef alan haberler ile bazı bölgelerde ikinci eş olarak yabancı uyrukluların seçilmesi gibi etmenlerin kadınların tutumlarını olumsuz etkilediği düşünülmektedir. Özellikle Suriyeli kadınların ikinci eş olarak seçildiklerini ortaya koyan çalışmalar bulunmaktadır (Doğaner, 2021; Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2016).

Katılımcıların ölçek puanları, medeni durum değişkenine göre de istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir ($p<0.05$). Bekâr olan katılımcıların ölçek puan ortalamalarının (4.6137), evli katılımcıların puan ortalamalarından (4.0692) daha yüksek olduğu görülmüştür. Dolayısıyla bekâr olan katılımcılar, evlilerden daha çok yabancı düşmanlığına yönelik tutumlara sahiptir. Bu bulgu, Öztürk (2020) ve Çiftçi (2018)’nin bulgularıyla paralellik göstermektedir.

Tablo 5. Katılımcıların Ölçek Puanlarının Bazı Değişkenlere Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Değişken	Grup	N	$\bar{X}$	SS	F	P	LSD
Yaş Aralığı	18-25 (1)	275	4.6869	1.3187	7.327	0.000*	1>2
	26-35 (2)	77	4.2260	1.5728			1>3
	36-45 (3)	38	3.7579	1.5771			1>4
	46-60 (4)	20	3.8950	1.5377			
Eğitim Durumu	Okuryazar (1)	9	5.0667	0.7762	2.290	0.035*	
	İlkokul (2)	13	3.9769	1.7635			1>7
	Ortaokul (3)	14	4.1071	1.7800			4>7
	Lise (4)	143	4.6902	1.4294			5>7
	Ön lisans (5)	89	4.4775	1.5146			6>7
	Lisans (6)	125	4.3944	1.2939			
	Lisansüstü (7)	17	3.6294	1.4584			
Aylık Gelir Aralığı (TL)	0-3000	190	4.6142	1.4461	2.357	0.071	
	3001-5000	105	4.4762	1.4418			
	5001-7000	64	4.0719	1.4760			
	7001 ve üstü	44	4.3614	1.3252			

* P<0.05

Araştırmaya katılım sağlayan bireylerin ölçek puanlarının bazı değişkenlere göre karşılaştırılmasına ilişkin Tek Yönlü Varyans analizi sonuçları Tablo 5'te sunulmuştur. Tablo incelendiğinde, katılımcıların ölçek puanlarının yaş değişkenine göre anlamlı derecede farklılaştığı görülmektedir ($p<0.05$). Söz konusu farkın hangi gruplar arasında olduğunu bulmak için LSD testi yapılmıştır. Buna göre, 18 ile 25 yaş aralığındaki bireylerin puan ortalamalarının, diğer yaş aralığındaki bireylerin puan ortalamalarından daha yüksek olduğu saptanmıştır. Başka bir ifadeyle, 18 ile 25 yaş arasındaki gençler, daha çok yabancılara yönelik düşmanca tutumlara sahiptir. Ancak Padır (2019)'ın çalışmasına göre yaşlı bireyler, yabancılara karşı daha düşmanca tutumlara sahiptir. Öztürk (2020) ile Karataş ve Güzel (2020)'in çalışmalarında ise düşmanca tutumların, yaş değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermediği bulunmuştur. Çalışmada 18 ile 25 yaş aralığındaki gençlerin daha çok zenofobik tutumlara sahip olmalarında, gençlerin geleceğe dair istihdam kaygısının ve yeni medyanın etkili olduğu düşünülmektedir.

Tablo 5’e bakıldığında, bireylerin ölçek puanlarının eğitim derecelerine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa işaret ettiği görülmektedir ($p<0.05$). Yapılan LSD testi sonucuna göre eğitim durumu okuryazar, lise, ön lisans ve lisans olanların ölçek puanları, eğitim durumu yüksek lisans olanların puanlarından daha yüksektir. Yani eğitim derecesi düşük olan bireyler, yabancı düşmanlığı hususunda yüksek lisans mezunlarından daha çok olumsuz tutumlara sahiptir. Elde edilen bu bulgu, ilgili bilimsel literatürdeki birçok çalışmayla örtüşmektedir. Bu bağlamda Raijman, Semyonov ve Schmidt (2003), Paas ve Halapuu (2012) ile Padır (2019) çalışmalarında, bireylerin eğitim düzeyleri yükseldikçe yabancılara yönelik olumsuz tutumların azaldığını saptamışlardır.

Son olarak Tablo 5 incelendiğinde, katılımcıların ölçek puanlarının aylık gelire göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir ($p>0.05$). Nitekim bu bulgu, ilgili bilimsel literatürle uyuşmamaktadır. Zira yapılan birçok çalışma, düşük gelir düzeyine sahip olan bireylerin, göçmen ve sığınmacılara karşı daha çok zenofobik tutumlara sahip olduğunu ortaya koymuştur. Bu çalışmalar kapsamında Raijman, Semyonov ve Schmidt (2003), Paas ve Halapuu (2012), Öztürk (2020) ve Padır (2019)’ın çalışmaları örnek olarak gösterilebilir. Benzer biçimde Mocan ve Raschke (2014) tarafından Almanya’da yapılan çalışmaya göre insanların ekonomik koşulları, onların yabancı düşmanlığıyla ilgili tutumlarını ve ırkçılıklarını etkilemekte, özellikle insanların kendilerini ekonomik anlamda güvende hissetmeleri, düşmanca tutumları azaltmaktadır. Ancak bilimsel literatürdeki bu farklı bulgulara rağmen, mevcut çalışma kapsamında her ne kadar yerel halkın, aylık gelirlerine göre yabancı düşmanlığına dair tutumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilemese de; katılımcıların aylık gelir değişkeni ekseninde ölçek puan ortalamalarına bakıldığında, düşük gelire sahip olduğunu beyan edenlerde zenofobik tutum puanlarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Farklı bir söylemle, aylık gelirleri düşük düzeyde olanların, yani gelirleri 0 ile 5000 TL arasında olan katılımcıların daha çok düşmanca tutumlara sahip oldukları söylenebilir. Söz konusu düşmanca tutumların şiddeti, genellikle ekonomik kriz dönemlerinde daha çok artmaktadır (Anık, 2012).

---

6. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma, yerel halkın göçmen ve sığınmacılara yönelik düşmanca tutumlarının düzeyini belirlemeyi ve bu tutumların, onların bazı sosyo-demografik özelliklerine göre farklılaşp farklılaşmadığını ortaya koymayı amaçlamıştır. Son yıllarda, bir yandan dünyanın farklı bölgelerinde yaşanan politik istikrarsızlıklar, savaşlar ve iç çatışmalar nedeniyle sığınmacıların uluslararası düzlemdeki dolaşmaları ivme kazanmış, bir yandan da ev sahibi ülkelerdeki yerel halkın yabancılara yönelik tutumlarının olumsuzluk düzeyi giderek artmıştır. Mevcut çalışmanın bulguları da yerel halkın, yabancılara karşı yüksek derecede düşmanca tutumlara sahip olduğunu ortaya koymuştur.

Çalışmanın bulguları, zenofobik tutumların bireylerin cinsiyetlerine ve medeni durumlarına göre değiştiğini göstermiştir. Bu bağlamda, kadınların erkeklerden ve bekârların evlilerden daha çok yabancı düşmanlığına dair olumsuz tutumlara sahip oldukları görülmüştür. Ayrıca yerel halkın göçmen ve sığınmacılara yönelik düşmanca tutumlarının, yaş değişkenine göre farklılaştığı saptanmıştır. Özellikle 18 ile 25 yaş arasındaki gençlerin daha çok zenofobik tutumlara sahip oldukları görülmüştür. Benzer şekilde zenofobik tutumlar, yerel halkın eğitim durumuna göre de anlamlı biçimde değişmektedir. Genel olarak, eğitim düzeyi yüksek olan bireylerde yabancılara karşı düşmanca tutumların derecesi daha düşüktür. Aylık gelir açısından bakıldığında ise çalışmada, bireylerin göçmen ve sığınmacılara karşı düşmanca tutumlarının, aylık gelirlerine göre anlamlı biçimde değişmediği görülmüştür.

Özetle çalışmanın sonuçları, yerel halkın yabancılara karşı yüksek düzeyde olumsuz ve düşmanca tutumlara sahip olduğunu ve bu durumun çeşitli değişkenler açısından farklılaştığını göstermiştir. Genel olarak kadınların erkeklerden, bekârların evlilerden, gençlerin diğer yaş gruplarından ve eğitim düzeyi düşük olanların eğitim düzeyi yüksek olanlardan daha çok zenofobik oldukları görülmüştür.

Yerel halkın yabancılara yönelik düşmanca tutumlara sahip olmasının çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Bu nedenler arasında ekonomik kaygılar önemli bir yer tutmaktadır. Bu bağlamda sığınmacıların istihdam olanaklarını olumsuz etkiledikleri, ucuz iş

gücü olarak işlev gördükleri ve kiraların artmasına neden olduklarına dair kaygılar genellikle öne çıkmaktadır. Mevcut araştırmaya katılanların büyük çoğunluğunun gençlerden oluştuğu göz önünü alındığında, ekonomik kaygıların zenofobik tutumları besleyen önemli bir unsur olduğu söylenebilir. Ayrıca sığınmacıların, ülkenin güvenliğini olumsuz etkiledikleri, çeşitli suçlara bulaştıkları ve demografik dengeyi olumsuz etkiledikleri yönündeki kaygılar da zenofobik tutumları etkilemektedir. Ancak yabancı düşmanlığını besleyen söz konusu nedenlerin, Türkiye’de özellikle sığınmacı sayısının yüksek olduğu illerde deneyimlendiği, buna karşın sığınmacı sayısının görece olarak az olduğu illerde deneyimlenmediği, bu illerde daha çok ülke genelinde çeşitli biçimlerde üretilen olumsuz algıdan etkilenildiği düşünülmektedir. Bununla birlikte ırkçılık, politikacıların söylemleri ve kitle iletişim araçlarının olumsuz değerlendirmeleri de yerel halkı etkilemekte ve yabancılara karşı olumsuz tutumlar inşa etmektedir.

Zenofobik tutumların varlığı, hem yerel halkı hem de sığınmacıları olumsuz etkilemektedir. Bu doğrultuda yerel halkın öfke, nefret, gelecek kaygısı, toplumsal güvensizlik ve belirsizlik gibi çeşitli psikososyal sorunlar yaşaması söz konusu olabilmektedir. Benzer biçimde, göçmen ve sığınmacılar da çeşitli sorunlar yaşamakta ve toplumsal sistemin dışında kalarak marjinalize olabilmektedir. Bu nedenle, yerel halkın söz konusu korkularını ve düşmanca tutumlarını azaltmaya ve ortadan kaldırmaya dönük göç ve göçmenlik politikalarının oluşturulması ve uygulanması önem taşımaktadır. Ayrıca sığınmacılık ve zorunlu göçmenlik konusunda toplumsal farkındalığın oluşturulması noktasında ulusal ölçekte kamu spotlarının oluşturulması, çeşitli faaliyetlerin gerçekleştirilmesi ve kitle iletişim araçlarının bu amaç doğrultusunda etkin biçimde kullanılması gerekmektedir. Merkezi hükümetin dışında yerel yönetimlerin, sivil toplum örgütlerinin ve üniversitelerin de panel, sempozyum, konferans vb. etkinlikler düzenleyerek bölgesel ve yerel bazda halkı bilinçlendirmeleri önem arz etmektedir. Özellikle gençleri hedef alan çalışmaların yapılması gerekmekte olup bölgedeki gençleri, sığınmacı gençlerle bir araya getirecek ve kaynaştıracak çeşitli kültürel ve sportif faaliyetlerin organize edilmesi önem taşımaktadır. Yine

yabancı düşmanlığının azaltılması amacı doğrultusunda, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı lise ve dengi okullarda da benzer biçimde kültürel ve sportif faaliyetlerin yanı sıra çeşitli panel, konferans ve bilgilendirme toplantılarının yapılması gençlerde farkındalık oluşturmaktadır. Son olarak, kitle iletişim araçlarının dışlayıcı ve ötekileştirici yayınlardan kaçınmasının, yabancılara yönelik olumsuz tutumların azaltılmasına katkı sunabileceği düşünülmektedir.

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde BİİBFAD Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarına aittir. Bu çalışma için Bingöl Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan 22.10.2021 tarih ve E.32953 sayılı karar ile onay alınmıştır.

Teşekkür: Gösterdikleri yoğun ilgi ve emeklerinde dolayı BİİBFAD Dergisi Editör Kurulu'na ve sağladıkları katkılarından dolayı hakemlere teşekkür ederiz.

Kaynakça

- Abadan-Unat, N. (2006). *Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa*. 2. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Adam, H. (2015) Xenophobia, asylum seekers, and immigration policies in Germany. *Nationalism and Ethnic Politics*, 21(4), 446-464, Doi: 10.1080/13537113.2015.1095528
- Adıgüzel, Y. (2016). *Göç Sosyolojisi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2016). *Suriyeliler ile Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşları Arasındaki Evlilik İlişkileri Araştırması*, Ankara.
- Anık, M. (2012). *Kimlik ve Çokkültürcülük Sosyolojisi*. İstanbul: Açılımkitap.
- Atasü-Topçuoğlu (2016). *Düzensiz Göç: Küreselleşmede Kısıtlanan İnsan Hareketliliği*. S. G. İhlamur-Öner ve N. A. Şirin Öner (Der.).

- Küreselleşme Çağında Göç. İstanbul: İletişim Yayınları, 3. Baskı, 2016, 501-518.
- Bauman, Z. (2018). *Sosyolojik Düşünmek*. (Çev. A. Yılmaz), 17. Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bozdağ, F. (2021). COVID-19 pandemisinin toplumsal etkileri: zenofobik eğilimler ve sonuçları. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 13(3), 537-550. doi: 10.18863/pgy.822767
- Budak, P., Demir, M.S., Tan, M. & Sarı, M. (2017). Yerel halkın algısında Suriyeli sığınmacılar ve toplumsal etkileri: Elazığ ili örneği. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(62), 543-564. . <https://doi.org/10.16992/asos.13262>
- Cashdan, E. (2001). Ethnocentrism and xenophobia: A cross-cultural study. *Current Anthropology*, 42(5), 760-765.
- Ceki Hazan, J. (2016). *Geçmişten Geleceğe Zorunlu Göç: Mülteciler ve Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişiler*. S. G. İhlamur-Öner ve N. A. Şirin Öner (Der.). Küreselleşme Çağında Göç. İstanbul: İletişim Yayınları, 3. Baskı, 2016, 183-197.
- Cengiz, D. (2015). Zorunlu göçün mekânsal etkileri ve yerel halkın algısı; Kilis örneği. *Turkish Studies*,10(2), 101-122. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7938>
- Chambers, I. (2014). *Göç, Kimlik, Kültür*. (Çev. İ. Türkmen ve M. Beşikçi), 2. Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Crush, J., Tawodzera, G., Chikanda, A., Ramachandran, S. & Tevera, D. (2017). *Migrants in Countries in Crisis (MICIC) South Africa Case Study: The Double Crisis-Mass Migration From Zimbabwe And Xenophobic Violence in South Africa*. Vienna: International Centre for Migration Policy Development.
- Çiftçi, H. (2018). Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının Suriyeli sığınmacılara yönelik tutum, algı ve empatik eğilimlerinin analizi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(3), 2232-2256. <https://doi.org/10.15869/itobiad.450230>
-

- Demirel, G. (2017). Ötekinin korkusu: haber bültenlerinde Türkiye'deki Suriyeliler. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(60), 503-514.
- Doğanay, Ü. & Çoban Keneş, H. (2016). Yazılı basında Suriyeli 'mülteciler': Ayrımcı söylemlerin rasyonel ve duygusal gerekçelerinin inşası. *Mülkiye Dergisi*, 40(1), 143-184.
- Doğaner, A. (2021). Kültürel bir olgu olarak Osmaniye'de Suriye'den göç edenlerle evlilikler. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 14(33), 24-38.
- Doğanyılmaz Duman, D. (2020). Farklılığın farkındalığı ve pandemi kapsamında artan zenofobik eğilim. *Online International Conference of COVID-19 (CONCOVID) Proceeding Book*, 12-14 Haziran, 2020 / İstanbul-Türkiye.
- Duman, Y.H. (2014). *Infiltrators go home!* Explaining xenophobic mobilization against asylum seekers in Israel. *Journal of International Migration and Integration*, 16(4), 1231-1254. Doi: 10.1007/s12134-014-0400-2
- Erder, S. (2010). "Düzensiz" Göç, Göçmen Korkusu ve Çelişen Tepkiler. B. Pusch ve T. Wilkoszewski (Ed.), M. Çomak-Özbatır (Çev.). Türkiye'ye Uluslararası Göçler. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2010, 41-54.
- Ergin, H. (2016). Turkish university students' perceptions towards their Syrian classmates. *Education and Science*, 41(184), 399-415. Doi: 10.15390/EB.2016.6214
- Getmansky, A., Sınmazdemir, T, & Zeitzoff, T. (2018) Refugees, xenophobia and domestic conflict: Evidence from a survey experiment in Turkey. *Journal of Peace Research*, 55(4). 491-507.
- Güngör, F.Ş. (2017). Zenofobi ve ötekinin dikenini. 1. *Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Kongresi Bildiri Kitabı*, 12-17 Eylül, 2017/ Priştina-Kosova.
- International Labour Office (ILO), International Organization for Migration (IOM) & Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR). (2001).
-

- International Migration, Racism, Discrimination and Xenophobia.
<https://www.refworld.org/docid/49353b4d2.html> [Erişim tarihi: 15 Eylül 2021].
- İçduygu, A. (2010). *Türkiye’de Uluslararası Göçün Siyasal Arka planı: Küreselleşen Dünyada “Ulus-Devleti İnşa Etmek ve Korumak”*. B. Pusch ve T. Wilkoszewski (Ed.). Çev. M. Çomak-Özbatır. Türkiye’ye Uluslararası Göçler. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2010, 17-40.
- Kalav, A. & Certel Fırat, A.B. (2017). Amerikan sosyal medyasında göçmen karşıtlığı ve dijital nefret söylemi: Twitter özelinde bir inceleme. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(Kayfor15 Özel Sayısı), 2209-2222.
- Karataş, Z. & Güzel, B. (2020). Üniversite öğrencilerinin yabancı düşmanlığıyla ilgili tutumlarının incelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(2), 500-523.
- Kardeş, S., Banko, Ç. & Akman, B. (2017). Sosyal medyada Suriye’li sığınmacılara yönelik algı: bir sözlük değerlendirmesi. *Göç Dergisi*, 4(2), 185-200. <https://doi.org/10.33182/gd.v4i2.596>
- Koçoğlu, E. & Salur, M. (2018). Üniversite öğrencilerinin göç ve mülteci sorununa ilişkin tutumları. *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(3), 2408-2425.
- Lee, E. (2020). America first, immigrants last: American xenophobia then and now. *The Journal of the Gilded Age and Progressive Era*, 19, 3-18. doi:10.1017/S1537781419000409
- Miller, S.D. (2018). *Xenophobia toward Refugees and Other Forced Migrants*. (World Refugee Council Research Paper No. 5). Waterloo, Canada: Centrefor International Governance Innovation.
- Misago, J. P., Freemantle, I. & Landau, L. B. (2015). *Protection from Xenophobia: An Evaluation of UNHCR's Regional Office for Southern Africa's Xenophobia Related Programmes* (Pretoria:

- UNHCR). <https://www.unhcr.org/55cb153f9.pdf> [Erişim tarihi: 25 Eylül 2021].
- Mocan, N.H. & Raschke, C. (2014). Economic well-being and anti-semitic, xenophobic and racist attitudes in Germany. Cambridge: National Bureau of Economic Research. <http://www.nber.org/papers/w20059> [Erişim tarihi: 18 Eylül 2021].
- Morley, S. P., Goss, M., Abdulkareem, Y., Gurmu, T. & La Puente, K. (2021). "There is a Target on Us" - The Impact of Anti-Black Racism on African Migrants at Mexico's Southern Border. Brooklyn: Black Alliance for Just Immigration. <https://imumi.org/attachments/2020/The-Impact-of-Anti-Black-Racism-on-African-Migrants-at-Mexico.pdf> [Erişim tarihi: 18 Ekim 2021].
- Özipek, B.B. & Tanrikulu, F. (2021). *Geçmişten Günümüze Türkiye'de Göç ve Suriyeli Sığınmacılar*. 2. Basım, Ankara: Nobel Bilimsel Eserler.
- Özmete, E., Yıldırım, H. & Duru, S. (2018). Yabancı düşmanlığı (zenofobi) ölçeğinin Türk kültürüne uyarlanması: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 18(40/2), 191-209.
- Öztürk, M. (2020). Gençlerin Suriyelilere yönelik yabancı düşmanlığına (zenofobi) etki eden sosyodemografik faktörler. *Turkish Studies-Social*, 15(1), 559-576. <https://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.40505>
- Paas, T. & Halapuu, T. (2012). Attitudes towards immigrants and the integration of ethnically diverse societies. *Eastern Journal of European Studies*, 3(2), 161-176.
- Padır, M.A. (2019). *Examining Xenophobia in Syrian Refugees' Context: The Roles of Perceived Threats and Social Context*. (Yayımlanmamış Doktora tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
-

- Pedersen, A. , Watt, S. & Hansen, S. (2006) The role of false beliefs in the community’s and the federal government’s attitudes toward Australian asylum seekers. *Australian Journal of Social Issues*, 41(1), 105-124.
- Peterie, M. & Neil D. (2020). Xenophobia towards asylum seekers: A survey of social theories. *Journal of Sociology*, 56(1), 23-35. Doi: 10.1177/1440783319882526
- Poynting, S. & Briskman, L. (2020). Asylum seekers in the global context of xenophobia: Introduction to the special issue. *Journal of Sociology*, 56(1), 3-8. Doi: 10.1177/1440783319882524
- Raijman, R., Semyonov, M. & Schmidt, P. (2003). Do foreigners deserve rights? Determinants of public views towards foreigners in Germany and Israel. *European Sociological Review*, 19(4), 379-392.
- Saraçlı, M. (2019). Zenofobi (yabancı düşmanlığı) ve islamofobi sorunları çerçevesinde Avrupa Birliği’nin göç sorununa yaklaşımları. *Kimlik ve Göç Çalışmaları Uluslararası Sempozyum Bildiri E-Kitabı*, 16-18 Aralık, 2019 / Ankara. [Çevrimiçi kaynak].[https://cms.hacibayram.edu.tr/api/files/1/Hac%C4%B1bayram%20AHBV/iibf\(enUS\)/Bildiri%20Tasar%C4%B1m.pdf](https://cms.hacibayram.edu.tr/api/files/1/Hac%C4%B1bayram%20AHBV/iibf(enUS)/Bildiri%20Tasar%C4%B1m.pdf) [Erişim tarihi: 11.09.2021].
- Saraçoğlu, C. & Belanger, D. (2018). Mekân, yer ve şehir: Türkiye’de Suriyeli karşıtlığının kentteki görünümleri. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 16(62), 46-73.
- Steenkamp, C. (2009). Xenophobia in South Africa: What does it say about trust?. *The Round Table*, 98(403), 439-447.
- Uzunçayır, C. (2014). Göçmen karşıtlığından İslamofobiye Avrupa aşırı sağı. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 2(2), 131-147. Doi: 10.14782/sbd.201439377
- Ünal, S. (2019). Batı dünyasında yükselen aşırı sağ siyasal partiler, yabancı korkusu ve ırkçı tutumlar. *2nd International Congress on New Horizons in Education and Social Sciences (ICES-2019) Proceedings*, June 18-19, 2019 / Istanbul.
-

- Van der Veer, K., Yakushko, O., Ommundsen, R. & Higler, L. (2011). Cross-national measure of fear-based xenophobia: development of a cumulative scale. *Psychological Reports*, 109(1), 27-42. <https://doi.org/10.2466/07.17.PR0.109.4.27-42>
- Vardal, Z.B. (2015). Nefret söylemi ve yeni medya. *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 132-156.
- Vega Macías, D. (2021). The COVID-19 pandemic on anti-immigration and xenophobic discourse in Europe and the United States. *Estudios Fronterizos*, 22, e066. <https://doi.org/10.21670/ref.2103066>
- Yakushko, O. (2009). Xenophobia: Understanding the roots and consequences of negative attitudes toward immigrants. *The Counseling Psychologist*, 37(1), 36-66. doi:10.1177/0011000008316034
- Yakushko, O. (2018). *Modern-Day Xenophobia*. Switzerland: Palgrave Macmillan.
- Yanık, A. (2017). Sosyal medyada yükselen nefret söyleminin temelleri. *Global Media Journal TR Edition*, 8(15), 364-383.
- Yekeler Kahraman, B. & Şahin, M. (2021). Göçmenlerin ülkemizdeki sağlık yüküne etkisi ve göçmenlere bakış açısı: Sağlık personeli aday örneği. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 10(1): 98-104.
- Yılmaz, F. (2008). *Avrupa'da Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı: AB Politikalarının Etkin(siz)liği*. Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK) Yayınları.
- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı (2021). <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> [Erişim tarihi: 19 Kasım 2021].
- Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (2021). <https://www.unhcr.org/tr/> [Erişim tarihi: 10 Ekim 2021].
-

Bingöl Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Bingöl University
Journal of Economics and Administrative Sciences
Cilt/Volume: 5,

Sayı/Issue: Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler
Kongresi: Krizler, Belirsizlikler
ve Arayışlar Özel Sayısı
Yıl/Year: 2021, s. 97-116
DOI: 10.33399/biibfad.1029333
ISSN: 2651-3234/E-ISSN: 2651-3307
Bingöl/Türkiye

Makale Bilgisi /Article Info

Geliş/Received: 27.11.2021 Kabul/ Accepted: 27.12.2021

KRİZ DÖNEMLERİNDE SOSYAL PAZARLAMA: COVID-19 İNCELEMESİ

Social Marketing in Times of Crisis: A COVID-19 Review

Muhammed Fatih CEVHER*

Öz

İnsanlık tarihinin en büyük krizlerinden biri olan; ekonomik, sosyal ve sağlık açılarından insanları etkileyerek küresel krize dönüşen yeni koronavirüs (COVID-19) Aralık 2019'da Çin'in Wuhan kentinde rapor edildi. Aralık 2019 ile Şubat 2020 arasında hızlı bir şekilde diğer ülkelerde görülmeye başlandı. İzolasyon ve karantina uygulamaları, tedarik zincirinde kırılmalar, eğitime ara verilmesi ve online eğitime geçiş süreci, ulaşım, gıda ve sağlık alanlarında yaşanan sıkıntılar gibi birçok olumsuz durum gözlemlendi. Krizin yoğun hissedildiği süreçten itibaren ülkeler gerek ulusal gerekse uluslararası boyutta iş birlikleri ve krizi yönetme stratejileri oluşturdu. COVID-19 yayılımını azaltmak ve kriz ortamını yumuşatmak için oluşturulan stratejilerden birinin de sosyal pazarlama uygulamaları olduğu görülmektedir. Sosyal pazarlamanın önemine dikkat çekmek çalışmanın amacını ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda sosyal pazarlamanın tanımı, literatür taraması, COVID-19 pandemisi konuları incelemiş, pandemi krizinde sosyal pazarlama çalışmaları karşılaştırılıp, değerlendirilerek yorumlanmıştır. Bu yönüyle çalışma derleme makale şeklinde hazırlanmıştır. Sağlık Bakanlığı'nın sosyal pazarlama uygulamalarıyla pandemi sürecini başarılı şekilde yürüttüğü düşünülmektedir. Pandemi sürecinde insanların maruz kaldığı ekonomik, psikolojik ve sosyal etkiler göz önüne alındığında; sosyal pazarlamanın bu süreci atlattıklarında fayda sağladığı düşünülmektedir. Sosyal

* Dr. Öğr. Üyesi, Munzur Üniversitesi, mfcevher@munzur.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0992-8118>

pazarlama alanında yapılacak çalışmaların nitel ve nicel analizlerle desteklenerek tüketici davranışları alanında da yeni çalışmalara katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Pazarlama, sosyal pazarlama, Covid-19, pandemi, kriz

Jel Kodları: M3

Abstract

One of the biggest crises in human history; The new coronavirus (COVID-19) which has transformed into a global crisis by affecting people in economic, social and health terms, was reported in Wuhan, China in December 2019. It quickly started to appear in other countries between December 2019 and February 2020. Many negative situations were observed, such as isolation and quarantine, breaks in the supply chain, interruption of education and online education, food and health. Since the period when the crisis was felt intensely, countries formed both national and international cooperation strategies. It is seen that one of the strategies created to reduce the spread of COVID-19 and soften the crisis environment is social marketing. Drawing attention to the importance of social marketing reveals the purpose of the study. The study examines the definition of social marketing, literature review, COVID-19 pandemic; It has been prepared as a compilation article in order to compare, evaluate and interpret the studies on social marketing. It is thought that the Ministry of Health has successfully carried out the pandemic process with social marketing practices. It is thought that the studies to be carried out in the field of social marketing can be supported by qualitative and quantitative analyzes and contribute to new studies in the field of consumer behavior.

Keywords: Marketing, social marketing, Covid-19, pandemic, crisis

Jel Codes: M3

1. Giriş

Aniden gerçekleşen, insanları etkileyen ve hızlı yanıt verilmesi gereken süreci temel anlamda kriz süreci olarak ifade edebiliriz. Birçok alanda rastlayabileceğimiz krizler sağlık alanında da karşımıza çıkmaktadır. 2019 yılı Aralık ayından itibaren dünya gündemine giren ve birkaç ay sonra da DSÖ (Dünya Sağlık Örgütü) tarafından pandemi ilan edilen COVID-19; etkilerini 2021 yılı içinde de devam ettirmektedir. Dünya ülkelerini birçok açıdan etkileyen virüsün sağlık

---

alanında da gerek ülkeleri gerekse vatandaşlarını zor şartlara maruz bıraktığı görülmektedir. Genel sağlık sorunları, izolasyon ve karantina uygulamaları, ekonomi alanında yaşanan sorunlar, işsizlik, tedarik zincirinde kırılmalar, eğitime ara verilmesi gibi birçok sorun insanları ve hayatlarını etkiledi. Sağlık alanında yaşanan ve tüm dünya ülkeleri etkileyen bu olumsuz durumun bir sağlık krizi olarak yansımaları da insanlar üzerinde etkili olmaktadır. Tüm toplumu ilgilendiren sorunların çözümünde insanları belli bir davranışa yönlendirmek amacıyla pazarlama stratejilerinin de etkili olabileceği görülmektedir. Bu düşünce ile 1970'li yıllardan itibaren pazarlama disiplini içerisinde sosyal pazarlama adıyla yeni bir alanın oluştuğu görülmektedir.

Sosyal pazarlama; pazarlama stratejilerinin insanları istenilen davranışa yönlendirerek sosyal fayda sağlama amacıyla toplum sorunlarının çözülmesini amaçlamaktadır. Sağlıklı beslenme, obezite, sigara ve madde bağımlılığı, çevrenin ve doğal kaynakların korunması gibi alanlarda sosyal pazarlama çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bunun yanı sıra pandemi krizi ile sağlık alanında koronavirüsle mücadele kapsamında sosyal pazarlama uygulamalarının kullanıldığı görülmektedir. Ülkelerin, hükümetlerin, kamu kuruluşları, sivil toplum kuruluşları, gönüllü dernek ve vakıfların bu mücadelede rol aldığı ve bu süreci atlatmada emek verdikleri de görülmektedir. Sosyal pazarlama uygulamaların bu emeklerde rol aldığı ve bundan sonraki süreçte de birçok alanda yer almasının faydalar sağlayacağı düşünülmektedir.

Türkiye'de sosyal pazarlama çalışmalarının örneklerine rastlamak mümkündür. Önceki yıllarda "Baba beni okula gönder", "Aile içi şiddete son", "Kardelenler", "obezite ile mücadele ediyoruz", "trafik canavarı" gibi birçok projelerde sosyal pazarlamadan yararlandığı görülmektedir. Son yıllarda da organ bağıışı, çevreyi koruma, ağaç dikimi, hava kirliliği, sigara bırakmaya yönelik sosyal pazarlama faaliyetlerinin yanı sıra pandemi süreci ile de salgını atlatmaya yönelik uygulamalara rastlanılmaktadır.

Bu çalışmada sosyal pazarlama kavramı açıklanmaya çalışılmış, sosyal pazarlama alanında yapılan diğer çalışmalar incelenmiş ve kriz dönemlerinde sosyal pazarlama uygulamalarının analizi yapılmıştır.

İncelenen çalışmalar ile sosyal pazarlama uygulamalarının toplumu istenilen davranışa yönlendirmede etkileri ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Ayrıca sosyal pazarlama uygulamalarının arttırılarak ilerde toplumu ilgilendiren birçok sorunda etkili bir yöntem olarak kullanılması tavsiye edilmektedir.

2. Sosyal Pazarlama

Sosyal Pazarlama kavramı ile ilgili çalışmaların 1970'li yıllardan itibaren, Philip Kotler ve Gerald Zaltman tarafından bir disiplin olarak ortaya koyulduğu görülmektedir (Kotler ve Zaltman, 1971: 3-12). Daha öncesinde ise 1950'li yıllarda sosyal pazarlamanın köklerinin Wiebe, Hyman, Lazrsfeld, Meendelsohn, Merton ve Sheatsley gibi bilim adamlarının birçok alandaki çalışmalarıyla gündeme getirdikleri ve sosyal pazarlama kavramına dikkat çektikleri de görülmektedir (Bayraktaroğlu ve İlter, 2007: 119).

Sosyal pazarlama, pazarlamanın içerisinde ayrı bir alt disiplin şeklinde karşımıza çıkmaktadır. İnsan davranışları yönlendirme ve etkileme temeline odaklanmaktadır (Goldberg, Fishbein ve Middlestadt, 2018: 3-4). Belirli bir hedef kitesinde benimsenmesi istenen düşünce, amaç veya uygulamalara yönelik programların geliştirilerek uygulama ve kontrol süreci sosyal pazarlamayı ifade etmektedir. Analiz ve kontrol edilen karar değişkenlerinin sosyal pazarlama yönetici tarafından sınanması sosyal pazarlamayı doğurmaktadır (Yılmaz, 2006).

Sosyal pazarlama faaliyetlerinin odaklandığı konular incelendiğinde sağlık hizmetlerinin desteklenmesi, toplumun ve bireylerin zararlı durumlardan korunması, çevre ve korunması ile ilgili davranışlar ve toplumsal halk hareketleri ile ilgili sorunlar dikkat çekmektedir. Alkol, sigara, madde bağımlılığı, obezite gibi toplum sorunlarının çözülmesi ve önlenmesi amacıyla sosyal pazarlama faaliyetlerinin uygulandığı görülmektedir. 2020 yılı itibariyle de tüm dünyayı etkisi altına alan pandemiye karşı toplum sağlığının korunması ve toplum davranışlarını yönlendirmek amacıyla sosyal pazarlama uygulamalarına yer verildiği de görülmektedir. Sağlıkla ilgili konuların haricinde eğitim, enerji tasarrufu, şiddet ve kazaların azaltılması konularında da sosyal pazarlama uygulanabilmektedir

(Cheng, Kotler ve Lee, 2009: 3). Sosyal pazarlama, halk arasında istenen davranış değişikliklerini sağlamak için HIV/AIDS kampanyaları gibi sağlık alanlarında da başarıyla kullanılmıştır (Odigbo, Okonkwo ve Ekemize 2017:36).

Hedef kitlede davranış etkisi açısından sosyal pazarlama kampanyaları incelendiğinde; eğitici, eylem odaklı, davranışsal ve değer yönlü kampanyalar gibi sınıflandırmaların yapıldığı görülmektedir (Kotler, 2002).

3. Literatür Taraması

Sosyal pazarlama kavramı 1950'li yıllardan itibaren gündeme gelmeye başlamış 1970'li yıllarda bir disiplin olarak tanınmıştır. Türkiye'de ise 1980'li yıllardan itibaren sosyal pazarlama kavramının gündeme geldiği görülmektedir. Temelde toplum yararına fayda sağlamak amacıyla ortaya konan sosyal pazarlama uygulamalarının farklı temalarda işlendiği de literatürde görülmektedir. Sosyal pazarlama alanında yapılmış çalışmalardan bazıları literatür taraması başlığı altında bu bölümde incelenmektedir.

Kotler ve Zaltman (1971) sosyal pazarlamanın planlı bir değişim yönü ile ilgili bir çalışma yaparak sosyal pazarlama konusunun temellerini atmış kavramın gelişimini sağlamıştır. Yazarlar, sosyal değişim sorunlarına pazarlama analizi, planlama ve kontrol ilkelerini uygulayarak sosyal nedenlerin nasıl daha başarılı bir şekilde geliştirilebileceğini göstermektedir. Andreasen (1994) sosyal pazarlamayı tanımlayarak sosyal pazarlama uygulamaları ve bu uygulamaların etki alanları üzerine çalışmalarını gerçekleştirmiş sosyal pazarlamanın etkisi ile davranışların etkilendiğine vurgu yapmıştır. Çalışmada sosyal pazarlama konusu detaylı bir şekilde incelenmiş, sonucunda özetle sosyal pazarlama tanımında bazı kriterlere ulaşılmıştır. Bir programın sosyal pazarlama olarak adlandırılabilmesi için; ticari pazarlama teknolojisini uygulaması, gönüllü davranışın en alt satırında olması ve öncelikle bireylere fayda sağlamaya çalışması gerektiğini vurgulamıştır.

Goldberg, Fisbein ve Susan (2018) sosyal pazarlamayı teorik ve pratik açısından değerlendirerek farklı perspektifleri analiz etmiştir.

Bazı teorilere de vurgu yaparak sosyal pazarlamanın davranışları yönlendirme boyutu incelenmiştir. Sürdürülebilir davranışı teşvik etme yolunda toplum temelli sosyal pazarlamayı araştırmış ve toplumun bütününe yayılan sosyal pazarlama uygulamalarının davranışları istenilen ve olumlu yönde teşvik edileceği de McKenzie-Mohr (2000) tarafından desteklenmiştir. Bu durumu Akdoğan, Çoban ve Öztürk (2012) Konya ilinde yapmış oldukları çalışmada tüketicilerin medyada yer alan sosyal pazarlama kampanyalarına yönelik düşünce ve değerlendirmelerini analiz ederek; tüketicilerin sosyal pazarlama kampanyalarından etkilendikleri sonucuyla desteklemektedir. Noiseux ve Hostetler (2007) ise sosyal pazarlamayı çevre dostu topluluklar için topluluk temelli yönüyle ele alarak sosyal pazarlama uygulamalarının çevrenin korunması konusunda faydalar sağlayabileceğini savunmuştur.

Gordon vd., (2006) sağlığın iyileştirilmesi için sosyal pazarlama müdahalelerinin etkinliğini araştırmış sosyal pazarlama uygulamalarının sağlık alanında etkili olabileceği sonucuna varmıştır. Tengilimoğlu, Güzel ve Günaydın (2013) sosyal pazarlama uygulamaları kapsamında örnek bir uygulama gerçekleştirmiş "Dumansız Hava Sahası" isimli uygulamayı gerçekleştirmiştir. Sigara tüketimi ve sigaraya başlama yaşı ile cinsiyetler arasında bir ilişki analiz edilmiş ve ilişki tespit edilmiştir. Sosyal pazarlama uygulamalarının sigara tiryakilerini etkileyebileceği ve sigarayı bırakmaya yönelik etkilerinin olabileceği savunulmaktadır. Batu ve Ataş (2017) ise İngiltere ve Türkiye'de Uygulanan Sigarayla Mücadele Kampanyalarını karşılaştırarak analizlerini gerçekleştirmiştir. Sosyal pazarlama kampanyalarının uygulanması konusunda kampanyanın yönetilmesi konusunda bazı noktalara dikkat çekmektedir.

Kurtoğlu (2007) Sosyal pazarlama kavramının analizini yaparak pazarlamayla ilişkisini ve farklı yönlerini analiz etmiş ve çalışmalarıyla literatürdeki diğer birçok çalışmadan atıf almıştır. Saunders, Barrington ve Sridharan (2015) sosyal pazarlamanın yeniden tanımlanarak sadece davranışsal olmanın ötesinde davranışların değiştirilmesi konusunda etkili olduğu üzerine çalışmasını gerçekleştirmiştir. Dann (2010a) sosyal pazarlamanın tanımlanması konusunda çalışmalar gerçekleştirmiş ve Avustralya

Sosyal Pazarlama Derneği Sosyal Pazarlama Tanımları için özet kılavuzuna katkı sağlamıştır.

Lee ve Kotler (2011) sosyal pazarlamanın davranışları iyi yönde etkilemesi konusunda yazmış oldukları kitaplarında birinci bölümde sosyal pazarlama konusunu ele almaktadır. Sosyal pazarlamayı kavramsal açıdan inceleyerek tanımlar ortaya koymuşlar ve pazarlama uygulamalarından farklı yönlerini de incelemişlerdir. Ayrıca davranışların sosyal pazarlama ile iyi ve istenilen yönde değişimi sağlama üzerine çalışmış sosyal pazarlamanın etkisine vurgu yapmışlardır. Ayvaz (2012) sosyal pazarlamanın insanların ahlaki boyutlarına yönelik tutumlarını incelemiştir. Sosyal pazarlamanın insanların davranışlarını yönlendirmede etkisi olduğu ahlaki açıdan tutumları etkileyerek olumlu davranışları sergileyebilmelerini teşvik edebileceği savunmuştur.

Wood (2012) “Sosyal pazarlama” kavramının; sosyal medyadaki büyümenin etkisiyle kar amacı güden firmaların sosyal medya üzerinden yapmış oldukları pazarlama diye algılandığını düşünmektedir. Wood’a göre politika yapıcı ve uygulayıcıları tarafından bu kavramın; sosyal ve kamu yararına kar amacı gütmeyen daha iyi hizmetler sağlama misyonu olduğu vurgulanmalıdır. Sosyal pazarlamanın toplumsal işlevini yerine getirmek için kamu hizmeti rolüne yeniden odaklanması gerektiği savunularak sosyal pazarlamanın amacının toplumu iyileştirmek olduğu insanlara gösterilmelidir.

Nakıboğlu ve Özsoy (2016) sosyal pazarlama kavramını inceleyerek örnek sosyal pazarlama uygulamaları üzerine analizler gerçekleştirmiştir. Etkili sosyal pazarlama uygulamalarını analiz etmişlerdir. Tekin (2018) sosyal pazarlama uygulamalarının örgütler üzerindeki etkisi incelenmiş örgütsel bağlılık ve etik örgüt kültürü oluşturulmasında sosyal pazarlama incelenmiştir. Uygulama alanı olarak bankacılık sektörü seçilmiş ve sosyal pazarlama uygulamalarının bankacılık sektörü üzerine etkileri analiz edilmiştir.

Farrukh vd., (2021) sosyal pazarlama dergisinin retrospektifi başlığıyla sosyal pazarlama dergisindeki çalışmaları bibliyometrik analiz yöntemiyle analiz etmektedir. Journal of Social Marketing’de

sosyal pazarlama alanında yapılan çalışmaların yazarların ilgisini çektiğini çalışma sayılarının arttığını tespit etmektedir. Ayrıca çalışmaya göre Avustralya, ABD ve Birleşik Krallık'ta bulunan araştırmacılar ve kuruluşlar Sosyal Pazarlama konusundaki uzmanlığın tanımlanmasına önemli katkılarda bulunmaktadır.

Argan (2016) organ bağışi konusunda sosyal pazarlama kampanyası yönetiminde kampanya sürecine yönelik altı adımdan bahsetmektedir. Planlama, mesaj geliştirme, medya seçimi, malzeme sınama, uygulama, değerlendirme ve geribildirim adımlarının birbirleriyle etkileşim halinde olduğunu ve sürecin nasıl iyi bir şekilde tasarlanacağı konusunda detaylı analizler yapmaktadır.

Sosyal pazarlama uygulamalarından pandemi krizine yönelik Türkiye'de yapılan kamu spotları çalışmaları incelendiğinde ise Koronavirüs'e karşı üretilen 14 kural kamu spotunun Eye-tracking (göz izleme, göz aktivitesinin ölçümü) ile analiz edildiği çalışmada görsellerin referans gücünün etkisinin daha fazla olduğu ve farkındalık düzeyinin tespiti gerçekleştirilmiştir. Bunun yanı sıra bilgilendirme yazılarının ön plana çıkması gerekliliği vurgulanmıştır (Yücel vd., 2020). Öte yandan kamu spotları üzerine yapılan başka bir çalışmada ise temel bilgilerin toplumsal bilinç oluşturmaya destek olduğu ancak davranışa veya uygulamaya dönüşte etkisinin azaldığı sonucuna da varılmıştır. Konunun önem ve ciddiyetinin toplumda yeterince benimsenmediği çalışma sonuçları arasında yer almaktadır. Kullanılan dilin daha güçlü ve olayın ciddiyetinin daha sert şekilde vurgulandığı uygulamaların daha etkili olabileceği düşünülmektedir (Yurttaş, 2020).

Sağlık Bakanlığı Covid sayfasında yayınlar-videolar-sosyal medya videoları sekmelerinde "Yeni Koronavirüs (COVID-19) Nedir?" videosu ile başlayan ve devamında COVID-19'a yönelik toplam 38 adet video bulunmaktadır. Halka ve sağlık personeline yönelik broşürler, billboardlar için hazırlanan afişler, 4 adet eğitim videosu, öğrencilere yönelik sunum videoları, 8 adet uzman videoları, 51 adet kamu spotu videoları bulunmaktadır (<https://covid19.saglik.gov.tr/>).

Başaran (2021) Sağlık Bakanlığının pandemi ile mücadele kapsamında hazırlanmış olduğu kamu spotlarını uygulanan sosyal

pazarlama faaliyetleri çerçevesinde incelemiş ve sosyal pazarlama amaçlarına uygunluğuna dikkat çekmiştir. Bireylerde farkındalık oluşturarak salgınla mücadelede önemli role sahip olduğunu vurgulamaktadır.

Salgınla mücadelede kamu spotları üzerine yapılan başka bir çalışmada Yeşilyurt (2021) kamu spotlarıyla verilmek istenen mesajları 3 ana tema altında toplayarak kamu spotlarının içerik analizini gerçekleştirmiştir.

Şekil 1: Pandemi Sürecinin Yönetilmesinde Sosyal Pazarlama Aracı Olarak Kamu

Kaynak: Yeşilyurt, 2021: 3481.

Çalışma bulgularına göre kullanılan materyal ve uygulamaların sosyal pazarlamayla birlikte; eğitim, farkındalık oluşturma, kişileri ikna etme ve toplumu istenilen yönde davranışa yönlendirme gibi açılardan gerekli ve etkili olduğu görülmektedir (Yeşilyurt, 2021: 3481). Sağlık Bakanlığının sosyal pazarlama faaliyetlerini devam ettirerek toplumu etkileyen obezite, sigara alışkanlığı, madde kullanımı vb. birçok sorunda da sosyal pazarlamadan yararlanmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

4. COVID-19 ve Sosyal Pazarlama

COVID-19 pandemisi ile mücadele devam ederken virüsle ilgili risk faktörlerinin belirlenmesi önem arz etmektedir. Yapılan meta-analiz ve sistematik incelemeler sonucunda; yüksek hava kirliliğinin olduğu bölgelerde enfekte olan kişi ve ölüm sayısının daha yüksek olduğu,

bağışıklık sistemi zayıf olan kişilerin virüsten daha çok etkilendiği, erkeklerin kadınlardan daha fazla COVID-19 riski altında olduğunu, solunum yolu hastalıkları ve akciğer kanseri olan kişilerin ise yaşlılar da dahil olmak üzere daha fazla risk altında olduğu gibi sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. Bunlara ek olarak kronik solunum yolu hastalıkları olan kişiler ve kanser hastalarının enfeksiyon açısından büyük risk altında olduğu, nüfus yoğunluğunun yüksek olduğu bölgelerde yaşayan insanların da virüsün bulaşması ve yayılması açısından risk teşkil ettiği sonuçlarına varılmıştır (Odigbo vd., 2021: 2-45).

Birçok alanda olduğu gibi sağlık hizmeti sunumlarında da tüketicilerin istek ve ihtiyaçlarını karşılama odağında, hedef pazarın da tatmin düzeyini yükselterek tatmin olunamayan noktalarda ise daha kaliteli hizmet sunarak tatmini artırmak pazarlamanın amaçlarından (Akkılıç, 2002: 203-218). Pazarlama faaliyetleri ve halkla ilişkilerde başarıyı yakalamanın bir diğer şartı ise pazarlama faaliyetlerini yürüten işletmelerin piyasada güvenilir bir işletme olması ve piyasaya kaliteli mal ve hizmet sunması gerekmektedir (Kaya, 2007: 77). Sosyal pazarlama ise pazarlamadaki hedef kitle tatminden farklı olarak hedef kitlenin istenilen davranışa yönlendirilmesi amacını taşımaktadır.

Sosyal pazarlama kampanyalarının, bazı ülkelerde sağlık alanında birçok açıdan kullanıldığı gibi finansal maliyetleri düşürme aracı olarak da kullanıldığı görülmektedir (Oti, Eze ve Odigbo, 2016: 13). Örneğin sosyal pazarlama; anne ve çocuk sağlığını iyileştirmek için kullanılmış, sağlık merkezlerinin daha fazla himayesine, karmaşık doğumların azalmasına, yeni doğan bakımlarının iyileştirilmesine ve bunun sonucunda tıbbi faturalarda, anne ve bebek ölüm oranlarında düşüşe neden olmuştur (Seetharam, Priva ve Somu, 2014: 47-50). Sosyal pazarlama; koronavirüsün tehlikeleri, ona karşı önleyici tedbirler, sağlığın korunması ve kişilerin bilgilendirilmesi konularında kullanılmaktadır.

COVID-19 yayılımının azaltılması konusunda etkili olabilecek sosyal pazarlama ilkeleri ve stratejileri Lee (2020) tarafından çalışmada analiz edilmektedir. COVID-19 yayılımının azaltılmasına

yönelik en iyi uygulamaların neler olabileceği konusunda da öneriler çalışmada sunulmuştur. Ayrıca stratejik bir sosyal pazarlama kampanyasının bazı bileşenlerle desteklenmesi gerektiğini de çalışmada ifade etmektedir:

- Öncelikli Kitle Segmentleri (Hedef Kitle)
- İstenen Davranışlar
- Kitle Bilgileri: Engeller, İstenen Avantajlar
- Vatandaş Davranışının Değiştirilmesine Yardımcı Olacak Pazarlama Müdahale Araçları:
  - Ürün Stratejileri
  - Fiyat Stratejileri
  - Yer Stratejileri
  - Promosyon Stratejileri

Öncelikli hedef kitle savunmasızlar (evsizler, göçmenler, hamileler, 60 yaş üstü vb.), yardımcıları (sağlık uzmanları, ilk müdahale ekipleri, halk sağlığı çalışanları, huzurevleri ve uzun süreli bakım tesisleri), temel işletmeler (bakkallar, eczaneler, benzin istasyonları, donanım mağazaları), COVID-19'dan doğrudan veya dolaylı olarak etkilenen (test pozitif, semptomlar var, hane- halkı üyelerinin testleri pozitif, vb.), topluluk (inanç temelli kuruluşlar, topluluk temelli kuruluşlar/kar amacı gütmeyen kuruluşlar, olağanüstü işler yapan ortalama vatandaşlar vb.), aileler (her yaşta çocuklar, ebeveynler, büyükanne ve büyükbabalar, veliler, diğer bakıcılar) dan oluşmaktadır. İstenen davranışlar noktasında ise bu hedef kitle davranışının değiştirilmesinde sosyal pazarlama uygulamaları ve vatandaşın istek, ihtiyaç ve kaygılarının giderilmesinin pandemi etkisini hafifleteceği savunulmaktadır. Çalışmada son olarak sosyal iyilik için yani tüm toplumun yararına davranış değişikliği göstermek sosyal pazarlama uygulamalarının stratejik açıdan analiz edilip ve uygulanmasının faydalı olacağı savunulmaktadır (Lee, 2020: 259-260).

Sosyal pazarlama incelendiğinde pazarlama karması elemanlarının geleneksel pazarlama karması elemanlarından farklılaşarak kamuoyu, ortaklıkları, politika ve fon sağlayıcılar unsurlarının da eklenerek uygulandığı görülmektedir. Pazarlama karması elemanlarının

pandemi sürecinde sosyal pazarlama faaliyetlerinde kullanımına yönelik bilgiler Tablo 1’de ifade edilmektedir.

Tablo 1: Sosyal Pazarlama Faaliyetlerinde Pazarlama Karması Unsurlarının Pandemi Sürecinde Karşılığı

Pazarlama Karması Elemanları	Pandemi Sürecinde Sosyal Pazarlama Faaliyetlerinde Pazarlama Karması Unsurları
Ürün	- Virüs belirtisi olanların test yaptırması, - Özellikle maske ve maskenin yanında virüse karşı koruyucu malzemelerin kullanımının sağlanması - İnsanların günlük hayatlarında hijyen koşullarına ve diğer insanlarla sosyal mesafeye dikkat etmesi
Fiyat	- Salgınla mücadele için kullanılan malzeme ücretleri, - Virüse maruz kalan insanların bakım ve tedavi ücretleri, - Virüsün bulaştığı kişileri öğrenmek için uygulanan test ücretleri, (Ülkelere göre farklılık gösterse de ülkemizde kişilere verilen bakım ve test hizmetleri kamu hastanelerinde ücretsiz özel hastanelerde ise ücretli şekilde yürütülmektedir)
Dağıtım	- Sağlık hizmetlerinin vatandaşa ulaştırılması (Kamu ve özel hastaneler aracılığıyla) - Koruyucu malzemelerin üretimi, dağıtımını ve satışının sağlanmasında rol alan kurum ve kuruluşlardır
Tutundurma	- Alanla ilgili uzman kişilerin röportajları, - Sağlık Bakanlığı’nun çalışma ve destekleri ile ortaya koyulan ve farklı mecralarda gösterime sunulan kamu spotları - Pandemiye dikkat çekmek için bu sürecin başından itibaren bilgilendirilmelerin yapılması, ücretsiz maske dağıtılması ve farkındalık oluşturma çabaları (Pandeminin başında birçok firma online alışverişe yönelmenin yanı sıra maske üretimi ve dağıtımında rol alarak kişilerde farkındalık oluşturmaya çalışmıştır)
Kamuoyu	- Salgınla mücadele eden, virüsün yayılımını engellemeye çalışan bunun yanı sıra yine de virüse de maruz kalan herkes kamuoyunu oluşturmaktadır.
Ortaklık	- Pandemi ile mücadele eden ulusal ve uluslararası sağlık örgütleri, - Koruyucu malzemelerin üretimi ve dağıtımını üstlenen tüm işletmeler - Aşı faz çalışmaları, üretimi ve dağıtımının yapılması konusunda rol alan tüm işletmeler

---

Politika	- Salgınla mücadele için bütçelerin düzenlenmesi, - Salgının yayılımını azaltmak için alınan tedbirler - Salgından etkilenen kişilerin hem sağlık hem de ekonomi açısından mağduriyetlerinin en aza indirilmesi
Fon Sağlayıcılar	- Virüsün analizi, yayılımının sonlanması, salgınla mücadelede başarıya ulaşılması, sosyal ve ekonomik sıkıntıların giderilmesi amacıyla çalışan, destek veren tüm kuruluşlar fon sağlayıcı olarak kabul edilmektedir. Özel sektör firmalarının yapmış olduğu bağışlar ve devlet destekleri fonların oluşmasını sağlamaktadır.

Kaynak: Yeşilyurt, 2021: 3475

Tablo 1’de görüldüğü üzere pazarlama karması elemanlarının sosyal pazarlama karması elemanları olarak pandemi sürecinde uygulaması önem arz etmektedir. Pandemi krizinin yönetilmesinde sosyal pazarlama ve pazarlama karması unsurları titizlikle seçilip uygulanmalıdır. Toplumun bütününe ilgilendiren sorunlarda uygulanacak stratejilerin başarısı toplumun refahını etkilemektedir. Dolayısıyla sosyal pazarlama uygulamaları ile oluşturulan kampanyalarda kamuoyu oluşturmak, ulusal ve uluslararası ortaklıklar gerçekleştirmek, uygun politikaların seçilmesi ve uygulanması ve bu süreçte devlet ve özel kuruluşlar tarafından fonların sağlanması süreci başarı ile geçirmede etkili olacaktır.

Pandemi krizi birçok ülkede etkilerini devam ettirirken ülkeler arasında farklı yaklaşımlar olduğu da görülmektedir. Tedbir almada geciken birçok ülke olumsuz durumları telafi etme noktasında sıkıntılar yaşamıştır. Kriz durumlarında krize önceden hazırlıklı olmak veya krizin anlaşıldığı andan itibaren hızlı yanıt vermek süreci daha az olumsuz sonuçlarla atlattmakta etkili olmaktadır. Pandemi krizinde Türkiye’nin pandemi krizine yönelik yapmış olduğu uygulamaların; kriz durumunda yapılması gerekenlerle karşılaştırılması Tablo 2’de gösterilmektedir.

Tablo 2: Kriz Durumlarında Yapılması Gerekenler ve Türkiye’de Yapılanlar

Kriz Durumu ile Karşılaşıldığında Yapılması Gerekenler	Türkiye’de Yapılanlar
Krizde hızlı yanıt vermek için krizi erkenden uyarıcı sistemlerin oluşturulması ve kullanılması	COVID-19 virüsü Türkiye’de görülmeden ve Dünya Sağlık Örgütü pandemi olarak ilan etmeden önce tedbirlerin alınması
Sonuç odaklı olarak kararların hızlı ve doğru bir şekilde alınması	Hızlı bir şekilde kararlar alınmıştır. Tedbir elden bırakılmadan ihtiyatlı da davranarak radikal kararların alınması ve bu kararların birbirleriyle çelişki oluşturulmaması sağlanmıştır.
Bilgi, görüş ve yardım istemek & Uzman kişilerin görüşlerinin dikkate alınması	Pandemi ile mücadele amacıyla Bilim Kurulu oluşturulmuş ve görüşleri dikkate alınmıştır.
Hızlı bir şekilde toplum ve taraflara bilgi verilmesi	Pandemi ile mücadele sürecinde bütün iletişim kanalları kullanılarak vatandaşlar her gün bilgilendirilmektedir.
Krizde maruz kalan ve krizden etkilenenlerin tespiti ve gerekli desteğin verilmesi	Sosyo-ekonomik açıdan dezavantajlı kişilerin ihtiyaçlarına yönelik başlıca kampanyaları (Biz Bize Yeteriz Türkiyem) ve iller bazında kurulan Vefa Destek gruplarıyla da vatandaşların önemsendiğinin hissettirilmesi
Görüş ve önerileri dikkate almak	Sağlık Bakanlığı ve Bilim Kurulu’nun görüşleri dikkate alınarak hareket edilmektedir.
Yerel yöneticilerin görüş ve açıklamalarından yararlanmak	Belli periyotlarda incelenen vaka sayılarının iller bazında en çok artış görülen illerde daha yoğun tedbirlerin alınması
Net ve anlaşılır mesajların verilmesi	Pandemi ile mücadele sürecinde mesajlar halk tarafından anlaşılır şekilde verilmiştir. Sağlık Bakanlığı tarafından her gün virüs ile ilgili güncel veriler yazılı ve görsel bir şekilde paylaşılmıştır.
Politikalara gerçekçi bir şekilde bağlı kalmak & Şeffaf olmak	Belirlenen politikalara bağlı kalınarak hareket edilmiş, elde edilen olumlu durumlar halkla paylaşıldığı gibi olumsuz gelişmelerin de halka aktarılması sağlanmıştır.
İç Çevre ve Dış Çevrenin takibinin sürekli yapılması	Diğer ülkelerin pandemi ile mücadeleleri de dikkatle takip edilmiş, yurtdışı varyantlarına yönelik bazı seyahat kısıtlamaları getirilmiş, bazı ülkelere de yardımlar gönderilmiştir. Pandemi ile mücadelede diğer ülkelerle iş birliği yapmaya hazır olduğumuz iletilmiştir.
AR-GE faaliyetlerine önem verilmesi	Pandemi ile mücadele amacıyla aşı çalışmaları ve ilaç geliştirilmesi konularında yapılan çalışmalara destek ve teşvik verilmektedir.

Krizden faydalanmak ve bazı olumlu sonuçlar çıkartabilmek	Esnek ve uzaktan çalışma yöntemi ile kamu kuruluşlarında teknoloji kullanımının artması. Online eğitim ile öğrencilerin teknoloji kullanımının artması
Krizle mücadelede önemli bir rol üstlenen çalışanların moral ve motivasyonlarının artırılması	Sağlık çalışanlarının haklarının iyileştirilmesi, maaş desteği, 3600 Ek gösterge gibi somut çalışmalar gündemdedir. Ancak moral alkış etkinliği düzenlenmiştir. Ayrıca sağlık çalışanlarına şiddet hakkında oldukça kapsamlı bir yasa çıkarılmıştır. Çeşitli hediye, ikramiye ve primler ile ödüllendirmeler yapılmıştır.

Kaynak: Güngör, 2020:841

Pandemi krizinde kriz anında yapılması gerekenlere yönelik Türkiye’de yapılan faaliyetler incelendiğinde ülkemiz başta Sağlık Bakanlığı olmak üzere devlet kurumları, sivil toplum kuruluşları, özel şirketler ve gönüllü vatandaşlar olmak üzere pandemi krizi ile mücadeleye devam edilmektedir.

5. Sonuç

COVID-19 salgını Aralık 2019’dan itibaren alınan tüm tedbir ve uygulamalara rağmen günümüzde hala etkilerini devam ettirmektedir. 2021 yılının sonuna geldiğimiz bugünlerde ilaç ve aşılama çalışmaları ile salgının yayılımı durdurulmaya çalışılmaktadır. Pandemi krizinin sona ereceği tarih belli olmamakla beraber pandemi krizi geride bırakılsa dahi sosyal, psikolojik, ekonomik ve kültürel etkilerinin bir süre daha devam edeceği buna paralel olarak tüketici davranışlarının etkilenmesi ve pazarlama faaliyetlerine yansımaların da olacağı düşünülmektedir (Taleb, 2008; He ve Harris, 2020). Dolayısıyla mevcut koşullar altında yapılan planlamaların gelecekteki etkileri de gözünde bulundurularak yapılması kriz sonrası süreçte daha faydalı olabilecektir.

COVID-19 salgını döneminde sosyal pazarlama iletişimi ve uygulamaları incelendiğinde pazarlama karması elemanlarının sosyal pazarlamadaki karşılığına dikkat edilmelidir. Ürün, fiyat, tutundurma ve dağıtım unsurlarının, faaliyetlerin uygulanacağı alana yönelik düzenlenmesinin yanı sıra; kamuoyu, ortaklık, fon sağlayıcılar ve politika unsurlarının da özenle seçilmesi ve uygulanması

gerekmektedir. Geçmişte uygulanan sosyal pazarlama uygulamalarının günümüzde teknolojik gelişmelerin de etkisiyle daha etkili olabileceği görülmektedir. Kişiler arası iletişimin artması, sosyal medya uygulamaları ile hem insanlar arası hem de işletme-tüketici arasındaki mesafenin azalması sosyal pazarlama için bir avantaja dönüşebilecektir. Dijital pazarlamanın etkisini yoğun bir şekilde hissettiğimiz günümüz şartlarında kişiler sosyal medya aracılığıyla hızlı bir şekilde birbirleriyle iletişime geçerek birbirlerini etkileyebilmektedir. Güncel bir soruna yönelik tepkiler sosyal medya ile bir anda milyonlarca kişiye ulaşabilmektedir. Birlikte hareket etme, birbirini etkileme, ulaşılabilirlik, hızlı iletişim gibi durumların günümüzde kolaylıkla organize edildiği bir durumda sosyal pazarlama uygulamalarının da etkisinin hızlı bir şekilde olması muhtemeldir.

Sosyal pazarlama uygulamalarının pazarlama karması elemanları ile birlikte dikkatli bir şekilde düzenlendiği; dijital pazarlama avantajlarından yararlanıldığı, iletişim kanallarının (tv, görsel, kamu spotları, sosyal medya vb.) sağlıklı bir şekilde kullanıldığı sosyal pazarlama uygulamalarının toplumdaki bir sorunu çözme noktasında veya belli bir davranışa yönlendirme konusunda faydalar sağlayabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Çalışma ile sosyal bilimlerde çok konu edinemeyen bir salgın hastalığın pazarlama açısından incelenmesi gerçekleştirilmiştir. Güncel bir konu olan COVID-19 pandemisinin sosyal pazarlama uygulamalarıyla toplum ve tüketicilerde farkındalık oluşturarak ve sonrasında şekillenecek tüketici davranışlarını analiz etmede kolaylık sağlayacağı düşünülmektedir. İnsanların davranış değiştirmeleri noktasında mesajların doğru algılanıp algılanmadığının araştırılması da ilerideki sosyal pazarlama çalışmalarına katkı sağlayacaktır. Pandemi krizinde sosyal pazarlama uygulamalarının etkisinin araştırılıp bundan sonraki krizlere yönelik çıkarımların yapılması gerek insanları gerekse ülkeleri bu konuda hazırlıklı olmaya yönlendirecektir. Küresel iklim krizine yönelik çalışmaların yapıldığı günümüzde sosyal pazarlama uygulamaları ile insanlarda farkındalık oluşturarak, davranışları değiştirme ve ikna etme çabaları iklim krizine daha sağduyulu davranmalarını sağlayabilecektir.

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde BİİBFAD Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarına aittir. **Teşekkür:** Gösterdikleri yoğun ilgi ve emeklerinde dolayı BİİBFAD Dergisi Editör Kurulu'na ve sağladıkları katkılarından dolayı hakemlere teşekkür ederiz.

Kaynakça

- Akdoğan, Ş., Çoban, S. & Öztürk, R. (2012). Medyada yer alan sosyal pazarlama kampanyalarına yönelik tüketici değerlendirmeleri: Konya ilinde bir uygulama. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (39), 1-18.
- Akkılıç, E. M. (2002). Sağlık hizmetlerinin pazarlanması ve Elazığ'daki bazı yataklı tedavi kuruluşlarında bir uygulama. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 203-218.
- Argan, M.T. (2016). Sosyal pazarlamada kampanya yönetimi: Organ başışına yönelik kuramsal bir çerçeve. *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 9(18), 169-187.
- Andreasen, A.R. (1994). Social marketing: Its definition and domain. *Journal of Public Policy & Marketing*, 13 (1), 108-114.
- Ayvaz, İ. (2012). *Sosyal Pazarlama ve Sosyal Pazarlamanın Ahlaki Boyutlarına Yönelik Tutumların İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Çankırı Karatekin Üniversitesi. 60-64.
- Batu, M. & Atas, U. (2017) Social marketing campaign management; a comparative analysis of anti-smoking campaigns implemented in the United Kingdom and in Turkey. *Uluslararası Hakemli İletişim ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 17, 369-400.
- Başaran, M. (2021). Sosyal pazarlama çerçevesinde bir inceleme: Covid-19 kamu spotları örneği. *Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Medya ve İletişim Araştırmaları Hakemli E-Dergisi*, (9), 50-71.
- Bayraktaroğlu, G. & İlter, B. (2007). Sosyal pazarlama: Engeller ve öneriler. *Ege Akademik Bakış*, 7(1), 117-132.

- Cheng, H., Kotler, P. & Lee, N.R. (2009). *Social Marketing for Public Health*. Jones and Bartlett Publishers, 3-4.
- Dann, S. (2010a). Redefining social marketing with contemporary commercial marketing definitions. *Journal of Business Research*, 63, 147-153.
- Farrukh, M., Raza, A., Meng, F., Wu, Y., & Gu, Z. (2021). Shaping social marketing research: a retrospective of the journal of social marketing. *Journal of Social Marketing*.
- Goldberg, M. E., Fishbein, M., & Middlestadt, S. E. (Eds.). (2018). *Social Marketing: Theoretical And Practical Perspectives*. Psychology Press.
- Gordon, R.; McDermott, L.; Stead, M. & Angus, K. (2006). The effectiveness of social marketing interventions for health improvement: What's the evidence? *Public Health*, 120(12), 1133-1139.
- Güngör, B. (2020). Türkiye'de Covid-19 pandemisi süresince alınan önlemlerin kriz yönetimi perspektifinden değerlendirilmesi. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, (4), 818-851.
- He, H., & Harris, L. (2020). The impact of Covid-19 pandemic on corporate social responsibility and marketing philosophy. *Journal of Business Research*, 116, 176-182.
- Kaya, A.A. (2007). *Hastanelerde Halkla İlişkilerin Yeri ve Önemi*. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul. 77.
- Kotler, P., & Zaltman, G. (1971). Social marketing: An approach to planned social change. *Journal of Marketing*, 35, 3-12.
- Kotler, P. (2002). Improving the impact of social marketing. *Social Marketing Conference*, Clearwater, Florida.
- Kurtoğlu, S. (2007). Sosyal pazarlama kavramının analizi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, (1), 125-134.
- Lee, N.R. & Kotler, P. (2011). *Social Marketing: Influencing Behaviors for Good*, Fourth Edition, Sage Publications. 259-260.
-

- Lee, N.R. (2020). Reducing the spread of COVID-19: A social marketing perspective. *Social Marketing Quarterly*, 26(3), 259-265.
- McKenzie-Mohr, D. (2000). Promoting sustainable behavior: An introduction to community-based social marketing. *Journal of Social Issues*, 56(3), 543-554.
- Nakıboğlu, B. & Özsoy, T. (2016). *Sosyal Pazarlama; Sosyal Pazarlama Kampanyası Örnekleriyle*. Akademisyen Kitabevi. Ankara.
- Noiseux, K. K., & Hostetler, M. E. (2008). Making your community green: Community-based social marketing for ecofriendly communities. *EDIS*, 2008(3). 1-6.
- Odigbo, B., Eze, F., Odigbo, R., & Kajang, J. (2021). COVID-19 lockdown controls and human rights abuses: The socioeconomic and social marketing implications. *Emerald Open Research*, 2, 45.
- Odigbo B.E., Okonkwo R.V., & Ekemezie L.I (2017). Assessment of advertising as a social marketing tool for managing HIV/AIDS spread amongst the rural populace in Nigeria. *Public Policy and Administration Research*. 7(5), 36-41.
- Oti, P.A., Eze, F.J., & Odigbo B.E (2016). Social marketing campaign as a tool for reducing financial cost of HIV/AIDS pandemic in Nigeria. *International Journal of Health and Psychology Research*, 2(1), 1-13.
- Saunders, S.G., Barrington, D.J. & Sridharan, S. (2015). Redefining social marketing: beyond behavior change. *Journal of Social Marketing*, 5(2), 160-168.
- Seetharam AM, Priya R., & Somu G. (2014). Impact of social marketing on maternal and child health: Study of RMCW home attached to a Manipal University. *Journal of Humanities And Social Science* 9(11): 47-50.
- Taleb, N. (2008). *The Black Swan: The Impact of the Highly Improbable*. Çeviri: Derya Yüksek, Varlık Yayınları.
-

- Tekin, Z. (2018). Bankacılık sektöründeki sosyal pazarlama uygulamalarının etik iklim ve örgütsel bağlılığa etkisi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 14 (3), 807-824.
- Tengilimoğlu, D., Güzel, A., & Günaydın, E. (2013). Sosyal pazarlama kapsamında dumansız hava sahası: Örnek bir uygulama. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15 (2), 1-26. 27.
- Wood, M. (2012). Marketing social marketing. *Journal of Social Marketing*. 2 (2), 94-101.
- Yeşilyurt, Ö. (2021), COVID-19 pandemi sürecinin yönetilmesinde sosyal pazarlama aracı olarak kamu spotlarının incelenmesi: içerik analizi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17 (Pandemi Özel Sayısı), 1-1.
- Yılmaz, D. (2006). *Sosyal Pazarlama Anlayışı ve Bir Uygulama*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Üretim Yönetimi ve Pazarlama Bilim Dalı. Doktora Tezi. 33-34.
- Yurttaş, Ö. U. (2021). Covid-19 pandemisi ve kamu spotu reklamları üzerine bir inceleme. *The Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 11(1), 213-231.
- Yücel, N., Yücel, A., Gündüz, K., & İnan, M. (2020). "Korona virüs riskine karşı 14 kural" kamu spotunun eye-tracking ile analizi. *Electronic Turkish Studies*, 15(6), 979-996.
- <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66174/kamu-spotlari.html?Sayfa=2>
Erişim tarihi: 29.09.2021
-

Bingöl Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Bingol University
Journal of Economics and Administrative Sciences
Cilt/Volume: 5,

Sayı/Issue: Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler
Kongresi: Krizler, Belirsizlikler
ve Arayışlar Özel Sayısı
Yıl/Year: 2021, s. 117-146
DOI: 10.33399/biibfad.1029314
ISSN: 2651-3234/E-ISSN: 2651-3307
Bingöl/Türkiye

Makale Bilgisi /Article Info
Geliş/Received: 27.11.2021 Kabul/ Accepted: 27.12.2021

JOHN RAWLS'UN KAMUSAL AKIL KAVRAMI VE DEMOKRATİK MÜZAKERE TARTIŞMALARI

John Rawls' Concept Of Public Reason And Discussions For Democratic Negotiations

Orhan KESKİNTAŞ*

Öz

Çalışma, J. Rawls tarafından geliştirilen kamusal akıl kavramının kapsam ve sınırlarını; demokratik müzakere açısından önemini analiz etmeyi amaçlar. Çalışmada betimleyici, analiz ve karşılaştırma yöntemi kullanılmıştır. Derrida'nın kararverilemezlik kavramı ile Rawls'un kendi başına duran siyaset anlayışı arasında yakınlıklar incelenmiştir. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Rawls'un geliştirdiği kamusal akıl kavramının kapsamı ve tanımı analiz edilmiştir. İkinci bölümde ise Rawls'un geliştirdiği kamusal aklın içeriği, prosedürel kısmı, ideali, anayasal demokratik düzene katkısı gibi nitelikleri, demokratik müzakere açısından değerlendirilmiştir. Burada, Rawls'un, özellikle Habermas ile yaptığı tartışma siyaset teoriye katkısı açısından analiz edilmiştir. Diğer bir temel kavram siyasalın "kendi başına duran" bir alan olarak nitelendirilmesidir. Bu, Rawls açısından "felsefeyi olduğu yerde" bırakmaktır. Çalışmanın son bölümünde, tartışma kendi siyasal kültürümüzle irtibatlı değerlendirmeye çalışılmıştır. Siyasal alanı, din, felsefe ve ahlak açısından yapısökümün temel bir tekniği ve kavramı olan kararverilemezlik alanı olarak düşünmenin, laiklik, milliyetçilik ve dinsel üzerine oluşturulmaya çalışılan siyasal kültürün gerilimlerini azaltacağı savunulmuştur. Ayrıca, Rawls'un geliştirdiği,

* Dr. Öğretim Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, İ.İ.B.F. Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, o.keskintas@alparslan.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8210-2232>

örtüşen görüş birliği, ülkemiz açısından, siyasal alandaki kararverilemezlik durumunu aşmanın önemli bir imkanını taşıdığı savunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kamusal akıl, John Rawls, demokratik müzakere, örtüşen görüş birliği, kararverilemezlik, kendi başına duran siyaset

Jel Kodları: Y; Z

Abstract

The study aims to analyze the scope and limits of the concept of public reason developed by J. Rawls and its importance in terms of democratic negotiation. Descriptive, analysis and comparison methods were used in the study. The affinities between Derrida's concept of undecidability and Rawls's understanding of freestanding conception on its own are examined. The study consists of three parts. In the first part, the scope and definition of the concept of public reason developed by Rawls is analyzed. In the second part, the content of public reason developed by Rawls, its procedural part, its ideal, its contribution to the constitutional democratic order were evaluated in terms of democratic negotiation. Here, Rawls's discussion, especially with Habermas, is evaluated in terms of his contribution to political theory. Another fundamental concept is the characterization of the political as a field that "freestanding". For Rawls, this is to leave "philosophy where it is". In the last part of the study, the discussion was tried to be evaluated in connection with our own political culture. It has been argued that considering the political field as an area of undecidability, which is a basic technique and concept of deconstruction, in terms of religion, philosophy and morality, will reduce the tensions of the political culture that is tried to be formed on secularism, nationalism and religiosity. In addition, it has been argued that the overlapping consensus developed by Rawls is an important opportunity for our country to overcome the undecidability situation in the political arena.

Keywords: Public reason, John Rawls, democratic negotiation, overlapping, undecidability, freestanding political concept

Jel Codes: Y; Z

1. Giriş

Çalışma, Rawls'un kamusal akıl düşüncesini ve bunun demokratik müzakere açısından önemini tartışmayı amaçlamaktadır. Makalenin temel amacı, kamusal aklın, özellikle siyasal alanda felsefi ve dini

tartışmaları sınırlayan bir özelliğinden dolayı ülkemiz açısından değerini göstermektir. Makale üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Rawls'un kamusal akıl kavramı hakkında betimleyici bir sunum yapılmaktadır. Burada kamusal akıl kavramının bizim koşullarımızla irtibatlı betimleyici bir analizi olacaktır. İkinci bölümde kamusal akıl kavramı bağlamında demokratik müzakere tartışılacaktır. Bu bölümde, kamusal aklın içeriği, demokratik müzakere için yansızlığı ve kendisine yönelik eleştiriler karşılaştırma yöntemi ışığında tartışılacaktır. Son bölümde ise Derrida'nın kararverilemezlik kavramı bağlamında, kamusal akıl kavramının dünyadaki ve ülkemizde siyasal ve sosyal meselelerle irtibatlı bir eleştirisi, takdiri ve değerlendirmesi yapılacaktır.

Bütün yaşamında Rawls'un ilgilendiği temel sorun, insan hayatının ne ile değerli olduğu, insan için, bireysel ve kolektif olarak yaşama değer hayatın mümkün olup olmadığını soruşturmadır. Reel politikaya, bu katkıyı sağlayabilmek amacıyla yoğunlaşmıştır. Var olan koşullar çerçevesinde en iyi sosyal bir dünya oluşturmak amacıyla sorular sorar. Rawls, insanlık için dünyada değerli bir yaşam üretmenin mümkün olduğunu göstermek ister. Vardığı sonuçlar bir açıdan realistik ütopyadır (Pogge, 2007: 25-26).

Rawls'un yapmak istediğini anlamak için cevabı neden, nerede, neyle aradığını bilmek gerekir. Bu cevap son iki yüzyıldır devam eden politik felsefenin yetersizliğinden oluşan krizi aşmaya yöneliktir. Bu kriz, Batı'nın ontolojik, epistemolojik kökenlerine dayandığı gibi özelde liberal düşüncenin kendi krizidir. Rawls'un amacı, çoğulculuk, istikrar ve adalet aracılığıyla siyasal alanı yeniden biçimlendirmektir. Ona yeni sınırlar tayin etmektir. *Örtüşen görüş birliği, kamusal akıl, kendi başına ayakta duran siyasi adalet anlayışı, makuliyete dair düşünceleri*, bu sınırları yeniden tarif etmeyi amaçlar.

Liberal bir gelenekle irtibatı, kamusal aklın tarafsızlığını ve felsefi, dini ve ahlaki düşüncelere eşit uzaklığını temellendirmede ciddi bir sorunla karşılaşmasına neden olur. Rawls'un siyasal alanı metafizik dışı bir alan olarak tasavvur etmesi, ancak metafizik bir gerekçeleştirme ile mümkündür. Bu da kendi başına duran (freestanding) siyasal alan düşüncesinin bir yana dayanmasını icbar

eder. Dolayısıyla, siyasal adalet anlayışının metafiziğe olan yansızlığı, metafizikle; dini, felsefi ahlaki iyi kavramına yönelik mesafesi ise ancak metaetik, metateori ile temellenebilir. Rawls, Dewey'i takip ederek, liberal demokrasiyi felsefi varsayımlar olmadan temellendirmeye çalışmıştır. R. Rorty'e göre (2011: 384) Dewey'in pragmatizmi, felsefi üretime ihtiyaç duymasına rağmen felsefi dayanağa ihtiyaç duymaz. Rawls'un siyasal alanın kurgulanmasına yönelik bu düşüncesi, kısmen, Wittgenstein'in (2001: 30) Tractatus'da söylediği gibi felsefenin temel işlevinin açıklama olmasıyla uzlaşabilir. Wittgenstein, felsefedeki amacının, şişenin içine hapsolmuş sineği/filozofu dışarıya çıkarmak olduğunu söyler. Ayrıca, Rawls (1985: 231/223) politik kavramını, metafizik gibi çözülmeyen sorular/sorunlar üzerine inşa etmek istemez. Tartışmalı konulardan kaçınmaya çalışır. Bundan dolayı felsefeyi de bir kenara bırakmak ister. Rawls, hoşgörü ilkesini felsefenin bizzat kendisine uygulayalım der. Kastettiği felsefenin politik meselelerde tarafsız kalmasıdır. Özellikle, Rawls (1985: 225/249), din savaşları ve Reformasyon dönemlerine atıf yapar. Bu atıf, hoşgörü ilkesi ile sonlanan din savaşlarından sonra felsefe ve aklın yeni bir taraf olarak olası bir çatışmada yer almaması gerektiğine işaret eder. B. Ackerman, (1980: 361) Rawls gibi tartışmalı alanları siyasal alanın dışına atmak istemiştir. Buna da "görelî özerklik" demektedir. O, liberalizmi kabul etmek için, son derece tartışmalı bir dizi büyük soru üzerinde bir pozisyon almamıza gerek olmadığını düşünür.

Hoşgörü ile birlikte tarafsızlık ilkesi de liberal siyaset teorisinin temel kavramlarındanıdır. Ackerman'a (1980: 359) göre felsefi konuşmanın görevi, tarafsızlığa/ neutrality giden yolu bulmak için akıl yürütmeyi sağlamaktır. Ackerman, tarafsızlık ilkesini liberal devlet teorisinin temelinde yerleştirir. Ona göre, genelde siyasi iktidarların insanları tek bir ortak iyinin peşinde koşmaya, tabi kılmaya veya tek bir iyi anlayışına yöneltmeye çalıştığını söyler. Liberalizmin, "göreceli otonom" düşüncesi ile iyiler arasındaki temel anlaşmazlıkların ortadan kaldıracağını düşünür. Kamusal akıl kavramı, içeriği ve sınırı, son iki yüzyılda, etik, adalet, meşruiyet ve istikrarla ilgili tartışılan birçok konuyla irtibatlıdır:

i. Yunan düşüncesindeki “polis”e göre iyi kavramı ile Ortaçağ'da dinlerin öne sürdüğü selamete dayalı ebedi bir hayatı esas alan iyi kavramı arasında halen devam eden temel bir problem yer alır. Yunan felsefesi, siyasal içerikli, özgür bir akla dayanan, yurttaş temelli bir iyi kavramına sahiptir. İnsanın doğası ile siyasal düzen arasında bağlantı kurar. Dinlerin iyi kavramı ise normatif ve kurucudur. İyi'nin doğasında hakikat ikamet eder.

ii. Aydınlanmacı, pratik akla dayanan, Kantçı deontolojik iyi etiğini savunan liberal kanat, *iyinin doğasıyla doğru* arasında köprü kurmaya çalışır. “Ahlaki ilkenin doğru olmasının anlamı nedir?” sorusu, halen temel bir problemin kaynağıdır.

iii. Herhangi bir topluma dayanmadan iyi kavramı mümkün müdür? Liberal Kantçı, evrensel, rasyonel, özerk, soyut ve özgür birey yerine; yerel, özgür ve eşit vatandaş kavramı adalet teorisi için daha sağlam dayanaklar sunmaz mı?

iv. Ahlaki düzen ile siyasal düzen arasındaki ilişkinin doğası nedir? Adalet ile iyi arasındaki ara bağlantıyı, geçişi, devlet, topluluk, akıl, etik veya konsensüs mü sağlar?

v. Farklı iyi ve yaşam tasarılarına sahip olan bireylerden oluşan bir toplumda çoğulculuk ile istikrarı sağlamak olanaklı mıdır? Liberalizmin, “negatif ve tarafsızlık” ilkesinin tarafsızlığını gerekçelendirecek ne türden siyasal ve etik ilkeleri vardır?

vi. Felsefi, ahlaki, dini argümanlarla oluşturulan “insan doğası”ndan bağımsız siyasal alanda herhangi bir doğaya atıf yapmadan siyasete temel olabilecek “siyasal kişi” mümkün müdür? Ortaçağ'daki Tanrı doğası üzerindeki tartışmalar, Aydınlanma'da yerini, insan doğası üzerindeki tartışmalara bırakmıştır. Sorun “doğa” açısından çözülmemiştir.

Rawls (2007: 248) kamusal akıl, liberal temelde, siyasal adalet anlayışının bir parçası yapmak ister. Bu nedenle, Rawls'un temsil ettiği liberal geleneğin, ülkemizde doğru bir şekilde anlaşılması için, bazı “tanımlanma farklarına” dikkat etmek gerekir. T. Nagel'e (2003: 62) göre “liberalizm” farklı insanlar için farklı şeyleri ifade eder. Terim Avrupa'da sol tarafından, dizginlenmemiş bir piyasa ekonomisine

körü körüne inanan; eşitlik ve sosyal adalet politikalarına yer vermeyen sağ kınamak için kullanılır. Öte yandan Amerika'da bu terim, sağ tarafından, sosyal ve ekonomik eşitlik değerlerine bağlılık gösteren, bireysel özgürlük aleyhine sosyo-ekonomik politikaların sürdürülmesini savunan solu kınamak için kullanılır. Rawls'un ölümüne, Amerika değil, Avrupa basını daha fazla yer verir. Sandel'e (2005: 250-251) göre Rawls'un eşitlikçi düşüncesinin piyasacı Amerika toplumunda değil, refah devletini savunan, felsefeyle meşgul olan Avrupa'da yankılanmasının sonucudur. Amerikalıların nisbi kayıtsızlığı, Rawls'un siyasi alanda felsefeye vermeye çalıştığı yerle gerçekte uyumludur. Dewey çizgisi içinde Rawls, felsefi olanı, özellikle siyasi alanda, "olduğu yere" bırakmaya çalışmıştı. Avrupa ve Amerika halkının tepkisi, felsefenin nerede durmasına dönük bir tepki olarak kabul edilebilir.

2. Kamusal Akıl Kavramının Analizi

S. Freeman'ın (2007: 216) uyarısını dikkate alalım: Rawls'un kompleks düşüncesi ve üslubundan dolayı, genelde kamusal akıl ve onunla irtibatlı meşruiyet, kamusal ve politik gerekçelendirme kavramları, sık sık kolay bir şekilde yanlış anlaşılmıştır.

Rawls (2007: 105) kamusal akıl prosedürünün, toplumu hakkaniyetli bir iş birliği olarak kuran sözleşmenin kabul edildiği "başlangıç durumunda" belirlendiğini ifade eder. Burada kamusal akıl, siyasi adalet anlayışına ait olarak kabul edilir. Bunun temel nedeni, kamusal akıl kavramı, başkasına seslenme ve makul gerekçeler sunmayı ifade eden makuliyet ve demokratik vatandaşlık kavramıyla birlikte kurgulanır. Makuliyet, rasyonel olana tercih edilir. Bu tercih pratik akla dayalı ahlaki olanın "doğru" şeklinde anlaşılmasına itirazdır. Rawls'un Theory Justice (TJ) eserindeki Kantçı¹ moral teori,

---

¹ Rawls'un Kantçı olmadığı hatta Kant'ın ahlaki düşüncesinin temel kavramlarından olan otonomi, kategorik buyruk ve pratik akıllı yanlış yorumladığına dair güçlü bir tez

adaletin kamusal temellendirmesini sağlamaktadır. Oysa PL'de Rawls, adaletin felsefi olarak kamusal temellendirmesinden vazgeçmektedir. Rasyonel tekçilik yerine, makul çoğulculuk, farklı öğretiler arasında örtüşen görüş birliği tercih edilir. Makuliyet ve görüş birliğinin seçilmesiyle, politik adalet kavramının uygulanması ve yorumlanmasında bir problem ortaya çıkar. Freeman'a göre (2007: 199) bu probleme kamusal akıl bir cevaptır.

2.1. Kamusal Aklın Kamusallığı

Rawls (2007: 247), kamusal akıl, "demokratik bir halkın karakteristik bir özelliği" olarak kabul eder. Demokratik bir halk imgesi, kamusallığın alanını belirtir. Demokratik halk, anayasal ve adaletin temel meseleleri üzerinden inşa edilir. Bu da kamusal aklın, dar bir alanla ilgili olduğunu gösterir. Bütün demokratik ilişkileri kapsamaz. Müzakereci demokrasiyi savunan Habermas, Rawls'un aksine kamusal alanın sınırını genişletir. Kamusal alanı, Polis sitesindeki agora gibi düşünür.

Rawls'a (2007: 248-249/148) göre kamusal akıl, üç açıdan kamusaldır. İlk olarak kamusal akıl demokratik vatandaşların aklıdır. İkinci olarak konusu kamu iyiliği ve adalet meselesidir. Son olarak da kamusal aklın içeriği, değişebilen bir niteliğe sahip olduğu için herkesin görüş ve önerilerine açıktır. Bununla birlikte Rawls'a göre (2007: 247) her akıl, kamusal akıl değildir. Örneğin kiliselerin, üniversitelerin, sivil toplum kuruluşlarının aklı kamusal değildir.

Kamusal akıl, topografik olarak demokrasi ve vatandaşla irtibatlıdır. Vatandaşla irtibatlı yanı, kamusal aklın, başkasına seslenen nedenlere işaret etme özelliğini de temellendirir. Seslendirme kamusal gerekçelendirmeyi zorunlu kılar (Rawls, 2007: 488). "*Kamusal gerekçelendirme geçerli, meşru nedenler göstermekten ibaret değil, argümanın başkasına seslenmesidir.*" Başkası, anayasa ve adaletin temel

---

için bkz. Oliver A. Johnson, The Kantian Interpretation, *Ethics*, Vol. 85, No. 1 (Oct., 1974), pp. 58-66 Published by: The University of Chicago Press.

meselelerinde kendisine ulaşılmak istenen, kamusal alanda duran, demokratik vatandaş olan bir başkasıdır.

2.2. Kamusal Aklın Yapısı

Rawls'a (2006: 145) göre kamusal akıl düşüncesinin belirli bir yapısı vardır. Bu yapının beş farklı yönü bulunmaktadır: 1) İlgili olduğu temel siyasal sorunlar; 2) İlgili olduğu kişiler; 3) Makul siyasal adalet kavramları kümesinde belirlenen içeriği; 4) Bu kavramların demokratik bir halka ait meşru yasaları oluşturacak zorlayıcı normların tartışılmasında kullanılışı; 5) Vatandaşların kendi adalet anlayışlarından gelen ilkelerin karşılıklılık kriterini karşılayıp karşılamadığının kontrol edilmesi. Kamusal akıl, dört açıdan düşünülerek yapılandırılmıştır: İçeriği, öznesi, sınırları ve kullanma koşulları.

2.3. Çoğulculuk /Makul Çoğulculuk

PL eserinin temel amacı birlikte yaşamayı amaçlayan çoğulculuğun sağlanmasıdır. Rawls'un çoğulculuğunun temel özelliği, felsefi, dini, ahlaki düşünceleri epistemolojik olarak birbirlerine eşitlemesidir. Böylece, seküler düşüncenin evrensellik ve tarafsızlık iddiasını bir kenara bırakır. Rawls, PL'de (2007: 509), demokrasi ve dinsel yapılar arasında bir uzlaşma sağlamaya çabalar. Bunun için kendi başına duran siyasal adalet anlayışını, diğer kapsamlı düşüncelerden ayırır.

Rawls'un düşüncesi, çoğulculuk, istikrar ve adalet arasındaki kurulacak bağı göstermeye çalışır. Bu açıdan, liberalizmin kaygısını da değiştirmeye çalışmıştır. Bilindiği gibi istikrar ve adalet liberal düşüncenin ana teması değildir. Genelde Hayek'te olduğu gibi negatif adalet olarak kabul edilir. Bundan dolayı, Rawls, (2007: 24) kendi liberal düşüncesini, aydınlanmacı türden ayırır. Hoşgörünün üzerine, yurttaşlık dostluğu, müteakabiliyet, diğer doktrinler hakkında yargıda bulunmama gibi erdemleri de koyar (Rawls, 2006: 144).

Rawls'un makul çoğulculuğunun birkaç özelliğinden bahsetmek gerekir. Birinci olarak, epistemolojik temele dayanmaz. Siyasal adalet anlayışını, felsefi ve dinsel alanının dışında tutmaya çalışır. İkinci olarak, siyasal adalet üzerindeki örtüşen görüş birliğini/uzlaşmayı ontolojik bir birim olarak kullanır. Toplumsal yapının kurucu parçası

bu örtüşen görüş birliğidir. Üçüncü olarak, metaetik olarak liberal iyi kavramını oluşturur. Bu metaetik ile bireysel yaşamlar için değil; bireysel iyilerin gerçekleşmesini sağlayacak denebilirse herkes için "üst bir iyi"nin anlamını cevaplamaya çalışır. Herkes için iyi kavramı (Rawls siyasal özerklik açısından iyi kavramını kabul etmese bile) iyi kavramı olarak siyasal adalet anlayışında tecessüm eder. Bu iyinin temel özelliği, çoğulculuğu, adaleti ve istikrarı sağlayacak bir ilke önermesidir. Bu iyi kavramı, kişilerin iyi yaşam tasarısından ayrı olarak değerlendirilir. Rawls, (2007: 124-126) siyasal adalet anlayışının ahlaki değil, siyasal açıdan özerk olduğunu söyleyerek bunu savunmaya çalışır. Dördüncü, istikrarı çoğulculukla ilişkili olarak kullanır. Çoğulculuk örtüşen görüş birliğinin oluşturduğu istikrarın temeli olarak kabul edilir. İstikrar, prosedürel ve özcü bir siyasal adalet anlayışında uzlaşının sonucudur. Beşinci, Rawls (2007: 177) vatandaşların hem felsefi, dini, ahlaki kapsamlı düşüncelere hem de bunlardan ayrı, siyasal görüşe sahip olduklarını ifade eder. P. Neal'in (2006: 113) liberalizm için söylediği gibi bu düşünce iki özne fikrine dayanır. Birinci olarak kendi inancına bağlı, felsefi düşüncesine dayanan, belli bir ahlaki ilkeyi takip eden özne fikridir. Bu özne, inancını doğru düşüncesinden ayrı değerlendirmez. İkinci özne ise siyasal alanda doğru kavramını kullanmayan, onun yerine yaşadığı siyasal ortamın istikrarı ve çoğulculuğu için diğer kimselere, proviso² koşulu içinde seslenen, diğerlerinin kabul edebileceği makul gerekçeler sunan öznedir. Rasyonel ve makul arasındaki ayrım, bu iki öznenin topografik bir ayrımıdır. Rawls'un siyasal çoğulculuğu, bu iki öznenin kabulüne dayanır. Altıncı, siyasalın, diğer yaşam alanlarına göre önceliği ve kurucu niteliği, (Rawls, 2007: 176) neyin makul ve doğru olacağına dair karar yetkisi, hayat alanları arasında bir hiyerarşi oluşturur. Çoğulculuk, hayat alanlarındaki hiyerarşiye dayanmaktadır. Yedinci, PL'in (Rawls, 2007: 24) herhangi bir makul

---

² Temel siyasal sorunlar söz konusu olduğunda demokratik rejimlerde, farklı ve kapsamlı doktrinlere sahip olanlar, karşı tarafa makul gerekçeler göstermek zorundadır. Rawls buna proviso (koşulu) demektedir.

görüşü hedef almayacağını ve onların hakikat konusundaki görüşlerini doğru veya yanlış şeklinde yargılamayacağını savunur. Dini, felsefi ve ahlaki kapsamlı doktrinlerin yerine geçmek istemediğini söyler. Rawls, böylece, siyasal adalet anlayışı hakkındaki görüşler ile diğer alanlar arasındaki görüşlerin aynı türden olmadığını ileri sürerek çatışmayı ortadan kaldırmaya çalışır. Sonuçta, çoğulculuk adına hakikat, sivil alana terk edilir.

Rawls, çoğulculuğu sağlamaya çalışırken PL' mi çoğulculuğun bir parçası kılmak yerine onu çoğulculuğu kuran bir yapı olarak düşünmektedir. Bunun için PL'nin kapsamlı doktrin olmaması gerekir. Oysa, R. Alajandro, (1988: 127-30) Rawls'un PL'de kapsamlı doktrinler gibi standartları olan bir paradigma ürettiğini düşünür. Bundan dolayı Alejandro, Rawls'un PL kavramının da kapsamlı bir doktrin olduğunu ileri sürer: PL, kapsamlı doktrinler gibi *insan hayatında değerli olan nedir?* Sorusuna cevap vermeye çalışır. Ayrıca *kişisel erdem ideallerinin neler olduğunu* açıklamaya çalışır. Son olarak da bir bütün olarak düşünce ve davranışlarımızı bilgilendirecek *olan ideal karakterin ne olduğunu* açıklamaya çalışır. Alajandro'ya göre bunlar onu kapsamlı doktrin yapar.

Rawls'un önerdiği, örtüşen görüş birliği, tekçi siyasal adalet *anlayışı* üzerinde *ittifaktan doğmaktadır*. Bu nedenle, adalet anlayışındaki çoğulculuk, sivil alanlara terk edilmiştir. Siyasal adalet anlayışının entelektüel korumasını da kamusal akıl üstlenmiştir. Tam da bundan dolayı, çoğulculuğun topografik tanımı, kamusal aklın istikrarı koruyacak özelliğini tehlike altına atmaktadır. Sivil alanda çoklu doğruların, siyasal alanda makul biçimine sokulmasına aracılık eden kamusal akıl, bu aracılığını, entellektüel olarak neyle sürdürecektir, sorusu halen cevaplanmamıştır.

Rawls'un çoğulculuk düşüncesi birçok açıdan eleştirilebilir: İlk olarak, Habermas'ın eleştirdiği, çoğulculuk makul ve doğru arasındaki ayrıma dayanmaktadır. Bu nedenle, iki özne kavramına dayanır. Vatandaşlar, kendi özel alanlarında doğruyu, siyasal alanda makulü esas almakla yükümlüdür. Bu mümkün müdür? İkincisi, konsensüs, liberal siyasal adalet anlayışı içinde geliştiği için sınırları liberalizm tarafından belirlenmektedir. Üçüncü, ahlaki ilkeden bağımsız ileri

sürülen siyasal adalet anlayışının, özerkliğini koruması mümkün değildir. Temel eleştiri, iyi kavramının, siyasal alanda olsa bile, ahlaki özcü yapısını değiştirmeyeceğidir. Ahlaki ilkeyi siyasal ilkeye dönüştürmek, onun özünü değil, kullanma biçimini değiştirir. Dördüncü, Kukathas ve Pettit (1990: 140) tarafından istikrar düşüncesi Hobbesçu olmakla eleştirilmiştir. Çatışmayı ortadan kaldırmak için hükümdara verilen yetki, Rawls açısından, kamusal akla verilmiştir. İstikrar düşüncesi örtüşen görüş birliğinin temellerindedir. Rawls (1985: 247), erken dönem çalışmasında, örtüşen görüş birliğinin görünüşte Hobbesçu olarak değerlendirilebileceğini söyler. Buna iki itiraz getirir: İlk olarak hakkaniyet olarak adalet ahlaki kavramdır, der. (Sonraki dönemde bundan vazgeçecektir). İkinci olarak örtüşen görüş birliği kamusal akılla gerekçelendirilir.

Kukathas'a (2005: 17-20) göre Rawls, adalet ile meşruluğun ayrı şeyler olduğu fikrini kabul etmemiştir. Adil olanın meşru olduğunu savunarak, Hobbes'un meşru olanın adil olduğu düşüncesinden ayrılmaktadır. Rawls'un tutumu Hobbes'la öncülleri farklı olan zıt tutumlardır. Kukathas'a göre meşru otorite meşrudur, adalet ise ondan ayrıdır.

Son olarak liberalizmin çoğulculuğu, Marksist eleştiride çokça yer aldığı gibi, diğer düşüncelerin, kamusal alandan terkinin isteyen; liberalizmin kamusal alandaki gücünü sınırlandırmayan bir çoğulculuk biçimidir.

2.4. Örtüşen Görüş Birliği

PL'de Rawls'un (2007: 171-173) cevaplamaya çalıştığı, birbiriyle çatışan dinsel, felsefi ve ahlaki öğretilere sahip, özgür ve eşit vatandaşlardan oluşan toplumun, istikrarlı ve adil olması nasıl mümkündür, sorusudur. Rawls, bu soruyu, siyasal liberalizm nasıl mümkün olur sorusuyla değiştirir. Sorunun cevabı aynı zamanda siyasal liberalizmin imkanını da belirtir. Rawls'a göre antik dönemden itibaren, Aristo, Platon ve Hristiyan geleneği tek, makul ve rasyonel iyinin olduğunu ileri sürmüştür. Bu dönemlerde, siyaset felsefesinin amacı, tek ve rasyonel iyinin doğasını belirlemektir. Oysa onun önerdiği siyasal liberalizm, toplumda birden fazla iyi ve kapsamlı doktrini kabul eder. Böylece çok sayıda bireylerin kabul ettiği iyi

anlayışı söz konusudur. Çok sayıda iyi anlayışına sahip özgür ve eşit bireylerin siyasal adalet anlayışında uzlaşmaları nasıl mümkün olur, sorusu, halen bir toplum olma iddiamız varsa, uzlaşmanın zorunluluğunu da var eder. Buna cevabın ilk kısmında, Rawls (2007: 176) örtüşen görüş birliğini sağlayabilmek için siyasal alanı ve onun değerlerini, sivil alandan üstün tutar. Siyasal adalet anlayışında görüş birliği, toplumu dağılmaktan kurtarır. Örtüşen görüş birliği bu nedenle, *siyasal liberalizmin ontolojisinin yeridir*. Rawls için burada temel zorluk, siyasal değerlerin yüksek değerler olduğunu ispat edebilmektir. Bu zorluğu aşmak için siyasal ilkelerin farkına yoğunlaşır. Rawls, (2007: 176) toplumsal yaşamın temel çerçevesini çizdiği, siyasal ve toplumsal iş birliğinin temel kurallarını koyduğu için, siyasal ilke ve değerlerin yüksek değerler olduğunu ileri sürer. İkinci zorluk ise siyasal adaleti temellendirecek siyasal değeri, felsefi, dini ve ahlaki değerlerden ayrı olduğunu kanıtlayabilmektir. Bu ayırma kaygısı, istikrar ve çoğulculukla ilgilidir. Rawls, örtüşen görüş birliği düşüncesinde hem adil olanı hem de istikrarı birlikte aramaktadır. Esasta bu kaygı, “adaletsiz barış olmaz” ilkesinin dışavurumudur. Rawls’un sorusunun başka bir biçimini de liberal Ackerman sorar. Ona göre (1980: 327-337) liberal siyaset teorisinin temel sorunu, iktidarın meşru olduğuna insanları ikna edecek şeyin ne olduğunu, bunun hakkında neler söylenebileceğini *belirlemektir*. Onun verdiği cevap, meşruiyeti belirleyen ve söylemi kuran tarafsızlıktır ilkesi olduğudur. Rawls, (2007: 180) örtüşen görüş birliğini, makul ve rasyonel kişilerin kabul edeceği ve kamusal akla hitap edebilen bir niteliğe sahip olduğunu düşünür. Örtüşen görüş birliği, makul çoğunluğun arasındaki bir görüş birliğidir. Rawls, (2007:182/190) örtüşen görüş birliğinin Kant ve Mill’in anladığı şekilde kapsamlı bir liberal anlayışa dayanmadığını ve *modus vivendi*³ de olmadığını

³ Modus vivendi, farklı din, inanç ve mezhebe sahip kişi ve grupların kendi aralarındaki sorunları çözememiş olmalarına rağmen çatışmayı ve savaşı geçici bir süreliğine bırakmaları anlamına gelmektedir. Ortaçağ Avrupa’sında yaygın olan bir anlaşma biçimidir.

söyler. Ayrıca siyasal anlayışın kapsamlı olmasının gerekmediğini savunur. Böylece Rawls, örtüşen görüş birliğini, temel anayasal esaslar ve adalet meseleleriyle sınırlamak ister.

Rawls (2007: 193-194) siyasal alanı diğer alanlardan üstün tuttuğu gibi *hoşgörü, hakkaniyet hissi, makuliyet, ötekini yolun yarısında karşılama gibi siyasal erdemleri* de diğer erdemlerden üstün görmektedir. Bu erdemlerin toplumun siyasal sermayesini oluşturduğunu düşünür. Çünkü bu erdemler örtüşen görüş birliğini sağlar.

Rawls'a (2007: 206) göre siyasal anlayışların kabul edilmesi üzerine oluşan örtüşen görüş birliği bilinen anlamda uzlaşma değildir. Örtüşen görüş birliği, her bir vatandaşın kabul ettiği, dini, felsefi ve ahlaki kapsamlı görüşlerin uzlaşma için ileri sürdükleri "*nedenlerin bütünlüğüne*" dayanır.

Mouffe (2001: 35) Rawls'un kaygısını paylaşarak liberal demokratik toplumun, prosedür açısından basit bir *modus vivendi*'den daha derin bir konsensüse ihtiyaç duyduğunu savunur. Ona göre liberalizm birlikte yaşamayı mümkün kılan "*çekirdek bir etiği*" oluşturmaya çalışır. Mouffe (2001: 40-41/44/60) Rawls'un tartışmalı alanları özel alana havale ederek kamusal alanda akla dayalı bir rasyonel konsensüs oluşturmaya çalıştığını söyler. Doğrusu, TJ için geçerli olan bu iddia PL için geçerli değildir. Rawls'un Hegel ve Dewey'le düşünsel ilişkisini görmezden gelmektedir. Mouffe, demokratik toplumda adalet sorununa mantıklı ve kesin bir çözümün olabileceği varsayımı tehlikeli olduğunu düşünür. Ona göre liberal demokratik bir toplumda konsensüs, bir hegemonya ifadesi ve iktidar ilişkilerinin billurlaşmasıdır. Bu durum devam edecektir. Meşru olan ile olmayan arasında oluşturulan sınır politiktir ve bu nedenle karşı çıkılmalıdır. Mouffe, bu eleştirilerinde haklıdır. Çünkü, Rawls'un makul ve makul olmayan arasındaki ayrımı politiktir, en azından politik endişeye yasanır. Derrida'nın kararlaştırılamazlık kavramıyla Mouffe (2016: 7-20) ve Laclau (2016: 81-99) özellikle politik alanda gerçekleşen, bir karar örneği olarak örtüşen görüş birliğini eleştirir. Böylece onlara göre, tam da Rawls'un örtüşen görüş birliği ile amaçladığı çoğulculuğu, konsensüs, bertaraf etmeye çalışmaktadır. Her konsensüsün bir dışlama alanı var ettiği söylenebilir. Ancak içerde

olanın dışarda kalanlardan ne kadar çok veya az olduğu da önemlidir. Mouffe'un agnostik demokrasi anlayışı da sistematik bir dışlama içermektedir. Bu açıdan Mouffe'un sınır, konsensüs odaklı eleştirisi, kendi düşünce zeminini zayıflatmaktadır. Kanımca, uzlaşma, çoğulculuğun sağlandığı, çatışmasız bir toplum imgesinden doğmaktadır. Çatışmasızlık kavramında, totallığın, "kaynaşmış bir millet" düşüncesinin tehlikelerini görebiliriz. Dolayısıyla, çatışmasız çoğulculuk; çoğulcu olma anlamının aşılacağı, birleşik bir toplum algısının eşliğine varacağı tehlikeli yolu besleyebilir.

2.5. Kamusal Aklın Uygulanma Alanı, Sınırı ve Kapsamı

Kamusal akıl, tüm siyasal sorunlara değil Rawls'un (2007: 249-253) anayasal esaslar olarak adlandırdığı konular ve adaletin temel meselelerine uygulanır. Kimin oy hakkına sahip olduğu, hangi dinlerin hoş görüleceği, kimin adil fırsat eşitliğinden yararlanacağı ve kimin mülk edineceği kamusal aklın konusudur. Bunun dışında, bütün siyasal meseleler, örneğin, milli parkların oluşturulması, kirliliğin denetlenmesi, müzelere fon sağlanması gibi konular, kamusal aklın konusu olmayabilir.

Rawls, (2006: 145-146) kamusal akıl düşüncesinin bütün siyasal sorunlar için değil, kendisinin "siyasal forum" diye tanımladığı konuların tartışılmasında geçerli olduğunu savunmaktadır. Siyasal formu üç bölüme ayırmaktadır: 1) Yargıçların kararlarındaki söylemler, özellikle yüksek mahkeme yargıçlarının söylemleri. 2) Hükümet yetkilerinin, özellikle yasama ve yürütme makamlarının söylemeleri. 3) Milletvekili adayların seçim kampanyalarında, parti programları ile ilgili siyasal demeçleri, söylemleri.

2.6. Kamusal Akıl ve İyi Düzenlenmiş Anayasal Demokratik Toplum

Kamusal akıl kavramı Rawls'a (2006: 143/148) göre iyi düzenlenmiş anayasal demokratik toplum anlayışına ait kavramdır. "Kamusal akıl anayasal demokrasilerde demokratik vatandaşlık anlayışından doğar." Bu aklın biçimi ve içeriği demokrasi fikrinin bir parçasıdır. Çünkü demokrasinin temel özelliği, toplumu hakkaniyetli iş birliği olarak gören makul çoğulculuk olgusudur. Temel siyasal sorunlar söz konusu olduğunda demokratik rejimlerde, farklı ve kapsamlı

doktrinlere sahip olanlar proviso da denilen, karşı tarafa makul gerekçeler göstermek zorundadır.

Rawls, kamusal aklın, her toplumsal yapıda açığa çıkmayacağı, belli süreçler içinde ancak liberal demokratik toplumlarda açığa çıktığı ve geçerli olduğunu varsayar. Rawls'un (2007: 79-84/194-200) orijinal pozisyonundan, iyi düzenlenmiş topluma geçişte dört aşamalı dizi diye ifade ettiği süreç, kamusal aklın iki biçimde işlemesine olanak tanımaktadır. Rawls, tarafların adalet ilkelerini seçtiği başlangıç durumunu kendi kuramına temel olarak almaktadır. Daha sonra temel adalet ilkeleri seçildikten sonra anayasal kongrede yeni anayasanın başlangıç ilkelerine göre düzenlendiğini varsayar. Üçüncü aşamada anayasanın izin verdiği kadar yasa koyucular yasa yapar, son süreçte yargıçlar anayasa ve yasaları yorumlar. Her aşamada, cehalet perdesi incelenmektedir. Örneğin orijinal pozisyonadaki insanlar, ileride hangi ülkede ve hangi cinsiyet içinde yaşayacaklarını bilmezler. Bu cehalet perdesi içinde en ideal ilkeleri bulmaya çalışırlar. Daha sonra ise anayasal kongrede artık insanların cehalet perdeleri incelenmiştir. Belli bir ülkede yaşadıklarını bilirler. İlk aşamadan son aşamaya doğru cehalet perdesi incelenmektedir. Dördüncü aşamada hakkaniyet olarak adaletin egemen olduğu demokratik toplumlar doğmaktadır.

2.7. Kamusal Akıl İdeali

Rawls, (2006: 147) kamusal akıldan ayrı olarak bir de kamusal akıl ideali kavramını kabul eder. Bu ideal, yargıçlar, hükümet ve milletvekilleri adayları kamusal akla uygun davrandıklarında gerçekleşmiş olur. Vatandaşlar ise seçime katılarak oy verme işlemleri ile bu ideali gerçekleştirir. Kamusal akıl ideali, Derrida'nın ideal demokrasi için, demokrasi, hiçbir zaman hakiki olarak var olmadığı, hep o gelecek dediğini andırır. Bekleyiş, onu her dem yeniden iyi formüle etme anlamına gelmektedir. Rawls, kamusal aklın içeriğini herkese açarak kavramın sürekli yenilenmesini varsayar. İdeali düşünme, hep "iyiyi" üst bir iyiye zorlamaktadır.

2. 8. Makuliyet ve Rasyonellik

Rawls'un önemli yeniliği, makul kavramını siyasal literatüre yerleştirmesidir. Örtüşen görüş birliğini de sağlayan makul vatandaşlardır. Vatandaşlar, birbirlerini özgür ve eşit olarak

görmeleri, birbirine adil toplumsal dayanışma şartları önermeleri, bu şartlar altında, kendi çıkarları aleyhine de olsa anlaşmaya hazır olmaları durumunda makul sayılır (Rawls, 2007: 27/149). Makuliyet kavramının temelini, toplumun hakkaniyetli iş birliği olduğunu kabul etmek oluşturur. Bundan dolayı iş birliği, kendi içinde karşılıklılık/mütekabiliyet ilişkisini de zorunlu kılar (Rawls, 2007: 93). Mütekabiliyet ilkesi, “siyasal davranışlarda gösterdiğimiz nedenlerin yeterli olduğuna inandığımızda ve diğer vatandaşların da bu nedenleri makul bir şekilde kabul edeceklerini düşündüğümüzde yerine gelmiş olur.” Mütekabiliyet ilkesi, demokratik kültürdeki yurttaşlık dostluğuna benzer (Rawls, 2007: 150).

Makul, başkalarının kabul edeceği gerekçelerle ona seslenmektir. Buna proviso koşulu demektir. Rawls, (2006: 166-168) kamusal kültürde uygun siyasal nedenler öne sürme gereğine proviso (sözleşme koşulu) demektir. Bu koşul kamusal siyasal kültürün önemli bir özelliğidir. Proviso, makul kapsamlı doktrinlere sahip olan kişilerin, kendi değer yargılarının sonucu oluşan proviso gerekçelendirmelerine karşılık; başkalarının da onların görüşlerine katılmasa bile gerekçelendirmelerini makul görmelerini sağlar. Rawls’un buradaki temel varsayımı, kamusal akla gerekçe olarak sunulabilecek kriter ve kanıtların herkes tarafından kabul edilmesiyle kamusal aklın da doğru işleyeceğidir. Kamusal siyasal kültür bu açıdan kamusal akıl yürütmenin gerekçelerini bireylere sunmaktadır. Zaten Rawls, kamusal akıl yürütmenin hedefinin kamusal gerekçelendirme olduğunu savunmaktadır

Rawls’a (2006: 153) göre bir vatandaş makul siyasal adalet kavramına inanmış ve özgür ve eşit vatandaşların kabul edebileceği siyasal değerler etrafında düşünüyorsa, bu kişi kamusal akıl yürütmektedir. Rawls, bir kimsenin kamusal akıl yürütmesi için kendisini siyasal adalet içinde düşünmesini yeterli görmemekte, başkalarının da bu kişinin “nedenlerini” kabul edilebilir olarak görmelerini zorunlu tutmaktadır. Makuliyetin temelini bu nedenler ve kaygı oluşturmaktadır. Çünkü makuliyet, rasyonelden farklı olarak kamusal bir alanda kendini ancak var edebilir.

Rawls'un (2007: 93-97) makul kavramı, siyasal teorisinin temellerindedir. Makulu, rasyonel olandan ayırır. Ona göre makul vatandaşla irtibatlıdır. Bu nedenle, onun bazı ahlaki tutumlara sahip olması gerektiğini varsayar. Makul kişiler, özgür ve eşit vatandaşların kabul edebileceği şartlarda iş birliğine gidebilecekleri bir dünya arzu eder. Başkalarının da kabul edebileceği ilkeler üzerinde davranma isteğine sahiptirler. Makuliyet, bu nedenle bencillikle uyuşmaz. Makul vatandaşın, rasyonel öznedenden farkı, kamusal bir niteliği vardır. Makul rasyonel öznedende olmayan ahlaki bir hassasiyete sahiptir. Çünkü toplum hakkaniyetli bir iş birliği olarak kabul edilir. Fakat Rawls, makuliyeti fedakârlık olarak da görmez. Makul toplumun "ne azizler toplumu ne de bencililer toplumu olduğunu" ileri sürer.

Diğer açıdan Rawls, (2007: 99-105) makuliyeti, zihinsel olarak muhakeme zorluklarıyla da ilişkilendirir. Bu onun epistemolojik sınırınıdır. Makul insanlar arasında var olan anlaşmazlığa muhakeme zorluğu denir. Vatandaşların her konuda aynı fikre sahip olamayacaklarına ve herkesin başka bir doğruyu ileri sürebileceğine dair düşünceye dayanan muhakeme zorluğunu kabul etmeleri, onların birbirlerini hoşgörü göstermelerine neden olur.

Makuliyeti ifade eden *yurttaşlık dostluğu, bencil olmama, iş birliği isteği* gibi erdemler ahlaki bir gerekçelendirmeye ihtiyaç duymaktadır. Gerçi, siyasal kişi kavramı oluşturulurken, herhangi bir ahlaki ilkeye atıf yapmadan bu erdemler siyasal bir düzenin gereklilikleri olarak düşünülmüştür. Fakat yine de siyasal alanda inşa edilmeleri, onların ahlaki özlerini değiştirmez. Çünkü ahlaki özleri, sorumluluk yüklemektedir.

2.9. Anayasa Mahkemesi ve Kamusal Akıl

Rawls, (2007: 264-269) anayasal rejimde yüksek mahkemenin kamusal akılı temsil ettiğini düşünür. Kamusal akıl, yüksek mahkemenin anayasayı yorumlarken kullandığı akıldır. Rawls, anayasal demokratik düzenin düalist bir yapıda olduğunu, bu özelliğin kurucu gücü olağan güçten; halkın yüce yasasını yasama meclisinin olağan yasasından ayırdığını savunur. Bu açıdan Rawls, parlamentonun üstünlüğünün de reddedilebileceğini kabul eder. Yüce mahkemenin kamusal aklının, meclisteki geçici çoğunluğun

demokratik düzeni bozmasına engel olacağını düşünmektedir. Mahkemenin rolü sadece düzeni korumak değil, orijinal pozisyonundan beri etkili olan demokratik toplumun karakteristik özelliği olan kamusal aklın etkisini devam ettirmektir.

2.10. Kamusal Akla Yapılan Eleştiriler

Kamusal akıl, dinsel, liberal, Marksist gibi birçok kesim tarafından farklı gerekçelerle eleştirilmiştir. Eleştiriler:

Rawls'un Düşünce Biçimi ve Gerekçelendirmesinden Kaynaklanan Eleştiriler

i. Kamusal akıl Rawls'un anlatım tekniğinden dolayı çoğu kez yanlış anlaşılmaya müsaittir (Freeman, 2007: 216).

ii. Kamusal akıl alanında ileri sürülen iddiaların gerçeğe uygunluğunu inkâr etmek, onları makul saymak, kamusal aklın temel fikrine aykırıdır (Cohen, 2009: 17).

iii. Kamusal aklın epistemolojik temeli nedir? Makul mü, yoksa doğru mu?

iv. Rawls bizim bir dilemma ile karşılaşacağımızı kabul eder. Siyasal alanda ya biz gerçeği ya da kamusal akli kabul etmek durumundayız (Cohen, 2009: 23).

v. Rawls, siyaseti bir anlaşma alanı olarak görmemizi isterken, bu teklifin kendisi bir anlaşmazlık alanı oluşturur.

Hobbesçu özelliğinden dolayı yapılan eleştiriler.

i. Kamusal akıl düşüncesinde vicdan haklarını sınırlayan bir girişim vardır (Lister, 2013: 35).

ii. LP ve onun temel kavramlarından kamusal aklın temel amacı, sosyal birliği ve güvenliği sağlamaktır. Son tahlilde güvenlik olarak düşünülebilir. Onun felsefesi, liberalizmin en eski kaygısına geri döner: Barış. Onun tercihi, bireyi ve otonomi yerine düzeni (order) tercih ettiği için Hobbesçudur (Kukathas ve Pettit, 1990: 140). Liberal değerlerin ana projesi ortak inançlara dayanmayan bir barış içinde yaşama biçimiye Hobbes, liberal düşünürdür (Gray, 2000: 31). Habermas da Rawls'un düşüncelerini anlamak için felsefe geleneğini

Hobbes'tan itibaren hatırlamak gerektiğini düşünür. Hobbes'ın çatışmayı ortadan kaldırmak için krala verdiği yetkiyi, Rawls çatışmadan kaçınmak için kamusal akla verir (Habermas, 2009b: 141).

Dinsel Açıdan

i. Kişilerin dinsel yükümlülüğünden vazgeçemeyecekleri durumların varlığını yok sayar (Lister, 2013: 30).

ii. Kamusal akıl, dinsel özgürlüğü sınırlandırır (Lister, 2013: 30).

iii. Kamusal akıl beni başkalarına seslenmem konusunda zorlamaktadır (Lister, 2013: 31).

iv. Kamusal akıl, makuliyeti belirleme hakkına sahiptir. Bu hak, eşitsiz bir dünya oluşturur.

v. Rawls'un düşüncesi fundamental sekülerizmdir (Campos: 1994). Sekülerlik tanımı önemlidir. Sekülerlik dine karşı bir başkaldırı/inkar etme mi yoksa onun otoritesini kabul etmemek midir? Eğer ikincisi kabul edilirse Rawls'un düşüncesi, kendisinin de kapsamlı bir doktrin kabul ettiği seküler bir düşüncedir.

vi. Rawls'un kamusal akıl, "kamusal alan, kamusal neden" gibi kavramlarla ördüğü toplumda, dindarların kişilik bölünmesi yaşayacağı, günahkarlık ve suçluluk hissine sahip olacağı ileri sürülür (Erincik, 2008: 8).

vii. Siyasalın öncelikli olarak değerlendirilmesi diğer yaşam alanlarını tali kılmaktadır. Siyasal alan, teolojik alanın üstünde görülmektedir. Siyasi olanın tanrısal olandan önemli olduğunun kabulü, birlikte yaşama adına bile olsa, hiyerarşik bir varlık düzeni oluşturur.

viii. Kamusal akıl seküler egemenlik biçimini oluşturur. Dindarların Rawls'un önerdiği metodolojik soyutlamaları yapamamaları onları Rawls'un gözünde kötü yurttaş yapar (Erincik, 2008: 215).

Kamusal Aklın Etkin Kullanılamayacağına Yönelik Eleştiriler

i. Vatandaşların, temel ihtiyaçları, temel özgürlüklerinden etkin ve akıllıca yararlanabilecekleri ölçüde karşılanmıyorsa,

ii. Siyasi forum ve kamuya açık bilgilerin serbest akışı, parasal çıkarlar veya diğer güç ilişkileri tarafından bozulursa,

iii. İş bulma ve eğitim için yaygın adil fırsatların olmadığı koşullarda (Freeman, 2007: 226) kamusal akıl etkin olarak kullanılamaz.

Rawls'un (2007: 498-509) Kendi Çalışmasında Gündeme Getirdiği/ Cevapladığı Eleştiriler

i. Kamusal akıl sınırlayıcı ve kısıtlayıcıdır, siyasi sorunları önceden çözmeye çalışmaz. Karara varılmasına manidir. Ayrıca siyasi kurum ve politikalar hakkında bir görüş değildir. Sadece, "vatandaşların temel siyasi sorunlarla ilgili siyasi gerekçeleri öne sürerken siyasi önerilerini dayandıracakları nedenlere dair bir kavrayıştır."

ii. Kamusal akıl siyasi sorunları çözemez. Bunun temelinde, kamusal aklın dar bir alanla sınırlandırılması yatar.

iii. Sivil alanda kabul edilen *doğrular*, siyasi alandaki *makul* yargı ile çelişebilir.

iv. Kamusal akıl kavramına Amerika gibi iyi düzenlenmiş anayasal bir demokraside gerek yoktur. PL ve onun bileşenleri, keskin ve çatışmalı toplumsal bölünmelerin olduğu, her bir sekterin egemen siyasi gücü elinde bulundurmaya çalıştığı birbirine düşman dinsel ve seküler grupları içeren toplumlar için faydalıdır.

3. Kamusal Akıl ve Demokratik Müzakere

Kamusal akıl, demokratik müzakereyi örgütleyen ve uygun prosedürü belirleyen bir akıldır. Bu nedenle, Rawls'un kamusal akli hem prosedürel içeriğe hem de özcü bir özelliğe sahiptir. Prosedürel içerik, onu baştan itibaren sınırlamaktadır. Kamusal akıl vatandaşları özerk ve eşit vatandaş ilişkisi içinde kabul etmekte bu da onun temel haklara sürekli bağlı kılan bir özelliğini göstermektedir. Bu da onun özcü niteliğidir. Kamusal aklın prosedür ve özcü yapısı, anayasa mahkemesinin kamusal aklının temsilcisi olmasıyla bağlantılıdır. Rawls'un anayasa açısından düşündüğü düalist yapı; kurucu/olağan güç; yüce yasa ve normal yasa ayrımı, kamusal akli ve özcü yapısını güçlendirmeye dönüktür. Seçmen çoğunluğunun temel hakları sınırlayabileceğine dair kaygılı tutumu (Rawls, 2007: 266) kamusal akli anayasa ile irtibatlandırmasına yol açar.

Bilindiği üzere, katılım, müzakere bağlamında meşruiyet ve ortak iyi oluşturma çabası Habermasçı müzakereci demokrasinin temel bir özelliğidir. Ona göre demokratik süreç, müzakereci politikanın prosedürünün içinde yer alır (Habermas, 1996: 287-288/296). Demokratik müzakere, elbette, liberal meşruiyetin sağlanması için önemli bir yoldur. Rawls açısından meşruiyet ile müttekabiliyet arasında da bağlantı var, bu müttekabiliyet, ahlaki bir kavram olan ortak iyiyi ikame eden bir özelliğe sahiptir. Habermas'ta görülen, *ortak iyi, rasyonel iyi, kamusal iyi* kavramlarının Rawls'un kendi sistemi açısından karşılıkları yoktur. Habermas, (1996: 305) müzakere açısından demokratik prosedürü, kararların meşruiyeti ve anayasal olarak örgütlenmiş bir siyasi sistemdeki çekirdek yapı olarak değerlendirir. Rawls, Habermas'ın müzakereci demokrasiyi temellendirmek için ürettiği, *öznelerarası, söylem etiği, ideal konuşma ortamı, ussal ortak iyi, meşruiyet, söylemsel katılım* gibi kavramları kullanmaz. Habermas, özgürlüğü, cumhuriyetçi bir vurgu olan katılımı doğrudan bağlantılı olarak düşünülür. Kamusal aklın özcü yapısı, Habermas düşündüğü gibi katılım haklarının kurucu nitelikte olmasını engeller. Habermas (1996: 298) açısından katılım, meşruiyet gibi bir dizi sorunun çözümünün merkezinde yer alır. Fakat cumhuriyetçi katılım düşüncesinden farkı olarak, söylem teorisinin başarısı, vatandaşların sadece katılımına değil, iletişimle ilgili

prosedür ve koşullarının kurumsallaşması; kurumsallaşmış müzakere süreçlerine bağlıdır.

Rawls açısından demokratik müzakerenin temel araçları ve alanları, *siyasal kişi, örtüşen görüş birliği, hakkaniyetli iş birliği olarak toplum, kendi başına duran siyasal anlayış ve kamusal akıldır*. Müzakereden umulan da vatandaşların, içeriği sabit olmayan, değişen ve gelişen kamusal akıl idealini gerçekleştirmesidir (Rawls, 2006:151). Ancak Habermas (2009b: 151-155) Rawls'un kuramının kapalı ve sadece katılımcı ve gözlemci bakış açısına sahip olduğunu düşünür. Rawls'un örtüşen görüş birliği Habermas'a (2009b: 148-149) göre bireye gözlemci ve katılımcı bakış açısı olmak üzere iki bakış açısı sunmaktadır. *Katılımcı bakış açısı*, makul kapsamlı doktrin taraftarlarının kendileri gibi düşünmeyen kişilerle yaşamak için geliştirmiş oldukları bakış açısıdır. *Gözlemci bakış açısı*, örtüşen görüş birliğinin farkına varan bakış açısıdır, bu açıdan statiktir. Bu bakış açısına göre bireyler makul kapsamlı doktrinlerde buldukları birlikte yaşamaya dönük düşünce ve ilkeleri tesadüfi bir şekilde bütün tarafların da bulduklarını fark eder. Bu bakış açısından, kişiler sadece gözlemcidir. Habermas'a (2009b: 153) göre gözlemci ve katılımcı bakış açılarına ilaveten, üçüncü bakış açısını benimsemelerine izin verilmemesi koşulunda, vatandaşların herhangi bir şeyi makul olarak kabul etmeleri mümkün değildir. Ona göre, vatandaşlar olarak bizlerin, herkesin çıkarına uygun olan seçeneğin hangisi olduğunu kamuoyunda birlikte incelememize olanak veren iletişimsel eylem gibi üçüncü bakış açısına ihtiyacımız vardır. Habermas'a göre, Rawls'un içine kapalı kuramı, kamusal aklın içeriğinin, özneler ve taraflar arası bir müzakere süreci içinde belirlenmesine olanak tanımaz. Habermas haklı olarak Rawls'un örtüşen görüş birliğini tartışma ya da müzakere sürecinde belirlenen bir uzlaşma olarak görmediğini söyler. Rawls (2009: 87), Habermas'ın itirazına, cevap olarak düşününsel denge yöntemi ile kamusal aklın, örtüşen görüş birliğini her değişen koşulda, 'şimdi ve burada' yeniden yapılandıracağını savunur.

Kamusal akıl, eskilerden daha çok yenilerin özgürlüğü ile ilgilenir. Gerçi Rawls (1985: 227) daha erken dönemde, antik ve modern özgürlüğü hakkaniyet olarak adalet kavramının kapsadığını düşünür. Fakat, Habermas, (2009a: 69) PL'min modernlerin özgürlüğüne

yoğunlaştığını düşünür, bunu eleştirir. Cumhuriyetçi kaygıyı da sahiplenilen Habermas, katılım ve meşruiyet arasında bağlantı kurar. Rawls, liberal kaygıyla, kamusal aklın özcü içeriğini, özgürlüğün anayasal açıdan güvenceye alınmasıyla ilişkilendirir. Rawls'un burada temel amacı, Habermas'ın söylediğinin aksine, demokratik süreci değersiz görmek değildir. Özcü bir şekilde, kamusal akıl burada, demokratik müzakere dokunulmaz alanları inşa eder. Bu açıdan, M. Erdoğan'ın (2012: 32) da ifade ettiği gibi, Habermas'ın müzakereci demokrasi düşüncesi, kamusal alanı daha önemli ve kapsamlı; özel alanı ise daha tali ve dar kabul eder. Habermas'ın projesi, kendisi istemese de özgürlüğü sınırlayan bir cumhuriyetçiliğe yol açabilir. Çünkü Habermas'ın müzakere prosedürü ve şartları, Rawls bunların özcü bir içeriği zorunlu olarak taşıdığını söylese bile (kanımca bunu söylemek yanlışır) sonucu garanti etmez.

Vatandaşlar kamusal akıl, siyasal bir taviz ya da modus vivendi olarak değil, kendi makul doktrinleri çerçevesinde benimserler (Rawls, 2006: 153). Kamusal akıl, demokratik müzakere, başkasına seslenmeye çalışır. Ona onun kabul edebileceği nedenler gösterme konusunda kendini mesul hisseder. Ayrıca muhakeme zorluklarını da kabul eder. Muhakeme zorluğu, müzakerenin her zaman için uzlaşmaya yol açmayacağını gösterir. Yurttaşlık dostluğu ve mütekalibiyet, demokratik müzakere de önemli bir rol oynar. Mütekalibiyet proviso koşullarını icra etmeyi kolaylaştırır. Yurttaşlık dostluğu makul olmayı, makul gerekçeler ileri sürmeyi önerir. Yurttaşlık dostluğu kavramı, (Rawls iddia etmese de) müzakerenin etik kısmını oluşturur. Siyasal alanı dost ve düşman ikileminden kurtarır. Agonistik demokrasiyi savunan Mouffe'a göre (2015: 21-28) biz ve onlara dayalı ayırımın aşılacağı bir dünyaya duyulan özlem hatalı öncüllere dayanır. Uzlaşmadan vazgeçmek ve kamusal alanı agnostik mücadeleye açmak gereklidir. Siyasette rasyonel anlaşma mümkün değildir.

Demokratik müzakereye Lister (2013: 37-39) bir dizi eleştiri sıralar: İyi yaşama tasarısı, özel alana terk edilirse, yasanın temel gerekçesi ne olur? Burada, çoğulculuğu savunan bir düşüncenin seküler bir akla atıf yapmasından başka seçeneği yoktur. Kamusal akıl, azınlık yapılarını marjinalize etmektedir. Kamusal kavramı, çoğunluğun kolay nüfuz edeceği bir alandır. Birçok şey, çokluktan dolayı makul

olarak ifade edilebilir. Azınlık düşünceler, genel kamuoyuna seslenemediği için makul olarak kabul edilmeyebilir.

Müzakere sürecinde argümanın içeriğini ve “hakikiliğini” hangi öznenin belirlediği tartışılmalıdır. Öznenin konumu ve yeri, içeriği belirleme hakkını oluşturmaktadır. Din gibi seküler aklın da epistemolojik bir temeli vardır. Bu koşulda, nesnellik sınırını kim çizecek?

Habermas, müzakereyi meşruiyet sorununu çözmek için de temellendirir. Müzakerenin kendisi meşruiyetin kaynağıdır. Oysa müzakerenin sonuçlarının hakkaniyetli olacağını, temel hakların dokunulmazlığını ne türden bir mekanizma sağlayacaktır, sorusunu cevaplamak zor gözükmemektedir. Söylem etiği, ideal konuşma koşulları bunu sağlama kapasitesine sahip görülmemektedir. Hakikati ve ahlaki olanı bulmaya dönük müzakere, retorik becerisi yüksek olanın uzlaşma sağlamasıyla sonuçlanacaktır (Bayram, 2011: 114-116). Habermas’ın savunduğu, “hakikat” ve değerler örtüşmesini sağlayan uzlaşma, değerler dünyasını rasyonalize etmeyi amaçlar. Çoğu kere insanlar akli olarak değil, komüniteryenlerin söylediği gibi tarihsel, “yükümlü” bir kişi olarak değerleri seçerler. “Yükümlü birey”, argümanlarını, rasyonel ve değerler sentezler. Böyle bir ortamda, Habermas’ın dediği gibi rasyonel bir uzlaşma mümkün müdür? Son olarak, uzlaşmada dil oyunlarını görmezden geldiği için Lyotard (2013: 9/123-124) Habermas’ı eleştirir.

4. Sonuç ve Değerlendirme

Rawls’un PL’deki düşünceleri II. Mahmut’un şu sözünü hatırlatır. “Ben tebaanın Müslümanını camiide, Hristiyanını kilisede, Musevisini de havrada fark ederim. Aralarında başka güne fark yoktur. Cümlesi hakkındaki muhabbet ve adaletim kavidir ve hepsi hakiki evladımdır.” Fark ederim sözü, özel alana çeşitlilik getirirken “kamusal” alanda dinselliğin öne çıkmasına müsaade etmez. II. Mahmut, idari kaygıdan dolayı, Rawls ise farklı değerlere sahip olan bu kimselerin aynı siyasi yapıda barış içinde nasıl yaşayabileceğine dair oluşan soruna benzer çözüm üretir.

Derrida (2007:28) "Felsefi üslup "yeniden yazımdan başka bir şey değildir; yani korunan dışsalık biçiminde, zaten yazılmış olan şeyin düzenlenmiş bir dönüşümünden fazla bir şey değildir...bir söylem-nesnesinin sistematik tanımlanmasıdır." der. Bugünün yeni bir isim adı altında ona uygun bir nesneyle yeniden ilişkiye girmesidir. Hoşgörü, Avrupa'da din savaşlarını sona erdiren temel ahlaki ilkedir. Bizim kültürümüzde ise II. Mahmut'un sözündeki "fark etme" istikrar ve adaletin, hem tanıma hem de mekanda kayıtlama ile ilgili olduğunu gösterir. Kamusal yaşamı vatandaşa açar. Bu söylemin nesnesinin tekrar üretilmesidir. Rawls'un düşüncelerini değerlendirmeye çalıştığımız bu makale, doğrusu, Derrida'nın kararverilemezlik dediği bir noktaya sürüklenmiştir. Kararverilemezlik, hiçbir kararın gerçek bir karar olmadığı, ertelenen, beklenen bir gelecek kaygısı içinde şekillendiğini ifade eder. Verilen kararı, karar kılmayan özellik bu kaygıdır. Makalenin kendisi baştan itibaren kararverilemezlik durumunda ilerlemektedir. Karşılaştığımız şey, bir karar değil, kararverilemezliğin değerini kavramaktır. Çoğulculuğun epistemolojik temeli de belki de budur. Rawls'da muhakeme zorluğu ile anlaşmazlığın makul bir düzeyde açıklanmasına imkân vermiştir.

Tartışmanın temelinde örtüşen görüş birliği ve konsensüs üzerine bir karar verme vardır. Derrida, yapısökümün bir ilkesi olarak kararverilemezliği metinlerin göstergelerin çokluğundan dolayı temel bir yorum ilkesi olarak düşünmektedir. Gösterge, sonsuz bir şekilde gösterilene atıf yapar, bu açıdan anlamın yokluğu değil, çokluğundan bahsetmek gerekir. Metinler Batı metafiziğinin düalist yapısını kendilerinde taşır. Derrida (2010: 71) adaleti, kararverilemez olanın deneyimi olarak görmektedir. Karar, tümelin tikele, genel ve geçer olanın eşsiz vakaya doğru bir hareketi olarak sürekli bir bekleme yerinde, kararsızlık durumunda alınır. Fakat bu asla bir karar değildir. Laclau (2016: 81-99) da siyasal alanda kararverilemezlik durumunda karar veren öznenin hareketle hegemonya kavramına başka açıdan da yaklaşır. Demokratik toplumda, kararverilemezlik durumunda karar vermek bir gerilim oluşturur.

Siyasal liberalizm, siyasal alanda sadece karar vermek ister. Bu karar, mataetik bir karar olmak zorundadır. Çünkü çatışma asla etik bir alanda sonlandırılmaz. Wittgenstein'in (1965: 7) "Etikle ilgili bir

kitap yazılıydı bir bomba gibi bütün diğer kitapları ortadan kaldırırdı.” sözü de iyi ve iyi yaşam tasarıları üzerinde anlaşma sağlanamayacağını ifade eder. Rawls, etik alandaki kararverilemezlik durumunu kabul eder, ancak siyasal alanı etikten ayırarak karar verir. Burada Laclau açısından hegemonya söz konusudur. Rawls için ise karar veren, görüş ileri sürdüğüne göre; çelişkili bir şekilde siyaset felsefesidir.

Rorty (2011: 386), Amerika kurucu babalarından T. Jafferson’la Rawls’un benzer şeyleri, aynı kaygıları paylaştıklarını düşünür. Jafferson, için din, Tanrı ve insanın doğası ve varlığının anlamıdır. Fakat insanlar bunda anlaşmazlık içindedirler. Rawls için ise felsefenin anlamı insan doğasının varlığı ya da anlamı üzerine bir tartışmadır. İnsanlar bu konuda uzlaşmaya sahip değildir. Bu noktada, benzer şeyleri söylerler. Sadece tema değişmiştir. Tartışma Tanrı’nın doğasından, insan doğasının bilinebileceğine kaymıştır. Doğa üzerinden devam eden anlaşmazlık sürmektedir. Reformasyon’daki dinsel ihtilaflar, hoşgörü kavramıyla çözülmeye çalışılmıştır. Rawls ise hoşgörüyü de içeren onu aşan daha üst bir kavram olan “siyasi adalet anlayışı” ile sorunu çözmeye çalışır.

Aydınlanma aklı Reformasyon’daki sorunu çözerken yaşadığımız problemlerin temelini de atmıştır. Rawls, seküler, aydınlanmacı, Kantçı pratik aklın sorunu çözmede yeterli görmemekte ve felsefeyi olduğu yere bırakmaktadır. Rawls’un siyasal alanı felsefi, dinsel ve ahlaki öğretiler için Derrida’nın terminolojisiyle kararverilemezlik gibi bir alan olarak savunduğunu ileri sürüyoruz. Derrida’nın metin ve hukuk yargısı için kararverilemezlik olarak kabul ettiği durum, Rawls, din, felsefe ve ahlakın siyasal alanda karşılaştığı duruma benzemektedir. Rawls, felsefi, dinsel ve ahlaki ilke ve düşünceleri, epistemolojik olarak siyasal alanda paranteze almaktadır. Bu paranteze alma, seküler ve dinsel tartışmaya sıkışmış ülkemiz için önemli bir imkandır.

Rorty, (2011) Rawls’un önerdiği, siyasal adalet anlayışının adalet hissi ve talebine dayandığını düşünmektedir. Bunun mantıksal sonucu, komüniteryenlerin ileri sürdüğü gibi, adalet hissi ve talebi insana ait bir kapasiteye dayanır. Bu da ister istemez bir insan doğasını

ima eder. Rawls insan doğası tartışmalarından uzaklaşmak istese bile genel, tümel, insana ait düşüncelerin konacağı yer insan doğası toprağıdır. Rawls yine de bu konuda ısrarcıdır. Rawls, adaleti, kurumların erdemi gördüğü için insanın olduğu her yerde bunun zorunlu olarak arandığını düşünür. Soru her aranan şeyin, insanın doğasının bir parçası mıdır, diye değişir.

Platoncu insan doğası ile düzen arasındaki ilişki koparılmadığı sürece metafizik ve dinsel çatışmalardan kurtulmamız mümkün değildir. Kanımca, siyasal alanı felsefi ve dinsel açıdan bir kararverilemezlik alanı olarak kabul etmek sağduyuya dayalı sezgisel bir inançtır. Tümel önermelerin doğruluğunu inancın sezgisel olduğu gibi. Örtüşen görüş birliği ise bu sağduyuya dayalı siyaset felsefesinin bulunduğu bir çözümdür. Rawls, sağduyu kavramını kabul etmeyebilir. Rorty'nin (2011: 392) dediği gibi felsefi, ahlaki ve dini insan doğası kurgularına dayalı çatışmaların olduğu ortamda, tecrübe ve sağduyuya dayanarak demokrasiyi, felsefenin önüne koymalıyız.

P. Neal (2006: 105-121) liberalizmin iyi yaşam sorunu karşısında hiçbir ön kabulünün olmamasıyla diğer ideolojilerden ayrıldığını savunur. Ona göre bireysel yaşamda tözsel bir iyi anlayışı yoktur. Bu birinci düzeydir. Fakat ikinci düzeyde ise liberal gelenek, iyi anlayışına sahip olmanın *ne anlama geldiğini* farklı bir şekilde anlamaktadır. Bu iyi anlayışı, özgür ve eşit, farklı iyi anlayışlarına sahip kişilerin bunları *gerçekleştirme koşullarına ait bir iyi anlayışdır*, ki liberalizm burada tarafsız değildir. Etik bir teori değilse bile bu metateoridir. Neal'in bu düşünceleri sekülerizme yapılan eleştiriler bağlamında tartışılabilir. Ayrıca, birey haklarına dayalı olan liberalizm, iyi açısından, birey, aile ve cemaat gibi topografik yapıları özcü bir nitelikle sıralar. Yine de Neal'in metateori dediği şeyin alanı, Rawls açısından siyasal kişi ve adalet anlayışdır, denilebilir.

Rorty (2011: 389) açısından Rawls bir resme ihtiyacımız olmadığını, kendimizi merkezsiz düşünebileceğimizi söyler. Bu kendimize dönmek için önemli bir başlangıçtır. Dünyanın ve bizim resmimizi çizen öğretilerden bağımsız kendimizi kamusal alanda daha özerk düşünebilmeliyiz.

Rawls, (2007: 285) kendisinin kamusal akıl konusundaki tartışmalara iki yenilik getirdiğini düşünür: İlk olarak medenilik görevine demokratik idealler açısından yer vermesi, ikinci olarak da kamusal aklın içeriğinin ahlak değil, siyasal değerler ve siyasal adalet anlayışı kuralları çerçevesinde biçimlendirmesidir. Rawls'un öne sürdüğü ikinci katkının başarısı, kanımca, liberalizmin tarafsızlık ilkesine ve onun gerekçelendirilmesine bağlı değildir. Rawls'un düşüncesinin başarısı, bireysel iyi, yaşam tasarıları paranteze alınıp, örtüşen görüş birliği sağlanabilir mi, sorusunun cevabına bağlıdır.

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde BİİBFAD Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir.

Teşekkür: Gösterdikleri yoğun ilgi ve emeklerinde dolayı BİİBFAD Dergisi Editör Kurulu'na ve sağladıkları katkılarında dolayı hakemlere teşekkür ederiz.

Kaynakça

- Ackerman, A.B. (1980). *Social Justice in The Liberal State*, New Haven And London, Yale University Press.
- Alejandro, R. (1998). *The Limits of Rawlsian Justice*, John Hopkins University Press, London.
- Bayram, A.K. (2011). Topluluk, İktidar İlişkileri, Birey ve Müzakereci Demokrasi. *Liberal Düşünce*, 16(61-62), 111-120.
- Cohen, J. (2009). Truth and Public Reason, *Philosophy & Public Affairs*, 37, no. 2-42.
- Erdoğan, M. (2012). Müzakereci Demokrasi ve Sınırları. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22, 25-43.
- Erincik, S. (2008). *John Rawls'un Siyasal Liberalizmde Din ve Toplum İlişkisi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi Ankara Üni. Sosyal Bilimler Enst. Ankara.
- Freeman, S. (2007). *Justice and the Social Contract Essays on Rawlsian Political Philosophy*. Oxford University Press.

- Gray, J. (2000). *Liberalizmin İki Yüzü*, Çev. K. Değirmenci, Dost Kitap Yay. Ankara.
- Habermas, J. (1996). *Between Facts and Norms Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy* translated by William Rehg, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
- Habermas, J. (2009a). Aklın Kamusal ve Aleni Kullanımı Yoluyla Uzlaşma: John Rawls'un Siyasal Liberalizm Üzerine Düşünceler, (der) M. Özbek *Rawls ve Habermas Tartışması Neden Demokrasi? Nasıl İstikrar?* s. 43-75, İstanbul Bilg. Ün. Yay. İstanbul.
- Habermas, J. (2009b). "Makul" "Doğru"ya Karşı veya Dünya Görüşlerinin Ahlakiliği (der) M. Özbek, *Rawls ve Habermas Tartışması Neden Demokrasi? Nasıl İstikrar?* s. 137-174, İstanbul Bilg. Ün. Yay. İstanbul.
- Derrida, J. (2010). Yasanın Gücü: Otoritenin Mistik Temeli, (haz.) Aykut Çelebi, *Şiddetin Eleştirisi Üzerine*, s.43-133. Çev. Z. Direk., Metis Yayınları, İstanbul.
- Derrida, J. (2007). Önemsizin Arkeolojisi, Otonom Yayıncılık, Çev. Utku A.- Erkan M. İstanbul.
- Kukathas, C. & Pettit P. (1990). *Rawls, A Theory of Justice and its Critics*, Stanford University Press Stanford, California.
- Kukathas, C. (2005). *The Liberal Archipelago: A Theory of Diversity and Freedom* Oxford University Press, Oxford.
- Laclau, E. (2016). Yapıbozum, Pragmatizm, Hegemonya, (der.) C. Mouffe, Critchley S, vd. *Yapıbozum ve Pragmatizm*, s.79-112, Çev. T. Birkan, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Lister, A. (2013). *Public Reason and Political Community*, Bloomsbury Academic, London.
- Lyotard, J.F. (2013). *Postmodern Durum*, Çev. İsmet Birkan, BilgeSu Yayıncılık, İstanbul.
- Mouffe, C. (2001). *Demokratik Paradoks*, Çev. A. C. Aşkın, Epos Yay. Ankara.

- Mouffe, C. (2015). *Dünyayı Politik Düşünmek*, Çev. M. Bozluolcay, İletişim Yayınları. İstanbul.
- Mouffe, C. (2016). Yapıbozum, Pragmatizm ve Demokrasinin Siyaseti, C. Mouffe, Critchley S, vd. (der.) *Yapıbozum ve Pragmatizm* s. 7-24 Çev. T. Birkan, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Nagel, T.(2003). Rawls and Liberalism, *The Cambridge Companion to RAWLS* Ed. By Samuel Freeman p. 62-86. Cambridge.
- Neal, P. (2006). Liberal Bir İyi Teorisi mi? İçinde, *Liberaller ve Cemaatçiler*, haz. Berten, A. do Silveira, P. Pourtois, H. Çev. Kolektif. Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Oliver, A.J. (1974). The Kantian Interpretation, *Ethics*, 85(1), 58-66
- Campos, P.F. (1994). Secular fundamentalism, *Columbia. Law Review*. 1814-1827, available at <http://scholar.law.colorado.edu/articles/763>.
- Pogge, T. (2007). *John Rawls His Life And Theory Of Justice* Oxford University Press, New York.
- Rawls, J. (1985). Justice as fairness: political not metaphysical. *Philosophy & Public Affairs*, 14(3), 223-251.
- Rawls, J. (2006). *Halkların Yasası ve "Kamusal Aklın Yeniden Ele Alınması* Çev. G. Evrin, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Rawls, J. (2007). *Siyasal Liberalizm*, Çev.M. F. Bilgin, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Rorty, R. (2011). The Priority of Democracy to Philosophy. In R. B. Talisse & S. F. Aikin (Eds.), *The Pragmatism Reader: From Peirce through the Present* (pp. 381-402). Princeton University Press.
- Sandel, M. (2005). *Public Philosophy: Essays on Morality in Politics*, Harvard University Press Cambridge, Massachusetts, London.
- Wittgenstein, L. (1965). A lecture on ethics. *The Philosophical Review*, 74(1), 3-12.
- Wittgenstein, L. (2001). *Tractatus Logico-Philosophicus*, Routledge Classics London.

Bingöl Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Bingöl University

Journal of Economics and Administrative Sciences

Cilt/Volume: 5,

Sayı/Issue: Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler

Kongresi: Krizler, Belirsizlikler

ve Arayışlar Özel Sayısı

Yıl/Year: 2021, s. 147-178

DOI: 10.33399/biibfad.1029309

ISSN: 2651-3234/E-ISSN: 2651-3307

Bingöl/Türkiye

Makale Bilgisi/Article Info

Geliş/Received: 27.11.2021

Kabul/ Accepted: 24.11.2021

YEREL YÖNETİMLERCE ÇIKARILAN YÖNETMELİKLERİN YAYIM VE KALİTE SORUNU

The Publication and Quality Problem of the By-Laws Issued by Local Governments

Ahmet Alptekin DURU*

Öz

Bu çalışmada doküman analizi yöntemiyle yerel yönetimlerce çıkarılan yönetmeliklerin yayım ve kalite sorunu ortaya konularak çözüm önerileri getirilmektedir. Yerel yönetimler Anayasa ve kendi kanunlarına istinaden vatandaşların günlük hayatını etkileyen pek çok konuda yönetmelik çıkarma yetkisine sahiptir. Bunların güncel metinlerine vatandaşların erişebilmesinin temini hukuk devletinin bir gereğidir. Yerel yönetimlerce çıkarılan yönetmelikler Resmî Gazete’de değil yerel gazetelerde ve kurumsal internet sitelerinde yayımlanmaktadır. Ancak günümüz teknolojik imkânları dikkate alındığında bu yöntemin yetersiz olduğu ve ihtiyacı karşılamadığı görülmektedir. Hukuk devletinin bir unsuru olan hukuki belirlilik ilkesi dikkate alınarak ilgili mevzuat değiştirilmelidir. Yerel yönetimlerce çıkarılan yönetmeliklerin güncel sürümlerinin internet üzerinden erişime açılması hukuki belirlilik ilkesi bakımından gereklidir. Türk hukuk sisteminde yönetmeliklerin hazırlanmasında kaliteyi temin etmek üzere biçim, içerik ve danışma süreçleri düzenlenmiştir. Merkezi idarede mevzuat kalitesi Cumhurbaşkanlığı Hukuk ve Mevzuat Genel Müdürlüğü tarafından gözetilmektedir. Fakat yerel yönetimlerce çıkarılan yönetmeliklerin kalitesi kendi örgütü dışındaki uzmanlar tarafından gözden

* Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ahmetduru@akdeniz.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2969-6406>

geçirilmemektedir. Bu çalışmada, mevzuat kalitesini artırmak için yerel yönetimlerce çıkarılacak yönetmelik taslaklarına ön inceleme yapılması, hukuki belirliliği sağlamak amacıyla yeni çıkarılan yönetmelikleri yayımlamak üzere Yerel Yönetimler Bülteni kurulması ile yürürlükteki yönetmelikleri tek metin haline getirerek yayımlayan Yerel Yönetimler Mevzuatı Bilgi Sistemi kurulması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yerel yönetim, resmî gazete, yönetmelik, hukuki belirlilik ilkesi.

Jel Kodları: H11; K40.

Abstract

In this study, the quality and publication problems of the by-laws issued by the local governments by document analysis method are presented and solutions are suggested. Local governments are authorized by the Constitution and laws to issue by-laws. The rule of law requires to ensure that the citizens have easy access to the consolidated texts of the by-laws put into effect by the local governments on various issues. Instead of publishing in the Official Journal, by-laws issued by local governments are published only in local newspapers or announced by official web sites. However, this rule, which is out of date and insufficient regarding the current technological tools, shall be amended regarding the principle of legal certainty that is an element of the rule of law. The principle of legal certainty necessitates that local governments make access to the current consolidated versions of their regulations online. The format, content and consultation processes of the by-laws are regulated in the Turkish legal system. In the central government, the quality of regulation review is carried out by the General Directorate of Law and Legislation in the President Office. However, by-laws issued by the local governments are not reviewed by any external experts. In this paper, reviewing the local governments' draft by-laws, creating a Bulletin of Local Governments on the internet for citizens to easy access the newly issued regulation is suggested. Moreover, a Local Governments' Regulation Information System, which consolidates by-laws shall also be set up to satisfy the requirements of the principle of legal certainty.

Keywords: Local government, official journal, by-law, principle of legal certainty

Jel Codes: H11; K40.

1. Giriş

Yerel yönetimler vatandaşların gündelik hayatına dair pek çok kamu hizmeti sunmaktadır. Anayasa (m. 127/2) uyarınca yerel yönetimlerin görevleri ile yetkileri, yerinden yönetim ilkesine uygun olarak kanunla düzenlenir. Yerel yönetimlerin teşkilatlanması ile sundukları hizmetlere ilişkin ikincil düzenlemeler yerel yönetimlerce çıkarılan yönetmeliklerle yapılmaktadır. Yerel yönetimler imar, işyeri açılması ve denetimi, sınırsız hayvanlar, atık ve bertaraf, altyapı ile su ve kanalizasyon idarelerinin abonelik, tarife ve atık suların deşarjı gibi muhtelif konularda yönetmelikler yürürlüğe koyar. Bu yönetmeliklerin güncel metinlerine vatandaşların sürekli ve ücretsiz erişebilmesinin sağlanması hukuk devletinin bir gereğidir.

Anayasa'ya (m. 127/1) göre il (il özel idaresi), belediye ve köy Türkiye'deki yerel yönetim birimleridir. Ancak Anayasa'da sayılmamakla birlikte mahalli idare birlikleri, büyükşehir belediyeleri, büyükşehir belediyelerinin bağlı kuruluşları olan su ve kanalizasyon idareleri de (ile bunlara ilave olarak İSKİ, EGO ve ESHOT) yerel yönetim birimleridir. Bu çalışmada belediyeler odak noktası olarak alınacaktır fakat yapılan değerlendirmeler ve getirilen öneriler diğer yerel yönetim birimleri için de çoğunlukla geçerlidir.

İdarenin düzenleyici işlemleri ilgililere duyurulmakla yürürlüğe girer. Düzenleyici bir idari işlemin belirsiz sayıdaki kişilerin bilgisine sunulması bunların yayınlamak suretiyle yayımına bağlıdır. Yayınlama çoğunlukla resmî gazete gibi bir basılı eserle yapılır yahut ilan yoluyla yapılır (Gözler ve Kaplan, 2021: 351-352).

Yerel yönetimler kamu tüzel kişiliğine sahip oldukları için Anayasa (m. 124) uyarınca kendi görev alanlarını ilgilendiren kanunların uygulanmasını sağlamak üzere ve bunlara aykırı olmamak şartıyla yönetmelik çıkarma yetkisine sahiptir. Yerel yönetimlerde bu yetki, seçilmiş karar organı olan meclisler tarafından kullanılmaktadır. Yönetmelik çıkarma yetkisi Belediye Kanunu (m. 15), İl Özel İdaresi Kanunu (m. 7), Mahalli İdare Birlikleri Kanunu (m. 9) ile (büyükşehir belediyelerinin bağlı kuruluşları olan su ve kanalizasyon idarelerini düzenleyen) İSKİ Kanununda (m. 6) da belirtilmiştir. Bu çalışmada doküman analizi yöntemiyle yerel yönetimlerce çıkarılan

yönetmeliklerin yayım¹ ve kalite sorunu ortaya konularak çözüm önerileri getirilmektedir.

2. Yerel Yönetim Yönetmeliklerinin Yayımı

Resmî gazetelerin başlıca 5 işlevi bulunmaktadır: (i) Devletin iradesini belgelendirmek, (ii) devletin iş ve işlemlerini bir araya getirmek, (iii) aleniyet sağlamak, (iv) belirlilik sağlamak, (v) yayınlanan mevzuat metinlerinin icrai hale gelmesiyle hukuki sonuç doğurmak (Aydın, 2016: 244-245). Resmî gazete, bir hukuk devletinde hukuk kuralları ve önemli kamu işlemlerinin açıklandığı ve halka duyurulduğu resmî yayın aracıdır (Duran, 1970: 5). Hukuk devleti, ülkede yaşayan kişilerin hukuk güvenliğini sağlamak amacıyla bir resmî gazete oluşturur ve yürürlüğe koymak istediği mevzuat ile önemli kararların ancak bu gazetede yayımlanarak yürürlüğe gireceğini garanti eder. Mevzuat ve idari kararların yürürlüğe girmesi ve kişilerin hukuki durumunu etkilemesi için bunların önceden belirlenen usulde resmî gazetede yayımlanması mecburidir. Böylelikle hem gerçek ve tüzel kişiler hem de kamu tüzel kişileri, kendileri hakkında yürürlüğe konulan mevzuatı ve idari kararları bilir ve buna itimat ederek geleceğe güvenle bakabilir (Söyler, 2016: 110).

---

¹ Türk Dil Kurumu (TDK) "yayın" kelimesini "basılıp satışa çıkarılan kitap, gazete vb., neşriyat, radyo ve televizyon aracılığıyla halka sunulan, duyurulan, iletilen eser, program" şeklinde tanımlamaktadır. "Yayım" kelimesinin açıklamasını ise "yayma işi, kitap, gazete vb. okunacak şeylerin basılıp dağıtılması, neşir, herhangi bir eserin radyo ve televizyon aracılığıyla dinleyiciye, seyirciye ulaştırılması" olarak yapmaktadır (TDK, 2021). Bu tanımlara göre eser fiziksel bir ürün ise fiziksel ürünün kendisi yayım, bu eserin dağıtılması işi de yayım olmaktadır. Bu çalışmada çıkarılan yönetmelikler hakkında ilgililerin resmen bilgi sahibi olmasını temin etmek için duyurulması anlamında yayım kelimesi kullanılmıştır

İdarelerin takdir yetkisi bulunduğu için aynı zamanda idareler genel düzenleme yetkisine de sahiptir. Ancak yerel yönetimlerin genel nitelikteki düzenleme yetkisi Anayasa’da (m. 127/2) yer alan “*Mahallî idarelerin kuruluş ve görevleri ile yetkileri, yerinden yönetim ilkesine uygun olarak kanunla düzenlenir.*” hükmüne göre kanunla düzenlenmiş alanlarla sınırlıdır. İkinci olarak bir kanunun mevcut olması yerel yönetimlerin düzenleme yetkisi için yeterli olmayabilir. Çünkü kanuni idare ve yasama yetkisinin devredilmezliği ilkeleri, yerel yönetimlerce çıkarılacak yönetmeliklerin genel çerçevesinin kanun ile çizilmesini gerektirir. Anayasa Mahkemesi kararları da bu yöndedir. Fakat kanunda açıkça yerel yönetimlerin düzenleyici işlem yapma yetkisinin belirtilmesi şart değildir (Günday, 2011: 226-228).

İdarenin bir düzenleyici işlemi, yayımlanması gerektiği halde yayımlanmamış ise yürürlüğe giremez, dolayısıyla yetkili makam tarafından imzalanmış olsa bile ne idare ne de kişiler bakımından bir hüküm veya sonuç doğurur (Gözler ve Kaplan, 2021: 352). Bir yönetmelik Resmî Gazete’de yayımlanması gerektiği halde yayımlanmamış ise şekil yönünden hukuka aykırı olacaktır ve bu sebeple hukuki geçerlik kazanamaz, böyle bir yönetmeliğe göre yapılacak idari işlemler de şekil yönünden hukuka aykırı olacaktır (Günday, 2011: 116).

Anayasa Mahkemesinin yerleşik içtihatlarına göre hukuki belirlilik ilkesi, yasal düzenlemelerin hem kişiler hem de idare yönünden herhangi bir duraksamaya ve kuşkuya yer vermeyecek şekilde açık, net, anlaşılır, uygulanabilir ve nesnel olmasını gerektirmektedir. Düzenlemelere Resmî Gazete üzerinden erişebilmek de bu bağlamda gereklidir (AYM, 2021: 28-29). Hâlihazırda yerel yönetimlerce çıkarılan yönetmelikler ise Resmî Gazete’de yayımlanmadığı için hukuki belirlilik ilkesinin gerekleri sağlanamamaktadır.

Belediye yönetmeliklerinin yayımı konusu 4 farklı dönemde incelenebilir. Her bir dönem, o dönemde yürürlükte olan mevzuatın gerektirdiği yayım kurallarına göre şekillenmiştir ve yayım mecrası dönemin teknolojik imkânlarıyla paralel seyretmiştir.

2.1. 1864-1928 Dönemi

Türkiye’de 1 Kasım 1831 tarihinden itibaren büyük bir özenle devletin resmî gazetesi olan Takvim-i Vekayi adlı gazete yayınlanmıştır (Yazıcı, 1994: 55). 1864 yılında yürürlüğe giren (Tuna) Vilayet Nizamnamesiyle başkent İstanbul’daki resmî gazetenin yanı sıra yerel resmî gazeteler dönemi başlamıştır. Nizamname aslında bütün Osmanlı Devletinde uygulanmak için hazırlanmıştı fakat bir pilot uygulama olarak öncelikle Tuna Vilayetinde uygulanmıştır. Fransa taşra yönetim sisteminden ilham alınarak hazırlanan 1864 (Tuna) Vilayet Nizamnamesi ile Osmanlı geleneksel yönetimindeki eyaletler kaldırılarak yerine vilayet birimleri kurulmuştur (Gençoğlu, 2011: 34-35). Ayrıca bu tarih modern belediyelerin Osmanlı taşrasında vilayetleri oluşturan liva (il) ve kaza (ilçe) merkezlerinde kurulmaya başlandığı tarihtir. Kurulan ilk belediyelerin tüzel kişiliği olup olmadığı tartışmaya açıktır ancak seçilmiş üyelerden kurulu “meclis-i beledi”leri vardır (Ortaylı, 2008: 438). Vilayetlerin yetki sınırı birden fazla ili kapsadığı için vilayet gazeteleri bölgesel resmî gazeteler olarak değerlendirilebilir.

1864 (Tuna) Vilayet Nizamnamesine (m. 9) göre her vilâyette bir matbaanın kurulması ve vilayet gazetesi yayınlanması gereklidir. Bu doğrultuda Tuna Vilâyetinde ilk vilâyet gazetesi yayınlanmıştır. Vilayet gazeteleri hem toplumsal, siyasal ve ekonomik haberler içermektedir hem de yayınladıkları vilâyetlerin resmî gazetesi olarak kullanılmıştır (İbrahimov, 2016: 82). Örneğin Ankara Vilayet Gazetesi 1872 yılında haftalık olarak yayınlanmaya başlamıştır ve mevzuat yerel halka bu gazete aracılığıyla duyurulmuştur (Tuğluca, 2003: 7)². 1864 Nizamnamesi daha sonra yeniden formüle edilmiş ve 1871’de İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi adıyla bazı istisnalar

² Ayrıca Aydın (İzmir’de), Bosna, Diyarbakır, Envar-ı Şarkıyye (Erzurum’da), Furat (Halep’te), Girit, Hüdavendigâr (Bursa’da), Kastamonu, Konya, Prizren, Selanik, Seyhan (Adana’da), Suriye (Şam’da), Trablusgarp, Trabzon, Yanya, Zevra (Bağdat’ta) ve Neretva vilayet gazeteleri çıkarılmıştır (Yazıcı, 1994: 74).

(Lübnan, Mısır, Bosna, Girit, Hicaz, Yemen ve İstanbul) hariç tüm ülkeyi kapsamaya başlamıştır (Ortaylı, 2008: 430). I. Meşrutiyet Döneminde 1877 yılında çıkarılan ve 1930 yılına kadar uygulanan Belediye Kanunu ile belediyeler tüzel kişilik kazanmış ve görevleri belirlenmiştir (Ortaylı, 2008: 440-442). Vilayet gazeteleri valinin veya vilayet mektupçusu adı verilen vali yardımcısının yönetiminde olmuştur; bu gazetelerin basımı için matbaalar da devlet tarafından kurulmuştur. Vilayet gazeteleri başkent İstanbul'daki hükümetin kararlarını ve çıkardığı mevzuatı taşraya duyurmuştur (Topuz, 2003: 31).

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) açıldıktan sonra Ankara Hükümeti tarafından 7 Ekim 1920'de Ceride-i Resmîye adıyla resmî gazete yayımlanmaya başlamıştır. Bu sırada İstanbul'da yayımlanan Takvim-i Vekayi 4 Kasım 1922 tarihine kadar varlığını sürdürmüştür, 6 Kasım 1922 tarihinden itibaren TBMM kanunları İstanbul ve Trakya'da da uygulanmaya başlamıştır. Ceride-i Resmîye, 1923-1927 yılları arasında Resmî Ceride adını almıştır. 7 Kasım 1923 tarihli (Cumhuriyetin ilan edilmesinden hemen sonra) 41. sayıdan itibaren Resmî Ceride başlığı altındaki "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Resmî Gazetesi" açıklaması yerine "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin Resmî Gazetesi" açıklaması konulmuştur. 17 Aralık 1927 tarihini taşıyan 763. sayıdan sonra bir TBMM kararıyla ismi değiştirilerek Türkiye Cumhuriyeti Resmî Gazetesi adıyla günümüze gelmiştir (Dik, 2009: 167, 172-174).

2.2. 1928-1961 Dönemi

Bu dönemi belirleyen temel mevzuat 23.5.1928 tarihli ve 1322 sayılı Kanunların ve Nizamnamelerin Suret-i Neşir ve İlanı ve Meriyet Tarihi Hakkında Kanun (RG t. 4.6.1928, s. 904) olmuştur. 1322 sayılı Kanun, 90 yıl yürürlükte kalmış ve 2018 yılında ilga edilmiştir³.

³ 2.7.2018 tarihli ve 703 sayılı Anayasada Yapılan Değişikliklere Uyum Sağlanması

Belediyelerin kamu tüzel kişiliği 1924 Anayasasında düzenlenmemiş olmasına rağmen geleneksel olarak yönetmelik çıkarma yetkisi belediyelerce kullanılmıştır (Tekeli, 2009: 177). 1322 sayılı Kanunda (m. 1) Resmî Gazete’de yayımlanması zorunlu mevzuat belirlenmiştir ve bunlar arasında yerel yönetimlerin yönetmelikleri yer almamaktadır. Anılan Kanun (m. 2) uyarınca belediye yönetmelikleri ve belediyelerin kamuyu ilgilendiren sözleşmeleri yerel resmî gazetede (vilayet gazetesinde)⁴ veya böyle bir gazete mevcut değilse gayri resmî (özel-ticari) yerel gazetelerde yayımlanmalıdır.⁵

1961 Anayasası öncesinde kanunen zorunlu olmamakla birlikte bazı belediyelerin yönetmeliklerinin Resmî Gazete’de yayımlandığı görülmektedir. Örneğin 12.9.1960 tarihli ve 80 sayılı “1580 sayılı Belediye Kanunu’nun 15 inci maddesinin 58 inci bendine tevfiқан belediyelerce kurulan toptancı hal’lerinin sureti idaresi hakkında Kanun” uyarınca belediyelerin toptancı hallerindeki yerlerin tahsisi ve tahliyesi, işgal ücreti, mal satışı gibi konularda belediyelerce yönetmelik çıkarılacaktır. Anılan Kanuna (geçici m. 2) göre 1 ay içinde belediyelerce yönetmelik hazırlanacaktır. 80 sayılı Kanuna istinaden “12/9/1960 gün ve 80 sayılı Kanuna müsteniden hazırlanan Ankara Belediyesi Meyva ve Yaş Sebze Toptancı Hal’i Yönetmeliği” 17.10.1960 tarihli ve 10631 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanmıştır. Fakat Resmî Gazete internet sitesinde yapılan aramada Ankara Belediyesi dışındaki hiçbir belediyenin toptancı hal yönetmeliği gösterilmemektedir.

Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin 231. maddesiyle, 1322 sayılı Kanun (9.7.2018 tarihinden itibaren) yürürlükten kaldırılmıştır.

⁴ Bazı vilayet gazeteleri Cumhuriyet döneminde de yayımlanmaya devam etmiştir. Örneğin Amasya Vilayet Gazetesi 1922-1928 yılları arasında (Altunsoy, 2014), Kayseri Vilayet Gazetesi 1910-1946 yılları arasında (Sönmez ve Arslan Selçuk, 2021), Aksaray Vilayet Gazetesi 1926-1933 yılları arasında (Çavuş, 2018: 42), Maraş Vilayet Gazetesi 1933-1948 yılları arasında (Alpaslan ve Tombul, 2018: 1), Kütahya Vilayet Gazetesi 1925-1975 yılları arasında (Gökduł ve Sarıkoyuncu, 2017) yayımlanmıştır.

⁵ 1322 sayılı Kanununun 2. maddesi şu şekildedir: “Kanunu mahsusları mucibince vilâyetler, şehremanetleri ve belediyeler tarafından kanun ve nizamnamelere muğayir ahkâmı havî olmamak üzere tanzim olunan talimatnamelerin ve ammeyi alâkadar eden mukavelenemelerin mahallerinde resmî veya gayri resmî gazetelerle, bulunmadığı takdirde vesaiti münasebe ile neşir ve ilânı mecburidir.”

Neden Ankara Belediyesinin bu konudaki yönetmeliğinin Resmî Gazete’de yayımlandığı da belirsizdir.

2.3. 1961-1982 Dönemi

1961-1982 döneminin yerel yönetimlerin yönetmeliklerinin yayımı hakkındaki temel kural bizzat 1961 Anayasasında yer almıştır. 1961 Anayasasında (m. 116) belediyelerin kamu tüzel kişiliğinin bulunduğu açıkça belirtilmiştir. Böylece Anayasa’nın “Yönetmelikler” başlıklı 113. maddesinde yer alan “Bakanlıklar ve kamu tüzel kişileri, kendi görev alanlarını ilgilendiren kanunların ve tüzüklerin uygulanmasını sağlamak üzere ve bunlara aykırı olmamak şartıyla, yönetmelikler çıkarabilirler. Yönetmelikler Resmî Gazete ile yayınlanır.” hükmü uyarınca belediyelerin yönetmelik çıkarma ve bunları Resmî Gazete’de yayınlama yetkisi anayasal bir dayanağa kavuşmuştur.⁶ Öte yandan Anayasa’nın “Yönetmelikler Resmî Gazete ile yayınlanır” hükmü belediyeler bakımından tam olarak uygulanmamıştır. Bunun yerine, o dönemde yürürlükte bulunan 1322 sayılı Kanun takip edilerek bazı belediye yönetmelikleri yerel gazetelerde yayımlanmaya devam etmiştir.⁷

1322 sayılı Kanundaki yerel yönetimlere ait yönetmeliklerin yerel gazetelerde yayımlanacağı hükmü ile 1961 Anayasası ile getirilen bütün yönetmeliklerin Resmî Gazete’de yayımı kuralının çelişmesi sonucu Başbakanlığın tereddütleri olmuştur ve Danıştay’dan istişarî mütalaa istenmiştir. Başbakanlık, yerel yönetimlerce çıkarılan yönetmeliklerin (mezarlıklar, ısıtma, kanalizasyon, otobüs işletme, garaj, cenaze, toptancı hali, hamaliye gibi) sadece yerel halkı

---

⁶ 1961 Anayasasının 113. maddesinin gerekçesinde “1924 Anayasasında bahis konusu edilmemiş olmakla beraber Türkiye’de yönetmelik yapma yetkisi, idare için örf ve âdet müessesesi haline gelmiş bulunuyor... Şimdiye kadar çeşitli şekillerde yayın araçlarıyla yayınlanan yönetmeliklerin, ilgililerin bilgisine gerçekten ulaşmasını sağlamak için yönetmelik yayımının kanun ve tüzüklerin yayım rejimine tabi olması kabul edilmiştir” açıklaması vardır (Danıştay, 1976: 81).

⁷ Gözübüyük ve Tan (2011: 119-120) bu duruma örnek olarak İstanbul Belediyesi Yanıcı, Yakıcı, Parlayıcı, Boğucu, Tehlikeli ve Zararlı Maddeler ve Kimyevi Maddeler Depolarına Ait Teknik Yönetmeliği’ni vermektedir. Anılan Yönetmeliğin yürürlük maddesinde “Bu yönetmelik hükümleri Resmî Gazetede yayımlandığı tarihten itibaren yürürlüğe girer” hükmü bulunmasına rağmen Yönetmelik Resmî Gazete’de değil, bir yerel gazetede (4.3.1984 tarihli Tercüman Gazetesi) yayımlanmıştır.

ilgilendiren ve ülke genelinde bütün halkın bilmesi gerekmeyen konuları içermesi sebebiyle Anayasa'nın 113. maddesinde yer alan yönetmelik tanımına girmeyeceğini iddia etmiştir. İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü de sayıları 1688'i bulan belediyelerin gönderdiği yönetmeliklerin iş yükünü artırdığını ve yayım için istenen ücretlerin belediyeleri yönetmeliklerin Resmî Gazete'de yayımlanmasını istemekten vazgeçmeye yönelttiğini belirtmiştir. İçişleri Bakanlığına göre çeşitli kanunlar belediyeleri yönetmelik çıkarmak zorunda bırakmaktadır; örneğin 1580 sayılı Belediye Kanununa (m. 15, 19/2, 70, 83, 106) göre belediye zabıta yönetmeliği, 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanununa (m. 266, 267) göre belediye sağlık zabıtası yönetmeliği, 80 sayılı Toptancı Hallerinin Sureti İdaresi Hakkında Kanuna (m. 3, 4, 5, geçici 2) göre toptancı hali yönetmeliği belediyeler tarafından çıkarılmak zorundadır. Danıştay, idarelerin kendilerini ilgilendiren kanunların ve tüzüklerin uygulanması konusunda yönetmelikler çıkarabileceğini, 1961 Anayasası ile yönetmeliklerin yayımının kanun ve tüzüklerin rejimine tabi tutulduğunu, böylece aleniyet ve ıtıla (bilgilendirme) amaçlandığını, yönetmeliklerin yayımından sonra yürürlüğe gireceğini, 1322 sayılı Kanunun belediye yönetmeliklerinin yerel gazetelerde yayımlanmasına ilişkin hükmünün Anayasa hükmü karşısında geçersiz olduğunu, artık belediye yönetmeliklerinin yayımı Anayasa emri olduğu için bunların ücretsiz yayımlanması gerektiğini, Anayasa kurallarının kanunlardan önce gelmesi sebebiyle belediyelerin kendilerini ilgilendiren kanunların ve tüzüklerin uygulanması konusundaki yönetmeliklerinin Resmî Gazete'de yayımlanması gerektiğini kararlaştırmıştır (Danıştay, 1976).

Resmî Gazete'nin internet sürümünün (www.resmigazete.gov.tr) arama motorunda belediye yönetmelikleri seçeneği tarandığında 1961-1982 döneminde 841 adet belediye yönetmeliğinin yayımlandığı

görülmektedir. Bunların bazıları müstakil⁸ bir yönetmelikte değişiklik yapan çerçeve yönetmeliklerdir. O dönemde takriben 1700 belediyenin mevcut olduğu⁹ düşünüldüğünde bütün belediye yönetmeliklerinin Resmî Gazete’de yayımlanmadığı tahmin edilebilir. Çünkü yukarıda belirtildiği üzere her belediyenin çeşitli kanunlar uyarınca çıkarması gereken yönetmelikler vardır. 1961-1982 döneminde Resmî Gazete’de yayımlanmayan yerel yönetim yönetmelikleri şekil yönünden hukuka aykırı olmuştur.

2.4. 1982 Sonrası Dönem

1982 Anayasasının “Yönetmelikler” başlıklı 124. maddesinde “*Hangi yönetmeliklerin Resmî Gazetede yayımlanacağı kanunda belirtilir.*” hükmü yer almaktadır. Böylece 1961 Anayasasının bütün yönetmeliklerin Resmî Gazete’de yayımlanması kuralından vazgeçilerek sadece kanunun belirlediği yönetmeliklerin Resmî Gazete’de yayımlanması düzenlenmiştir.¹⁰

1982 Anayasası hükümleri de dikkate alınarak 1322 sayılı Kanunun yürürlükten kaldırılması yerine 1984 yılında 3011 sayılı Resmî Gazete’de Yayımlanacak Olan Yönetmelikler Hakkında Kanun yürürlüğe konulmuştur. Böylece benzer konuları düzenleyen iki farklı kanun yerine tek bir kanunla konuyu düzenleme fırsatı kaçırılmıştır (Tan, 1985: 68). 3011 sayılı Kanunda (m. 2) yerel yönetimlere dair “*Mahalli idarelerce düzenlenen ve bu idarelerin yetki ve görev alanlarına giren yönetmelikler, mahallinde çıkan gazete veya diğer yayın yolları ile ilan*

---

⁸ Mevzuat Hazırlama Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelikte (m. 3/1-b, f) başlı başına belirli bir alanı düzenleyen ve ilk defa yürürlüğe konulacak mevzuata ilişkin metinler “müstakil”, yürürlükte olan bir mevzuata madde veya hüküm eklenmesini, mevzuatın bazı madde veya hükümlerinin değiştirilmesini veya yürürlükten kaldırılmasını öngören metinler ise “çerçeve” olarak adlandırılmaktadır.

⁹ Türkiye’de 1960 yılında 995 belediye ve 1980 yılında 1727 belediye mevcuttu (Elban, 2018: 1594).

¹⁰ 1982 Anayasasının 124. maddesinin Milli Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonunun Değişiklik Gerekçesinde “*Özellikle kamu tüzelkişileri tarafından birbirine benzer nitelikte çıkarılan ve büyük kısmı mahallî nitelikte olan bütün yönetmeliklerin Anayasa hükmü gereği Resmî Gazete’de yayımlanması zorunluğunun neden olduğu gereksiz israfi önlemek bakımından maddenin son fıkrası “hangi yönetmeliklerin Resmî Gazete’de yayımlanacağı kanunda belirtilir” şeklinde düzenlenmiştir.*” açıklaması yer almaktadır (TBMM, 2008: 223-224).

olunur.” hükmü getirilmiştir. Bu hüküm dönemin şartları dikkate alındığında makul ve işlevseldir.

2000’li yıllardan itibaren bilgisayar kullanımının ve internetin ülke genelinde yaygınlaşmasıyla birlikte belediye yönetmeliklerinin kurumsal internet siteleri üzerinden yayımı konusunda gelişmeler olmuştur. 2004 yılında çıkarılan Bilgi Edinme Hakkı Kanununun Uygulanmasına İlişkin Esas ve Usuller Hakkında Yönetmelik (BKK t. 19.4.2004, s. 2004/7189; RG t. 27.4.2004, s. 25445) idarenin yürürlüğe koyduğu düzenleyici işlemlerden kişilerin haberdar olmasını bilgi edinme hakkı kapsamında değerlendirmiş ve “[kamu kurum ve kuruluşlarının] Görev ve hizmet alanlarına giren konulardaki kanun, Cumhurbaşkanlığı kararnamesi, tüzük, yönetmelik, Bakanlar Kurulu kararı veya diğer düzenleyici işlemlerin neler olduğunu, yayımlanmışsa hangi tarihli ve sayılı Resmî Gazetede yayımlandığını, görev ve hizmet alanlarıyla ilgili mevzuatın değişiklikleri işlenmiş halini, bilgi iletişim teknolojilerini kullanmak suretiyle kamuoyunun bilgisine sunarlar” (m. 6/3) kuralını koymuştur. Benzer bir kural Kamu Kurumları İnternet Sitesi Kılavuzu’nda (RG t. 27.1.2007, s. 26416) da vardır ve buna göre bir kamu internet sitesi kurum ile ilgili mevzuatı içermek zorundadır. Fakat kurum ile ilgili mevzuatın kurumsal internet sitesinden yayımlanması kuralına belediyeler tam olarak uymamaktadır. Örneğin büyükşehir belediyeleri üzerine yapılan bir çalışmada 5 büyükşehir belediyesinin kurumsal internet sitelerinde görev ve hizmet alanlarına giren konulardaki mevzuatın mevcut olmadığı tespit edilmiştir (Tufan Emni ve Ayaz, 2018: 21). İdari kapasitesi büyükşehir belediyelerinden oldukça az olan diğer yerel yönetimlerde kurala riayetinin daha az olması muhtemeldir. Keza bazı belediyeler belirli tarihlerde yönetmeliği kurumsal internet sitesinde yayımlayıp bir tutanakla kayıt altına aldıktan sonra internet sitesinden kaldırabilmektedir.

2018 yılında Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin yürürlüğe girmesinin ardından 1322 sayılı Kanun yürürlükten kaldırılmıştır. Günümüzde Türkiye Cumhuriyeti Resmî Gazetesi’nin içeriği ile yayımlanmasının usul ve esasları 10 sayılı Resmî Gazete Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (CBK) ile düzenlenmektedir. Anılan CBK (m. 2) uyarınca Resmî Gazete kural olarak internet ortamında

yayımlanmakta ve az sayıda basılmaktadır. Aynı CBK'ya (m. 8) göre Resmî Gazete'de yayımlanan müstakil ve çerçeve yönetmelikler birleştirilerek tek metin haline getirilmekte ve Mevzuat Bilgi Sistemi'nin internet sitesinde güncel olarak yayımlanmaktadır. 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında CBK (m. 7) uyarınca Cumhurbaşkanlığı Hukuk ve Mevzuat Genel Müdürlüğü "*Bakanlıklar ile kamu kurum ve kuruluşlarınca hazırlanan mevzuat taslaklarını; Anayasaya, kanunlara, Cumhurbaşkanlığı kararnamelerine, genel hukuk kurallarına, Cumhurbaşkanı Programına uygunluğu açısından incelemek*" görevini, diğer bir ifadeyle mevzuat kalitesini gözetmek görevini üstlenmiştir. Anılan Genel Müdürlük aynı zamanda Resmî Gazete'nin yayımı ile Mevzuat Bilgi Sistemi'nden de sorumludur.

Türk hukuk sistemindeki 3011 sayılı Kanun ile 10 sayılı CBK dikkate alındığında, Resmî Gazete'nin yayımından sorumlu idarenin belirlenmesi, gazetenin içeriğinde yer alacak mevzuatın ve resmî kararların tespit edilmesi, güncellik, süreklilik, düzenlilik, ücretsiz olma ve geleceğe yönelik olarak kullanılabilme kurallarının gözetilmesi sonucunda Resmî Gazete yayınlarında hukuk devletinin unsurlarından olan hukuki güvenlik ilkesine (ve bu ilkenin bir görünümü olan hukuki belirlilik ilkesine) uyulduğu söylenebilir (Söyler, 2016: 116). Fakat yerel yönetimlerin yönetmelikleri için aynı yorumu yapmak güçtür. Çünkü bu yönetmelikler Resmî Gazete'de yayımlanmadığı için halkın güncel ve ücretsiz olarak belediyelerin yönetmeliklerine erişimi bu hizmeti yerel yönetimlerin ne kadar sağladığına bağlı kalmaktadır. Hâlbuki günümüzün teknolojik imkânları ile yerel yönetim yönetmelikleri açısından hukuki belirliliği sağlamak zor değildir.

2.5. Hukuki Belirlilik İlkesi Bağlamında Yönetmeliklerin Yayımı

Hukuki güvenlik ilkesi bir hukuk devletinde bireylerin kendilerine uygulanacak hukuk kurallarını önceden bilmesi anlamına gelir (Gözler, 2021: 243). Hukuki belirlilik kavramı, hukuki güvenlik kavramının gereklerinden birisidir ve Anayasa Mahkemesi tarafından Anayasa'da yer almamasına rağmen ilke-ölçü norm olarak

kullanılmaktadır (Çaptuğ, 2021: 138). Anayasa Mahkemesinin (AYM, 2014) hukuki belirlilik ilkesini tartıştığı bir kararına göre;

Hukuk devletinin temel ilkelerinden biri “belirlilik”tir. Bu ilkeye göre, yasal düzenlemelerin hem kişiler hem de idare yönünden herhangi bir duraksamaya ve kuşkuya yer vermeyecek şekilde açık, net, anlaşılır, uygulanabilir ve nesnel olması, ayrıca kamu otoritelerinin keyfi uygulamalarına karşı koruyucu önlem içermesi gerekir. Belirlilik ilkesi, hukuksal güvenle bağlantılı olup birey, yasadan, belirli bir kesinlik içinde, hangi somut eylem ve olguya hangi hukuksal yaptırımın veya sonucun bağlandığını bilmelidir. Birey ancak bu durumda kendisine düşen yükümlülükleri öngörebilir ve davranışlarını ayarlar. Hukuk güvenliği, normların öngörülebilir olmasını, bireylerin tüm eylem ve işlemlerinde devlete güven duyabilmesini, devletin de yasal düzenlemelerde bu güven duygusunu zedeleyici yöntemlerden kaçınmasını gerekli kılar.

Anayasa Mahkemesi bir başka kararında hukuki belirlilik ilkesinin Anayasa'nın 2. maddesinde yer alan hukuk devletinin temel ilkelerinden birisi olduğunu kaydetmiştir. Buna göre hukuki belirlilik ilkesi, bireylerin hukuk kurallarını önceden bilmelerini ve böylece tutum ve davranışlarını hukuk kurallarına uyarak güvenle belirleyebilmelerini sağlamaktadır. Ayrıca belirlilik ilkesi sadece kanunla düzenleme yapılan alanların yanı sıra idarenin düzenleyici işlemleri ile mahkeme içtihatlarını da kapsamakta ve bunların erişilebilir, bilinebilir ve öngörülebilir vasıflarda olmasını içermektedir (AYM, 2017: 9). Anayasa Mahkemesinin bu saptaması Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin konuya yaklaşımıyla uyumludur (Gülçür, 2018: 163).

Hukuki belirliliği ve güveni tesis etmek için hukuki metinlerin muhatapları tarafından erişilebilir olması şarttır (Venedik Komisyonu, 2011: 10). Bu çerçevede belirlilik ilkesi düzenlemelerin bir duraksamaya ve şüpheye izin vermeyecek şekilde açık, net, anlaşılır ve uygulanabilir olmasıyla sağlanabilir (AYM, 2013, 2020). Belirliliğin sağlanması, hukuk kurallarının öngörülebilir olmasını, bireylerin tüm eylem ve işlemlerinde devlete güven duyabilmesini, devletin de yasal düzenlemelerinde bu güven duygusunu zedeleyici yöntemlerden

kaçınmasını ifade eden hukuki güvenlik ilkesinin hayata geçirilmesi bakımından son derece önemlidir (AYM, 2020: 16).

Öte yandan kişilerin idarenin düzenleyici işlemlerinden haberdar olmaması idarenin hukuka uygunluğunun denetlenememesine yol açabilir (Şirin, 2019: 402). Yerel yönetimlerce çıkarılan yönetmeliklerin (ve bu yönetmelikte daha sonraki değişikliklerin) hangi yerel gazetede (veya hangi tarihte yerel yönetimin kurumsal internet sitesinde) yayımlandığı, yürürlükte olan yönetmeliklerin değişikliklerle birlikte tek metin haline getirilmiş (müstakil ve çerçeve yönetmeliklerin konsolide edilmiş) metinlerinin ne olduğu, hangi tarihte hangi yönetmelik hükümlerinin meri olduğu konularındaki belirsizlik, hukuki belirlilik ilkesine aykırıdır.

3. Yerel Yönetim Yönetmeliklerinin Kalitesi

Yönetmeliklerin kalitesi, yönetmeliklerin biçimsel olarak mevzuat hazırlama tekniğine uygunluğunu, içerik olarak üst hukuk normlarına uygunluğunu ve hazırlık aşamasında paydaşlara danışılmasını kapsamaktadır. OECD (İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı) düzenleyici devlet bağlamında mevzuat kalitesini artırmak üzere önemli tavsiyeler getirmektedir. OECD, kaliteyi artırmak için mevzuat hazırlığında üye ülkelerin şu soruları cevaplaması tavsiyesinde bulunmuştur (OECD, 1995): (i) Düzenlemenin getireceği faydalar üstlenilen maliyetleri haklı kılıyor mu? (ii) Düzenlemenin oluşturacağı faydaları elde eden ve maliyetleri üstlenen toplum kesimleri arasında hakkaniyet tesis edildi mi? Bu süreç şeffaf biçimde yürütüldü mü? (iii) Düzenleme açık, tutarlı, anlaşılabilir ve muhataplarının erişimine açık mı? (iv) İlgili bütün paydaşlar düzenlemenin hazırlık sürecinde görüşlerini ifade etme fırsatı buldu mu? (v) Düzenlemeye riayet nasıl sağlanacak?

OECD tarafından 2017 yılında demokrasi ve kapsayıcı büyümeyi desteklemek için şeffaflık, bütünleşiklik, hesap verebilirlik ve paydaş katılımı ilkeleri çerçevesinde yönetim kültürünü geliştirmek için Açık Devlet Tavsiyeleri metni kabul edilmiştir. 10 tavsiyeyi içeren bu tavsiyelerin beşincisinde güncel ve güvenilir bilgi ve verilerin yayımından sorumlu kurumsal aktörlerin belirlenmesi gerektiği yer

almaktadır. Tavsiyelerden yedincisine göre kamu sektörü verileri ve bilgileri kolaylıkla anlaşılabilir, tam, zamanında, güvenilir ve amacına uygun olarak bedelsiz, telif haklarına tabi olmadan bilgisayarlarca okunabilir biçimde olmalıdır. Ayrıca bulması kolay, anlaşılır, kullanmaya ve tekrar kullanmaya müsait olmalı, birden fazla kanaldan yayımlanarak danışma sürecinde paydaşların kullanımına açık olmalıdır (OECD, 2017).

Türk hukukunda mevzuat kalitesi OECD tavsiyelerinden daha dar şekilde düzenlenmiştir. Türkiye’de mevzuat kalitesini düzenleyen metin Mevzuat Hazırlama Usul ve Esasları Hakkında Yönetmeliktir (BKK t. 19.12.2005, s. 2005/9986; RG t. 17.2.2006, s. 26083).¹¹ Anılan Yönetmeliğe (m. 4) göre bir mevzuat taslağı hazırlanırken şu ilkeler gözetilmelidir:

- Üst hukuk normlarına uygunluk
- Düzenleme amacına uygunluk
- Varsa konuyla ilgili yargı kararlarının dikkate alınması
- Düzenlenen alana ilişkin diğer mevzuatla ahenk
- Düzenleme kapsamının bir tereddüde yol açmayacak açıklıkta olması
- Madde metinlerinin kısa ve anlaşılır olması

---

¹¹ Aslında Mevzuat Hazırlama Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelikte (m. 24) yer alan Düzenleyici Etki Analizi (DEA) mevzuat kalitesini artırmaya yönelik çok önemli bir araçtır. Yönetmeliğe göre DEA hazırlanması yönetmelik taslakları için ihtiyaridir ve (parlamenter sistem yürürlükteyken Bakanlar Kurulu tarafından hazırlanan) kanun tasarıları için mecburidir. 2007/6 sayılı Başbakanlık Genelgesi (RG t. 3.4.2007, s. 26482) ile DEA Rehberi yayımlanmıştır. OECD tavsiyeleri de dâhil olmak üzere uluslararası uygulamalar dikkate alınarak hazırlanan bu Rehber DEA’yı ayrıntılı olarak tarif etmiştir ve uygulayıcılar için yol göstericidir. Ancak Türk idaresi tarafından etkin olarak uygulanmamıştır (Cilavdaroglu, 2019).

Mevzuat Hazırlama Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelikte mevzuatın biçimsel kuralları (ad, bölüm/madde başlığı, maddelerin/fıkraların/bentlerin/alt-bentlerin sıralanması, diğer mevzuata atıf vb.) da yer almaktadır.

3.1. Üst Hukuk Normlarına Uygunluk

Yerel yönetimlerin yönetmelikleri, dayandığı üst hukuk normu olan kanunlara aykırı olamaz. Yönetmelikler kanun hükümlerini aynen tekrar etmekle yetinmeyerek uygulamaya yönelik olarak daha ayrıntılı yeni bazı hükümler içerecektir fakat bu yeni hükümler üst hukuk kurallarının amacını, kapsamını, konusunu ve sınırlarını aşamaz (Günday, 2011: 228). Belediye yönetmelikleri, Türk hukukundaki normlar hiyerarşisinde yer alan CBK'lar, (2017 değişiklikleri sonrası Anayasa'da yer almayan) tüzükler, Cumhurbaşkanlığı (2017 Anayasa değişiklikleri öncesi Bakanlar Kurulu) yönetmelikleri ile bakanlık yönetmeliklerine aykırı olamayacaktır. Çünkü Türk idare hukukunda farklı idarelerce aynı adı taşıyan düzenleyici işlemler olması veya çeşitli adlarla yapılan düzenleyici işlemler olması halinde işlemi yapan makama bakılır. Düzenlemeyi yapan makamın Türk idare teşkilatı içindeki yeri, bu makamın koyduğu kuralların da üstün olup olmaması açısından belirleyicidir. Örneğin yerel yönetimlerin vesayet makamı olan Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından yapılan zabıta yönetmeliği, bir belediye tarafından yapılan zabıta yönetmeliğine göre üst hukuk normudur. Çünkü vesayet makamı, kamu yararını ve idari görevlerde birliği sağlamakla görevlidir. Yerel yönetimler ise sadece yetkili oldukları sınır dâhilindeki şartları göz önüne alarak düzenleme yaparlar. Yine de normlar hiyerarşisinde altta olan belediye yönetmelikleriyle üst hukuk normlarının etkilerini hafifletecek hükümler koyulması mümkün değildir. Fakat örneğin bir belediye zabıta yönetmeliğiyle belde şartları dikkate alınarak vesayet makamı tarafından çıkarılan yönetmelik hükümlerinden daha ağır hükümler getirilebilir (Günday, 2011: 299-300).

Zaman zaman kanunlarda ve merkezi idare tarafından çıkarılan yönetmeliklerdeki değişiklikler sonucunda yerel yönetimlerin yönetmelikleri üst hukuk normuna aykırı olabilmekte veya eksik

düzenleme içerebilmekte, zaman zaman da yetkili idarenin belirsiz olmasına yol açmaktadır (Alıcı, 2021: 7). Yerel yönetim yönetmeliklerinin üst hukuk normlarına uygunluğu yönetmeliklerin uyması gereken biçim kuralları bakımından da gözetilmelidir. Çünkü Mevzuat Hazırlama Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelikte yer alan biçimsel kurallara riayet etmeyen yerel yönetim yönetmelikleri yürürlüğe konulmaktadır. Özellikle idari kapasitesi düşük olan küçük yerel yönetimler, biçim ve içerik açısından kaliteli yönetmelik çıkarmak istese bile yeterli vasıfta personeli olmadığı için başarısız olabilmektedir. Yerel yönetimlere kaliteli mevzuat hazırlığı için destek verilmesi faydalı olacaktır.

İdari yargı mercileri tarafından yerel yönetimlerin yönetmelikleri hakkında verilen yürütmeyi durdurma ve iptal kararları yürürlükteki yönetmeliklerin hukuki geçerliğini etkiler. Yerel yönetimler kendilerine tebliğ edilen mahkeme kararlarını kurumsal internet sitesinde yayımlayarak veya çıkardıkları yönetmelik metnine dercederek mevzuatın muhataplarını bilgilendirebilir. Fakat yerel yönetimlerin bundan kaçınması halinde, ilgililerin uygulanacak yönetmelik metnine ulaşması çok zor olacaktır.

3.2. Danışma Süreçlerinin İşletilmesi

Düzenleme yapma sürecinde resmî ve gayri resmî paydaşlara danışılması kaliteli mevzuat yapımı için gereklidir. Resmî paydaşlar taslak düzenlemenin hukuka ve mevcut kamu politikalarına uygunluğunu kontrol eder ve varsa taslaktaki uygun olmayan hükümleri belirler. Mevzuat Hazırlama Usul ve Esasları Hakkında Yönetmeliğe (m. 6) göre taslak mevzuatın ilgili merkezi idare birimlerinin görüşüne sunulması mecburidir. Bu bağlamda örneğin sosyal yardımlarla ilgili bir konuda Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının, mali hüküm içeren bir konuda Hazine ve Maliye Bakanlığı ile Sayıştay Başkanlığının, personele ilişkin bir konuda Cumhurbaşkanlığı Personel ve Prensipier Genel Müdürlüğünün (önceden Devlet Personel Başkanlığının) görüşünün alınması zorunludur. 6085 sayılı Sayıştay Kanununda (m. 27/4) da mali konulardaki yönetmelikler ile benzeri idari düzenleyici işlemler hakkında Sayıştay'ın istişari görüşünün alınması zorunluluğu

düzenlenmiştir. Bu bakımdan yerel yönetimlerce çıkarılacak bir taslak yönetmelik, başkent teşkilatındaki resmî paydaşlardan görüş alınması gerektiği halde bunların görüşleri alınmaksızın yayımlanmış ise şekil yönünden hukuka aykırı olacaktır ve idari yargı tarafından iptal edilebilecektir.

Merkezi idare haricindeki diğer paydaşlara danışılması (yerel yönetimler, üniversiteler, sendikalar, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, sivil toplum kuruluşları, halk) Mevzuat Hazırlama Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelikte ihtiyaridir. Öte yandan uluslararası kuruluşlar bütün paydaşlara danışmanın faydalarına işaret etmektedir. Örneğin Avrupa Kentsel Şartı, kent yönetimi tarafından halkın haklarını ve mülklerini önemli ölçüde etkileyecek bir idari düzenleme veya karar tasarısı getirildiğinde, ilgili halk kesiminin görüşlerinin alınması ve karar verme sürecine bunların faal katılımının sağlanmasının gerekli olduğunu belirtmektedir (Avrupa Konseyi, 2021). OECD, danışma sürecinin faydalarını, düzenleme yapma sürecinin şeffaflığın sağlama, taraflardan bilgi ve kanaat temin etme, paydaşlarca düzenlemeye verilen desteğin artması, çatışan görüşlerin uzlaştırılması, muhtemel sonuçların tahminini kolaylaştırması, düzenlemenin meşruiyetini ve halkın güvenini sağlaması olarak belirtmektedir (OECD, 2011: 9-10).

Hâlihazırda yerel yönetimlerce merkezi idareye mecburi olarak danışılması yahut merkezi idare dışındaki paydaşlara ihtiyari olarak danışılması süreçleri gözden geçirilmemektedir. Ancak danışma sürecine ilişkin bir gözden geçirme hem yönetmeliğin hukuki geçerliliğini hem de kalitesini olumlu yönde etkileyecektir. Yerel yönetimlerin toplumun gündelik hayatını etkileyen pek çok yönetmeliği vardır. Örneğin bir belediyenin sosyal yardımlar yönetmeliği hazırlanırken, mecburi olmadığı halde diğer yerel yönetimlerin, üniversitelerin, sivil toplum kuruluşlarının ve ilgili halk kesiminin görüşlerinin alınması mevzuat kalitesini arttıracaktır.

3.3. Yerel Yönetimlerin Adsız Düzenleyici İşlemleri

İdare hukukunda icrai karar alma yetkisine sahip her idari makamın düzenleyici işlemler yapabileceği (öğretide tam bir mutabakat olmamakla birlikte) kabul edilmektedir. Bu düzenleyici

işlemlere yönetmelik adı verilmesi zorunlu değildir. Ancak bunlar hukuki rejim ve sonuçları itibariyle yönetmeliklerden farklı değildir. Sonuçta icrai karar alma yetkisine sahip kuruluş ve makamlar, adı yönetmelik olmasa bile pratik olarak genel ve soyut düzenleyici işlemler yapabilir (Gözler, 2021: 1046-1047, 1060).

Yerel yönetimlerin karar organı olan meclisler tarafından karar, ilke kararı, usul ve esaslar, ilkeler gibi çeşitli adlarla (adsız) düzenleyici işlemler yapılmaktadır. Anayasa'da adı geçmediği için öğretilerde bu tip düzenleyici işlemlere adsız düzenleyici işlemler denilmektedir. Adsız düzenleyici işlemlerin normlar hiyerarşisinde yönetmeliklerin altında olduğu kabul edilir (Sevgili Gençay, 2014: 415). Yerel yönetimlerin yönetmelikle düzenlenmesi gerekli bir konuyu veya yerel yönetim örgütü dışında etkisi olan düzenlemeleri adsız düzenleyici işlemlerle yürürlüğe koydukları görülmektedir. Bu itibarla yerel yönetimlerin adsız düzenleyici işlemlerinin de hukuki belirlilik ilkesi gözetilerek yayımlanması faydalı olacaktır.

Ayrıca, Büyükşehir Belediyesi Kanunu (m. 9) büyükşehirlerde trafik hizmetlerini ve toplu taşımayı düzenlemek üzere Ulaşım Koordinasyon Merkezi (UKOME) kurulmasını emretmiştir. UKOME kamu tüzel kişiliğini haiz değildir ve bu sebeple yönetmelik çıkaramaz. Ancak anılan Kanuna göre (m. 9/4) UKOME'nin toplu taşıma ile ilgili aldığı kararlar bağlayıcıdır. Yereldeki trafik ve toplu taşımayı düzenleyen UKOME kararlarının yayımı da bu kararların muhataplarının bilgilendirilmesini sağlamak açısından gereklidir.

4. Yayım ve Kalite Sorununa Çözüm Önerileri

Yerel yönetimlerin çıkardığı yönetmeliklerin kalite ve yayım sorununu çözmek üzere merkezi idaredeki uygulamaların yerel yönetimlerin özerkliğinin gözetilerek yerel yönetimlere uyarlanması yeterli olacaktır.

Pek çok ülkede resmî yayımlar sadece bir tane resmî gazete aracılığıyla kamunun bilgisine sunulmamakta, kanunlar, düzenleyici işlemler ve ilanlar farklı resmî yayım araçları kullanılarak yayımlanmaktadır. Türkiye’de yasama, yürütme ve yargı makamlarınca meydana getirilen ve tüm ülkeyi ilgilendiren kanunların, düzenleyici idari işlemlerin, önemli mahkeme kararlarının ve resmî ilanların bir bütün olarak tek bir Resmî Gazete aracılığıyla yayımlanması erişilebilirlik bakımından zorunludur. Söz konusu mevzuatın ve diğer resmî metinlerin Resmî Gazete dışında başka araçlarla yayımlanması bunların takip edilmesini zorlaştıracığı gibi maddi açıdan da külfetli olacaktır (Söyler, 2016: 120).

Türkiye’deki yerel yönetimlerin sayısı ve görev alanının genişliği dikkate alındığında yerel yönetimlere ait yönetmeliklerin (ve adsız düzenleyici işlemlerin) çok hacimli olacağı barizdir.¹² Bunların merkezi idare tarafından çıkarılan Resmî Gazete ile yayımlanması fiilen mümkün değildir. Bundan ötürü sorunun çözümü için merkezi idaredeki uygulamaların yerel yönetimlere uygulanması gerekecektir. Yukarıda belirtildiği üzere merkezi idarede idarenin düzenleyici işlemlerinde kaliteyi sağlamak için bir birim görevlendirilmiştir. Cumhurbaşkanlığı Hukuk ve Mevzuat Genel Müdürlüğü tarafından taslak mevzuat gözden geçirilmektedir; biçim ve içerik açısından kalite şartlarını sağlayanlar da internet üzerinden Resmî Gazete’de

---

¹² Türkiye’de 2020 yılında (büyükşehir belediyeleri dâhil) 1.390 adet belediye, 33 adet büyükşehir belediyesi bağlı kuruluşu, 699 adet mahalli idare birliği ve 51 adet il özel idaresi vardır (YYGM, 2021: 27-29). Sadece Antalya Büyükşehir Belediyesinin 2021 yılında yürürlükte olan 87 adet yönetmeliği mevcuttur (ABB, 2021).

yayımlanmaktadır. Yürürlükteki mevzuata erişim için bilgi-işlem çözümleri kullanılmaktadır. Tek metin haline getirilmiş mevzuatın güncel metinleri internet üzerinden Mevzuat Bilgi Sistemi ile yayımlanmaktadır. Hukuk ve Mevzuat Genel Müdürlüğü aynı zamanda Resmî Gazete'nin yayımı ile Mevzuat Bilgi Sisteminin işletilmesinden de sorumludur.

4.1. Yerel Yönetimlerin Yönetmelik Taslaklarının İncelenmesi

Türk hukuk sisteminde yönetmelikler kamu tüzel kişinin kendi iradesinin ürünüdür ve merkezi idare karşısında özerk olmanın hukuki aracıdır (Gözler, 2021, 1056). Yerel yönetimleri düzenleyen kanunlar ile Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı, yerel yönetimlerin idari bakımdan özerk olduğunu düzenlemektedir. İdari özerklik yerel yönetimlerin kendi karar organları aracılığıyla kanun dairesinde serbestçe karar almalarını sağlar (Kavruk, 2021: 12). Dolayısıyla bir yerel yönetim tarafından çıkarılma iradesi konulan yönetmeliğin başka bir makam tarafından engellenmesi, Türk kanunlarında çerçevesi çizilen idari özerkliğe aykırı olacaktır.

Yerel yönetimlerin idari özerkliğine saygı duyarak yönetmeliklerinin biçim, içerik ve danışma süreçleri açısından gözden geçirilmesi mevzuat kalitesini artıracaktır. Bunun için yerel yönetimlerin yönetmelik taslakları konunun uzmanlarınca incelenecek ve uzmanların istişari görüşlerinin yer alacağı raporlar hazırlanacaktır. Diğer bir ifadeyle uzman incelemesi, taslak yönetmelik metninde bulunan hukuki sakıncaları, biçimsel hataları, danışma sürecine mecburi ve ihtiyari olarak dâhil edilmesi gereken tarafları belirtmekten ibaret olacaktır. İnceleme sonucu ortaya çıkacak rapor yerel yönetimler için bağlayıcı olmayacaktır. Böylelikle inceleme, yerel yönetimlerin karar organlarının iradesini ortadan kaldıracak veya kısıtlayacak bir yetkiyi içermeyecektir. Elbette yerel yönetimlerin karar organları inceleme raporundaki tespitleri tamamen veya kısmen kabul edebilir.

Taslak yönetmelikleri inceleme görevinin bütün belediyeleri temsil eden Türkiye Belediyeler Birliğine verilmesi uygun olacaktır. 5355 sayılı Mahallî İdare Birlikleri Kanunu birden fazla yerel yönetimin, yürütmekle görevli oldukları hizmetlerden bazılarını birlikte görmek

üzere kendi aralarında kurdukları kamu tüzel kişisi olarak tanımlanan mahalli idare birliklerini düzenlemektedir. Anılan Kanunla (m. 20) ülke düzeyinde kurulacak ve bütün belediyelerin doğal üyesi oldukları bir mahalli idare birliği kurulmasını düzenlenmiştir. Bu amaçla Türkiye Belediyeler Birliği (TBB) kurulmuştur. TBB Tüzüğüne (m. 7/1/ö) göre “Belediyeciliğin geliştirilmesi amacıyla her türlü faaliyet ve girişimde bulunmak” TBB’nin görevleri arasındadır. TBB’nin bir merkezi idare birimi değil bir yerel yönetim birimi olması, yerel yönetimlerin idari özerkliğini korumak açısından önemlidir. TBB içinde kurulacak bir taslak yönetmelik inceleme birimiyle, yerel yönetim yönetmeliklerinin kalitesi artırılabilir. Benzer biçimde aşağıda önerilen Yerel Yönetimler Bülteni ile Yerel Yönetimler Mevzuatı Bilgi Sistemini kurmak ve işletmek üzere de TBB görevlendirilebilir.

4.2. Yerel Yönetimler Bülteni Kurulması

Hukuki belirlilik ilkesi gereğince vatandaşların yeni çıkarılan yerel yönetim mevzuatına ve bunların güncel metinlerine erişimi sağlanmalıdır. Bunun için merkezi idaredeki uygulamaya benzer biçimde yeni çıkarılan yerel mevzuatın internet üzerinden yayımı için bir kanunla Yerel Yönetimler Bülteni¹³ kurulabilir. Bu Bültende yerel yönetimlerce çıkarılan müstakil ve çerçeve yönetmelikler ile adsız düzenleyici işlemler internet ortamında yayımlanacaktır. Bir kanun değişikliği ile Bültende yayım yerel yönetim yönetmelikleri için bir şekil şartı olacaktır. Dolayısıyla Bültende yayımlanmayan yerel yönetim yönetmelikleri yürürlüğe giremeyecektir.

Yerel Yönetimler Bülteninde düzenleyici işlemlerin yanı sıra yerel yönetimlerin ilan edilmesine ihtiyaç duyulan diğer işlemleri ile

---

¹³ Türkiye Cumhuriyeti Resmî Gazetesi ile isim karışıklığına yol açmamak için “Yerel Yönetimler Resmî Gazetesi” ismi önerilmemiştir. Hâlihazırda kamu ihalelerine ilişkin ilanlar Kamu İhale Bülteni ile yapılmaktadır. Bu bakımdan bülten terimi Türk idaresince yadınanmayacaktır.

faaliyetleri de yayımlanabilir. Örneğin imar planları, gelir getirici ihalelerin ilanları, ulaşım ana planı, Alt Yapı Koordinasyon Merkezi'nin kesin yatırım programı gibi idari işlemler Bülte de yayımlanabilir.

Yerel yönetimlerce yapılan imar planlarının yürürlüğe girmesinde ilan usulü uygulanmaktadır. Yetkili idarece onaylanarak yürürlüğe konulan imar planları, 3194 sayılı İmar Kanunu (m. 8/1/b) uyarınca panolarda, internet sitelerinde ve planlanan alandaki tabelalarda ilan edilmektedir. Kanunda öngörülen ilan mecraları arasına Bülten de eklenebilir. Çeşitli mevzuata dayanarak merkezi idare (Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı vd.) tarafından yapılan imar planlarının da Bülte de yayımlanması faydalı olacaktır. Böylece yerel halkın yöresindeki idari tasarrufları takip etmesi ve menfaatleri ihlal edilenlerin dava açması kolaylaşacaktır.

İdarelerin kamu gideri oluşturan ihaleleri 4734 sayılı Kamu İhale Kanununa göre yapılmaktadır. İdarelerin gelir getirici ihaleleri (taşınmaz satışı ve kiralanması, hurda satışı, lisans satışı vb.) ise 2886 sayılı Devlet İhale Kanununa tâbidir. Mevcut uygulamada Devlet İhale Kanunu (m. 17) uyarınca ihale tutarına bağlı olarak yerel gazeteler, ulusal gazeteler veya Resmî Gazete vasıtasıyla ihale ilanları yayımlanmaktadır. Bu mecralara ilave olarak veya bu mecraları ikame etmek üzere Bülten kullanılabilir.

Yukarıdaki açıklamalar çerçevesinde Yerel Yönetimler Bülteninde şunlar yer alacaktır:

- Yerel yönetimlerce çıkarılan müstakil ve çerçeve yönetmelikler
- Yerel yönetimlerin adsız düzenleyici işlemleri
- UKOME kararları
- Yerel yönetimlerin 3194 sayılı İmar Kanununa ve 2886 sayılı Devlet İhale Kanununa göre yaptığı ilanlar

Yerel Yönetimler Bülteninde, her bir yönetmeliğe (Bülte de yayımlandığı yıl ve yayım sırasını içeren) özel bir sayı verilerek diğer mevzuatta yapılacak atıfların bu sayıyı zikrederek yapılması kolaylık

sağlayacaktır. Mevzuat Hazırlama Usul ve Esasları Hakkında Yönetmeliğe (m. 19/2-c) göre yönetmeliklere yayımlandığı Resmî Gazete'nin tarihi ve sayısı ile düzenleyici işlemin adı yazılarak atıf yapılmaktadır. Kanunlara yapılacak atıf ise (m. 19/2-a) kanunun tarihi, sayısı ve adı belirtilerek yapılır. Fakat yerel yönetim yönetmeliklerine yayımlandığı Bültenin tarihi ve sayısı ile atıf yapmak zor olacaktır. Bunun yerine (aynen kanunlarda olduğu gibi) her yönetmeliğe özel bir sayı verilmesi, bu yönetmeliklere atıf yapmayı kolaylaştırır. Örneğin "13.7.2022 tarihli ve 365 sayılı Yerel Yönetimler Bülteninde yayımlanan Felahiye Belediyesi Sosyal Yardımlar Yönetmeliği" yerine "22/1985 sayılı Felahiye Belediyesi Sosyal Yardımlar Yönetmeliği" şeklinde atıf yapılacaktır.

Bültene, yerel yönetim ismine veya belirli konulara duyarlı (ücretsiz) abonelik sistemi de eklenebilir. Örneğin Bültende Serik Belediyesinin veya Antalya Büyükşehir Belediyesinin yeni bir mevzuatı yayımlandığında yahut yeni bir imar planı ilan edildiğinde aboneler e-posta göndermek suretiyle bilgilendirilebilir. İlaveten herhangi bir belediye tarafından yeni bir sosyal yardım yönetmeliği çıkarıldığında veyahut gelir getirici ihale ilanı yapıldığında abonelerin uyarılması mümkün olacaktır.

4.3. Yerel Yönetimler Mevzuatı Bilgi Sistemi kurulması

Yerel Yönetimler Bülteninde yayımlanan mevzuat ile bu mevzuat hakkındaki idari yargı kararlarını konsolide eden Yerel Yönetim Mevzuatı Bilgi Sistemi de kurulmalıdır. Bu Sistem her gün güncellenmelidir. Güncellemeler Yerel Yönetimler Bülteninin yeni sayısında yer alan müstakil yönetmeliklerin eklenmesi, müstakil yönetmelikte değişiklik yapan çerçeve yönetmeliklerin müstakil yönetmeliğe dercedilmesi ile yapılmalıdır. Ayrıca bir gün önce tebliğ edilen idari yargı kararları yapılacak güncellemelerde yayımlanmış yönetmeliklere işlenmelidir.

Bilgi işlem teknolojisi ve bu bağlamda bilgisayar ve internet teknolojisinin gelişmesi ve yayılması sonucunda hemen her ülkede resmî gazeteler hem yazılı hem de elektronik sürümlerde kullanıcıların hizmetine sunulmaya başlanmıştır. Bazı ülkelerde sadece yazılı olan resmî gazete bağlayıcı (ve yazılı ve elektronik

sürümler arasında ihtilaf olduğunda yazılı sürüm muteber) iken bazı ülkelerde her iki sürüm de resmen bağlayıcıdır. Zaten elektronik sürüme resmî geçerlik tanımamak bilgi işlem teknolojisinin getirdiği faydayı olumsuz etkileyecektir (Söyler, 2016: 121-122).

10 sayılı Resmî Gazete Hakkında CBK'ya (m. 2) göre Resmî Gazete kural olarak internet ortamında yayımlanır. Ayrıca gerek görülmesi halinde ihtiyaç duyulan sayıda basılı olarak yayımlanır. 10 sayılı CBK'nın uygulanmasını göstermek üzere çıkarılan Resmî Gazete Hakkında Yönetmelik (CK t. 22.11.2018, s. 358; RG t. 23.11.2018, s. 30604) (m. 5/3) basılı olarak yayımlanan Resmî Gazete ile internet ortamında yayımlanan Resmî Gazete'nin aynı hukukî geçerliliğe sahip olduğunu düzenlemiştir. Buna karşın Mevzuat Bilgi Sistemi'ne hukuki geçerlilik tanınmamıştır. Dolayısıyla Mevzuat Bilgi Sisteminde tek metin haline getirilerek yayımlanan bir mevzuatın Resmî Gazete'de yayımlanan metinden farklı olması halinde, sadece Resmî Gazete'deki metin muteberdir. Mevzuat Bilgi Sistemine güvenerek hukuki işlem yapanların zararlarını idareden tazmin etmesi mümkün değildir. Fakat önerdiğimiz Yerel Yönetimler Bülteni ile Yerel Yönetim Mevzuatı Bilgi Sistemi sadece internet üzerinden yayımlanacağı için bunlara hukuki geçerlilik tanınması zorunludur.

Son olarak, Yerel Yönetimler Bülteni ile Yerel Yönetim Mevzuatı Bilgi Sisteminin elektronik olarak arşivlenmesi de önemli bir husustur. Resmi bağlayıcılığı olan Yerel Yönetimler Bülteninin bütün sayılarına sürekli olarak erişilebilmesi gereklidir. İlaveten kullanıcıların Yerel Yönetim Mevzuatı Bilgi Sisteminin her bir güncelleme sonrası oluşan metni ile belirli bir tarihte yürürlükte olan metnine erişimi de sağlanmalıdır. Böylelikle hukuki belirlilik sağlanacaktır. Özellikle arşiv hizmetini hukuki çıkarı zarar görenlerin mahkemelerde hakkını ararken kullanacağı tahmin edilebilir.

5. Sonuç

Yerel yönetimler 1860'lardan beri kendi görev alanlarıyla ilgili yönetmelikler çıkarmakta ve vatandaşların gündelik hayatını etkileyen pek çok konuyu düzenlemektedir. Yerel yönetimlerce çıkarılan yönetmeliklerin yayımında dönemin teknolojik imkânları

gözetilerek halkın bu düzenlemelerden haberdar olması sağlanmaya çalışılmıştır. Günümüzde de geçerli olduğu şekliyle, yerel yönetim yönetmelikleri kural olarak yerel gazetelerde yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu kuralın tek istisnası 1961 Anayasasının yürürlükte olduğu dönemdir. 1961 Anayasası yerel yönetimlerce çıkarılanlar dâhil bütün yönetmeliklerin Resmî Gazete’de yayımını düzenlediği halde bu kurala riayet düşük düzeyde kalmıştır. Çünkü sayıca çok fazla ve görev alanı çok geniş olan yerel yönetimlerin bütün yönetmeliklerini Resmî Gazete’de yayımlamak çok güçtür. Zaten fiilen işlemediği için 1961 Anayasasıyla getirilen bu kuralı 1982 Anayasası değiştirmiştir.

Hukuk devletinde, hukuki güvenlik ilkesinin alt unsurlarından birisi olan hukuki belirlilik ilkesi gereğince, herhangi bir mevzuatın aleni bir şekilde duyurulması suretiyle ilgili kişilerin ve kurumların bu mevzuattan bilgi sahibi olması şarttır. Böylece mevzuat yürürlüğe girer ve muhatapları için bağlayıcılık kazanır. Anayasa Mahkemesi kararlarında belirtildiği üzere hukuki belirlilik ilkesi, bireylerin hukuk kurallarını önceden bilmelerini ve böylece eylem ve işlemlerini hukuk kurallarına göre belirleyebilmelerini sağlar. Hukuk kurallarının ve mahkeme içtihatlarının erişilebilir ve bilinebilir olması da hukuki belirlilik ilkesi kapsamındadır.

Hâlihazırda yerel yönetim yönetmelikleri yerel gazetelerle ve kurumsal internet sitelerinde yayımlandığı için hukuki belirlilik ilkesine tam olarak uyulduğu söylenemez. Mevzuatın muhataplarının yönetmeliğin yayımlandığı yerel gazetelere erişimi ve varsa bu yönetmelikte daha sonra yayımlanan yönetmelikleri takip etmesi çok zordur. Yerel yönetimlerin kurumsal internet siteleri bu bakımdan daha elverişli bir mecra olmasına rağmen, yerel yönetimlerce gerekli dikkat ve özen gösterilmediği için bu mecra işlevsel olarak kullanılmamaktadır.

Yerel yönetimlerce çıkarılan yönetmeliklerin mevzuat kalitesi açısından yeterli olmadığı da görülmektedir. Biçim ve içerik şartlarını taşımayan, hazırlık sürecinde ilgili paydaşların görüşleri alınmayan yönetmelikler yayımlanabilmektedir. Merkezi idarede mevzuat kalitesini sağlamak için yönetmelik taslakları bir ön incelemeden

geçirilmektedir. Böyle bir ön inceleme yerel yönetimler için de ihtiyaçtır.

Bu çalışmada yerel yönetim yönetmeliklerinin yayım ve kalite açısından mevcut mahzurlarını gidermek üzere, merkezi idaredeki uygulamalardan ilham alarak, başlıca üç öneri sunulmuştur. İlk öneri yerel yönetimlerce hazırlanan yönetmelik taslaklarının kalitesini incelemek ve bağlayıcı olmayan görüş hazırlamak üzere bir ön inceleme mekanizması kurulmasıdır. İkinci öneri yerel yönetim yönetmeliklerinin (ve yayımına ihtiyaç duyulan diğer tasarruflarının) yayımlanması için bir Yerel Yönetimler Bülteni kurulmasıdır. Son öneri de yönetmeliklerin ve yönetmeliklerde yapılan değişikliklerin tek metin haline getirilerek, yönetmeliklerin yürürlükteki haline kullanıcıların sürekli erişimini sağlayan Yerel Yönetimler Mevzuatı Bilgi Sistemi kurulmasıdır. Her üç önerinin uygulanması esnasında yerel yönetimlerin özerkliğine saygı göstermek gerekir. Bunu sağlamak için anılan işlevleri Türkiye Belediyeler Birliğinin üstlenmesi uygun olacaktır. Sayılan önerilerin hayata geçirilmesi halinde hukuki belirlilik sağlanacak ve hukuk devleti gelişmiş olacaktır.

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde BİİBFAD Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir.

Teşekkür: Gösterdikleri yoğun ilgi ve emeklerinde dolayı BİİBFAD Dergisi Editör Kurulu'na ve sağladıkları katkılarında dolayı hakemlere teşekkür ederiz.

Kaynakça

- ABB (2021). *Antalya Büyükşehir Belediyesi Mevzuatı*. <https://antalya.bel.tr/BilgiEdin/belediye-mevzuati> (Erişim tarihi: 25.11.2021)
- Alıcı, O.V. (2021). Yerel Yönetimlerde Normsal Kayıtsızlık. *Strategic Public Management Journal*, 7 (13), 1-9.
- Alpaslan, E. & Tombul, Y. (2018). Cumhuriyet Döneminde Maraş'ta Yerel Basın (1923-1990). *Turkish Studies*, 13 (16), 1-20.

- Altunsoy, N. (2014). *Amasya Vilayeti Gazetesi: 1922-1928*. Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, YÖK Tez Merkezi tez no: 10045554.
- Avrupa Konseyi (2021). *Manifesto for a New Urbanity - European Urban Charter II*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, <https://rm.coe.int/urban-charter-ii-manifesto-for-a-new-urbanity-publication-a5-58-pages-/168095e1d5> (Erişim tarihi: 16.9.2021)
- Avşar, Z. (2016). Resmî Gazetelerin Devlet Hayatındaki Yeri ve Hatay Devleti Resmî Gazetesi Örnek Olayı. *Ombudsman Akademik Dergisi*, 2 (4), 237-255.
- AYM (2013). E.2013/39, K.2013/65, 22.5.2013, RG t. 12.7.2013, s. 28705.
- AYM (2014). E.2013/67, K.2013/164, 26.12.2013, RG t. 27.3.2014, s. 28954.
- AYM (2017). E.2016/198, K.2017/144, 28.9.2017, RG t. 18.10.2017, s. 30214.
- AYM (2020). E.2020/14, K. 2020/58, 15.10.2020, RG t. 3.12.2020, s. 31323.
- AYM (2021). E.2018/127, K.2021/18, 18.3.2021, RG t. 17.6.2021, s. 31514.
- Cilavdaroğlu, A.A. (2019). Türkiye’de Parlamenter Sistemde Düzenleyici Etki Analizi Uygulamaları ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemindeki Geleceği. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 19 (2), 273-298. doi: 10.25294/auibfd.543077
- Çaptuğ, M. (2021). Hukuki Güvenlik İlkesinin Kavramsal Gelişimi. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, (17), 133-160. doi: 10.18771/mdergi.957891
- Çavuş, S. (2018). Aksaray Vilayet Gazetesi’nde Cumhuriyet’in İlk Yılları ve İnkılâplar (1929-1930). *Erciyes İletişim Dergisi*, 5 (4), 37-57.

- Danıştay (1976). Danıştay 3. Daire, E.1976/646, K.1976/651, 15.10.1976, *Danıştay Dergisi*, 7 (26-27), 78-86.
- Dik, E. (2009). Türkiye’de Resmî Gazete’nin Serüveni. *Memleket Siyaset Yönetim*, 4 (11), 163-178.
- Duran, L. (1970). Resmî Gazetenin Yayınları Üzerine. *Amme İdaresi Dergisi*, 3 (1), 5-15.
- Elban, S. (2018). Belediye Ölçeği Perspektifinden Mahalli İdareler Reformu Üzerine Notlar. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22 (3), 1591-1602.
- Gençoğlu, M. (2011). 1864 ve 1871 Vilâyet Nizamnamelerine Göre Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (1), 29-50.
- Gökdül, A. & Sarıkoyuncu, A. (2017). Kütahya Vilayet Gazetesi’ne Göre Kütahya Ticaret ve Sanayi Odası (1925-1944). *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (52), 103-122.
- Gözler, K. & Kaplan, G. (2021). *İdare Hukuku Dersleri*. 23. Baskı, Bursa: Ekin Kitabevi.
- Gözler, K. (2021). *Türk Anayasa Hukuku*. 4. Baskı, Bursa: Ekin Kitabevi.
- Gözübüyük, A.Ş. & Tan, T. (2011). *İdare Hukuku Cilt 1 Genel Esaslar*. 8. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Gülçür, A. (2018). AİHM ve Türk Anayasa Mahkemesi’nin Kararları Işığında Hukuki Kesinlik (Belirlilik) İlkesinin İncelenmesi. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 24 (1), 149-175. doi: 10.33433/maruhad.445662
- Günday, M. (2011). *İdare Hukuku*. 10. Baskı, Ankara: İmaj Yayınevi.
- İbrahimov, O. (2016). Osmanlı Devleti’nde İlk Basın Yayın Faaliyetleri ve Tuna Gazetesi. *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (5), 82-94.
- Kavruk, H. (2021). *Yerel ve Bölgesel Yönetimler*. Ankara: Nobel Yayınevi.
-

- OECD (1995). *Recommendation of the Council on Improving the Quality of Government Regulation*. OECD/LEGAL/0278. <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0278> (Erişim tarihi: 16.11.2021)
- OECD (2011). *Regulatory Consultation: A MENA-OECD Practitioners' Guide for Engaging Stakeholders in the Rule-Making Process*. <https://www.oecd.org/mena/governance/MENA-Practitioners-Guide-%20EN.pdf> (Erişim tarihi: 16.9.2021)
- OECD (2017). *Recommendation of the Council on Open Government*. 14 December 2017 - C(2017)140-C/M(2017)22. <https://www.oecd.org/gov/Recommendation-Open-Government-Approved-Council-141217.pdf> (Erişim tarihi: 16.9.2021)
- Ortaylı, İ. (2008). *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*. 2. Baskı, Ankara: Cedit Neşriyat.
- Sevgili Gençay, F.D. (2014). Adsız Düzenleyici İşlemlerin Normlar Hiyerarşisindeki Yeri. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 63 (2), 397-418.
- Sönmez, F. & Arslan Selçuk, S. (2021). Oelsner- Arû İmar Planının Hazırlık Süreci, 1944-1945: Kayseri Vilayet Gazetesi Haberlerinin Analizi. *Online Journal of Art and Design*, 9 (4), 78-98.
- Söyler, Y. (2016). Karşılaştırmalı Hukukta Resmî Gazeteler ve Hukuki Güvenlik İlkesi. *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 6 (2), 107-134.
- Şirin, T. (2019). *Karşılaştırmalı Anayasa Hukukunda Kanun Kavramı*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Tan, T. (1985). Resmî Gazetede Yayımlanacak Yönetmelikler ve Resmî Gazete Yayınları Üzerine. *Amme İdaresi Dergisi*, 18 (1), 64-70.
- TBMM (2008). *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası: Madde Gereçeli*. <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/1169/200901027.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Erişim tarihi: 19.9.2021)

- TDK (2021). *Güncel Türkçe Sözlük*. <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim tarihi: 17.9.2021)
- Tekeli, İ. (2009). *Cumhuriyetin Belediyecilik Öyküsü (1923-1990)*. İlhan Tekeli Toplu Eserler 4, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Topuz, H. (2003). *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Tufan Emni, F. & Ayaz, Ç. E. (2018). Türkiye'de Bilgi Edinme Hakkı: Büyükşehir Belediye Web Sayfaları Üzerinden Bir Değerlendirme. *Journal of Awareness*, 3 (1), 13-26.
- Tuğluca, M. (2003). *Ankara: Vilayetin Resmî Gazetesi*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, YÖK Tez Merkezi tez no: 132780.
- Venedik Komisyonu (2011). *Report on the Rule of Law*. European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), CDL-AD (2011) 003rev. [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)003rev-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev-e) (Erişim tarihi: 16.11.2021)
- Yazıcı, N. (1994). Tanzimat Dönemi Basını Konusunda Bir Değerlendirme. *Tanzimatın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, Ankara 31 Ekim - 3 Kasım 1989, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, XXVI. Dizi - Sayı 5, 55-87.
- YYGM (2021), *2020 Yılı Mahalli İdareler Genel Faaliyet Raporu*, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Yerel Yönetimler Genel Müdürlüğü, https://webdosya.csb.gov.tr/db/yerelyonetimler/icerikler/2020_yili_mahall-idareler_genel_faal-yet_raporu-20210621180102.pdf (Erişim tarihi: 29.10.2021)
-

Bingöl Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Bingol University
Journal of Economics and Administrative Sciences
Cilt/Volume: 5,
Sayı/Issue: Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler
Kongresi: Krizler, Belirsizlikler
ve Arayışlar Özel Sayısı
Yıl/Year: 2021, s. 179-199
DOI: 10.33399/biibfad.1029332
ISSN: 2651-3234/E-ISSN: 2651-3307
Bingöl/Türkiye

Makale Bilgisi/Article Info
Geliş/Received: 27.11.2021 Kabul/ Accepted: 24.12.2021

“BLOKLAR YIKILIRKEN...”: SSCB’NİN DAĞILMASI SONRASINDA DİYANET AYLIK DERGİ’DE DIŞ POLİTİK SÖYLEMLER

*“While Bricks Were Shattered...”: Political Discourses in The
Religious Affairs' Monthly Journal After The Dissolution of
USSR*

Selin ŞAHİN*

Öz

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin 1990'ların başında dağılması ve uluslararası sistemin yeniden yapılanması Türk Dış Politikası'nda da yeni arayışları beraberinde getirmiştir. Orta Asya'dan Balkanlar'a, Orta Doğu'dan Kafkasya'ya kadar ortaya çıkan güç boşluklarını değerlendirme arayışında olan Türkiye, bu bölgelere yönelik yeni bir dış politika teşekkül ettirme çabasını ortaya koymuştur. Bu arayış yalnızca dış politikayı şekillendiren kişi ve kurumların değil devletin farklı unsurlarının da eylem ve söylem üretmesini yanında getirmiştir. Bu unsurlardan biri de Diyanet İşleri Başkanlığı olmuştur. Diyanet İşleri Başkanlığı bu dönemden itibaren özellikle Müslüman nüfusun çoğunluğu teşkil ettiği ve tarihi süreç içerisinde kültürel ortaklıkların tesis edildiği ülkelerle alakalı dış politika yapım sürecinin aktörlerinden biri olmuştur. Bunun yanında Diyanet İşleri Başkanlığı Ocak 1991'den itibaren neşretmeye başladığı *Diyanet Aylık Dergi'*de sıklıkla Türk Dış Politikası'nı gündemine taşımış, Türkiye'nin yeni dünya sistemi içerisinde alacağı pozisyon ve üreteceği

* Dr. Arş. Gör., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, selin.sahin@dpu.edu.tr, ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-0071-6554>.

politikalar hususunda görüş bildirmiştir. Bu doğrultuda söylem analizi yönteminin kullanılacağı çalışmada 1990'larda *Diyanet Aylık Dergi'* de yer alan dış politik söylemler tetkik edilecektir. Çalışmanın neticesinde varılan sonuç Diyanet İşleri Başkanlığı'nın SSCB'nin yıkılmasının ardından özellikle Müslümanların çoğunluğu oluşturduğu bölgelerde dış politika yapımı hususunda etkin hale getirildiği ve *Diyanet Aylık Dergi* vasıtası ile dış politika hususunda gerek söylem üretildiği gerekse Başkanlığın ortaya koyduğu faaliyetlerin dergide kendisine yer bulduğu olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türk dış politikası, Diyanet İşleri Başkanlığı, Diyanet Aylık Dergi

Jel Kodları: Z0; Z00

Abstract

Dissolution of Union of Soviet Socialist Republics at the beginning of 90's and restructuring of international system has implied new seekings in Turkish foreign policy. Turkey wanted to have benefit from the power gaps which occurred from Middle Asia to Balkans and from Middle East to Caucasia, it has exhibited its seeking of new foreign policies directed these areas. This seeking has implied to not only people and institution that shaped foreign policies but also government's different aspects in order to produce action and discourse. One of these aspects are the Presidency of Religious Affairs. It had been the one of the actors that produced foreign policies between the countries that have cultural overlap and majority of Muslim population. In addition, a journal which had been published since 1991 by Presidency of Religious Affairs called *Monthly Journal of Religious Affairs* had Turkish Foreign Policies in its agenda and presented opinions about Turkey's position in the new system of world and which policies will be produced. In this direction within discourse analysis method, the foreign policies discourses which publish in *Monthly Journal of Religious Affairs* on 90's will be examined. The result of the study shows that, the Presidency of Religious Affairs had been active about foreign policies on the places where major population is Muslim after dissolution of USSR. By the help of *Monthly Journal of Religious Affairs*, discourses about foreign policies had been produced and events of the Presidency had found a place in the journal.

Keywords: Turkish foreign policy, Presidency of Religious Affairs, Monthly Journal of Religious Affairs.

Jel Codes: Z0; Z00

1. Giriş

II. Dünya Savaşı’ndan 1990’lı yıllara kadar uluslararası sistemin iki kutuplu yapısı, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)’nin 1991 yılında dağılmasının ardından ortadan kalkmış, böylelikle Soğuk Savaş dönemi hitama ermiştir (Hobsbawm, 2011: 301-344; Nye ve Welch, 2011: 189-255; Gaddis, 2008). SSCB’nin dağılmasıyla birlikte uluslararası sistemin almış olduğu yeni hal, tüm devletlerin dış politikasına sirayet ettiği gibi 1990’lı yılların Türk Dış Politikası’na da doğrudan yansımıştır. Bu dönemden itibaren artık Türkiye, SSCB’nin dağılışının bir neticesi olarak Orta Asya’dan Balkanlar’a, Orta Doğu’dan Kafkasya’ya kadar ortaya çıkan güç boşluklarının doldurulmasına yönelik bir tutum içerisinde olmuştur (Aydın, 2012: 366-372). Bağımsızlıklarını kazanan bölge ülkeleriyle var olan işbirliğinin kuvvetlendirilmesi ve yenilerinin tesis edilmesi amacıyla başta dinî ve etnik olmak üzere kültürel aidiyetler çerçevesinde bir politika izlenmiş ve bu doğrultuda Türkiye’nin bölgeye yön veren bir aktör olarak var olabilmesi hedeflenmiştir:

“...kuzeydoğusunda yaklaşık 6 milyon km²’lik bir alanda yerleşik, 60 milyonluk, 5’i Türk kökenli 6 Müslüman devletin bağımsızlıklarını kazanması Türkiye’de büyük bir heyecan ve sevinçle karşılandı. ...Dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal 1 Eylül 1991’de TBMM’yi açış konuşmasında durumu değerlendirirken Soğuk Savaş’ın sona ermesi ve SSCB’nin dağılmasının Türklere bölge lideri olabilmeleri yolunda tarihî bir fırsat hazırladığını ve 400 yıldan beri ilk defa ortaya çıkan bu fırsatın kaçırılmaması gerektiğini ifade etti. ...Yıllarca süren yalnızlık duygusu aniden sona ermiş, Türkiye’nin Kafkasya-Orta Asya coğrafyasında bağımsızlıklarını yeni kazanan devletlerin büyük kısmıyla ortak kültürel, dilsel ve dinsel bağları hem Türkiye içinde hem de dışında Türkiye’nin bölgedeki önemini artıracak unsurlar olarak sık sık vurgulanmaya başlanmıştı” (Aydın, 2012: 370).

SSCB’nin yıkılışı bu anlamda yalnızca yeni bir uluslararası sistem manası taşımamış aynı zamanda oluşan bu yeni sistemde Türkiye’nin bölgesel güç elde edebileceği bir ortam olarak tasavvur edilmiş ve bu çerçevede bağımsızlığını yeni kazanan bölge ülkeleriyle işbirliği tesis edilerek bölgeye yönelik aktif bir dış politikanın yürütülmesi eğilimi gösterilmiştir. Bu doğrultuda ilk etapta bölgede yaşanan gelişmeleri

yakından takip eden Türkiye, sonraki süreçte yeni devletlerin bağımsızlıklarını tanıyan ilk devletlerden biri olmuş ve bölge ülkeleri için bir model olma gayreti göstermiştir (Aydın, 2012: 371).

Soğuk Savaş sonrası düzende Türkiye'nin nasıl bir rol üstlenmesi gerektiği sorusuna cevap arayışında olanlar yalnızca doğrudan dış politikayı oluşturan ve yürüten kişi ve kurumlar olmamıştır. Devletin farklı unsurlarının da bu arayışın bir parçası hüviyetinde olduğunu söylemek mümkündür. Bu anlamda dış politika yapım sürecinin ana aktörlerinin yanında devletin farklı kurumları da Türk Dış Politikası'na ilişkin söylem ve eylem üretme gayreti içerisine girmiştir. Bu şekilde faaliyet yürüten devlet unsurlarından biri de Diyanet İşleri Başkanlığı olmuştur.

Diyanet İşleri Başkanlığı SSCB'nin dağılma sürecinden itibaren bilhassa Müslüman nüfusa sahip olan bölge ülkeleriyle kurulan ve kurulması talep edilen iletişimin önemli aktörlerinden birisi olmuş ve bu doğrultuda özellikle dinî bağlara vurgu yapılarak bölgesel işbirliğinin kuvvetlendirilmesine çaba sarf etmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bahsi geçen dönemde bölge ülkelerindeki Müslüman nüfusu temsil eden kişi ve kurumlarla kurmuş olduğu ilişkiler ve bununla birlikte gerçekleştirdiği toplantılar kurumun dönemin dış politikasını destekleyen ve güçlendiren bir mahiyeti olduğunu göstermektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı, gerçekleştirmiş olduğu görüşmeler ve toplantılarla yalnızca meselenin fiilî cephesinde bulunmamış, dönemde neşrettiği süreli yayınlar vasıtasıyla da konuya ilişkin söylem üretmiştir. Ocak 1991'de *Diyanet Gazetesi*'nin devamı olarak yayın hayatına dahil olan *Diyanet Aylık Dergi*'nin içeriğinde yalnızca dinî konulara yer verilmemiş, toplumsal hayatı alakadar eden bütün meselelere temas edilirken aynı zamanda siyasî meseleler ve bilhassa dış politikaya ilişkin konular da gündeme getirilmiştir. Bu doğrultuda *Diyanet Aylık Dergi*'nin ilk sayısından itibaren dış politikaya ilişkin söylemler dergi içerisinde kendisine yer bulmuş ve 1990'lı yıllarda yayınlanmış olan sayılarda dış politikaya dair konulara sıklıkla temas edilmiştir. Bahsi geçen sayılarda Türkiye'nin yeni düzende kendisini nasıl konumlandırması gerektiği sorusuna cevap verilmeye çalışılmış

ve bilhassa Müslüman-Türk coğrafyaya ilişkin yürütülecek dış politikaya dair öneri ve teklifler ortaya koyulmuştur. Böylelikle *Diyanet Aylık Dergi*, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın bahsi geçen dönemde dış politikaya ilişkin üstlenmiş olduğu rolün, söylemsel cephesini inşa etmiştir. Bu doğrultuda çalışmada *Diyanet Aylık Dergi*’nin 1991-2000 yılları arasında yayınlanmış olan ve çalışmanın konusuyla ilişkilendirilebilecek söylemlerin yer aldığı otuz beş sayısında bilhassa SSCB’nin dağılmasının ardından bağımsızlığını kazanan devletlere yönelik ortaya koyulan söylemlerin söylem analizi yöntemine başvurularak tetkik edilmesi ve Başkanlığın bu dönemde bölgeye ilişkin gerçekleştirdiği faaliyetlerin nasıl yansıtıldığının ortaya koyulması amaçlanmaktadır.

2. Yöntem

Çalışmada *Diyanet Aylık Dergi*’nin Ocak 1991’den Ocak 2000 tarihine kadar yayınlanmış olan yüz sekiz sayısı incelenmiş ve bu sayılar içerisinde Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından bağımsızlığını kazanan devletlere yönelik ortaya koyulan söylemler söylem analizi yöntemi kullanılarak tetkik edilmiştir. Söylem analizi yönteminde metin ve konuşmalardaki söylemler doğal yapısına herhangi bir müdahalede bulunulmadan incelenmekte, söylemin ortaya çıktığı toplumsal ve siyasal koşullar, söylemin kimler tarafından ortaya koyulduğu gözönünde bulundurulurken metin ve konuşmalardaki söylemlerin bağlamı ve anlamı belirlenmeye çalışılmaktadır (Çelik ve Ekşi, 2013:108). Bu anlamlandırma süreci neticesinde söylemleri ortaya koyanların toplumsal ve siyasal olay ve durumları ne şekilde değerlendirip bir söylem haline getirdikleri saptanabilmektedir. Teun A. Van Dijk’in söylemlerin ideolojilerin tekraren inşa edilmesinde ve günlük iletişim içerisindeki işlevine dair yapmış olduğu vurgu, düşüncelerin ve bu düşünceler neticesinde ortaya çıkan eylemlerin anlamlandırılabilmesi hususunda söylemlerin analiz edilmesinin önemine işaret eder niteliktedir (Van Dijk, 2003:13).

Diyanet Aylık Dergi’nin bahsi geçen dönemde yayınlanan yüz sekiz sayısının içerisinde otuz beş sayıda çalışmanın inceleme alanına dahil olan metinler tespit edilmiş ve bu metinler çerçevesinde söylem analizi gerçekleştirilmiştir. Bahsi geçen dergi sayılarında “dış politika”,

“Sovyetler Birliği”, “Türk Cumhuriyetleri” ve “Avrasya” temalarının işlendiği yazılar çalışmaya dahil edilmiştir. Çalışmada söylemlerin anlamlandırılması çabası etrafında metinlerdeki baskın temalara odaklanılmıştır. Bu doğrultuda Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerin vurgulandığı haberler, röportajlar ve makalelerdeki söylemler analiz edilmiştir. *Diyanet Aylık Dergi*'nin Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecinin son aşamasını teşkil eden dönemde yayın hayatına dahil olması ve 2000'li yıllarla birlikte uluslararası sistemin yeni bir hale bürünmüş olması çalışmanın dönemsel sınırlarının belirlenmesinde etkili olmuştur. Çalışmada analiz edilen sayılardaki ortak temalar çerçevesinde bölümlendirme yapılmıştır. Bu doğrultuda Türk Cumhuriyetleri'yle kurulacak ilişkilerde Türkiye'ye yönelik beklentilerin genel ifadesi olarak nitelendirilebilecek “model ülke” tasavvuru ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın diplomasinin bir aktörü olarak yürütmüş olduğu faaliyetlerin *Diyanet Aylık Dergi*'deki söylemsel karşılığı ayrı bölümler halinde ele alınmıştır.

3. “21. Yüzyıl Ne Getirecek?”: Diyanet Aylık Dergi'de Model Ülke Olarak Türkiye Söylemi

Doğu bloğunun dağılmanın eşliğinde olduğu dönemde yayın hayatına dahil olan ve halen yayın hayatında varlığını devam ettiren *Diyanet Aylık Dergi*, Ocak 1991'de yayınlanan ilk sayısı için dönemin koşulları ve siyasal atmosferi çerçevesinde bir kapak konusu seçmiş ve bu doğrultuda kapağına taşıdığı “Bloklar Yıkılırken... 21 Yüzyıl Ne Getirecek?” sorunu gündemine almıştır. Bu çerçevede öncelikli olarak var olan sistemin artık işlerliğini muhafaza edemediği ifade edilmiş ve hem Batı bloğunun hem Doğu bloğunun sisteme ilişkin arayışları olduğu ortaya koyularak yeni bir düzenin tesis edilmesinin gereklilik arz ettiğine ve bu yeni düzenin Türkiye için bir fırsat anlamı taşıdığına işaret edilmiştir (Avukatgil, 1991: 12). Bu durum *Diyanet Aylık Dergi*'de şu şekilde ifade edilmiştir:

““Batı” uygarlığının “Marksizm” kanadı kırılmış, “Kapitalizm” kanadı ise içten-içe çürümeye başlamışsa, “Doğu” denilen tarihî insanî değerlerimiz yeniden gündeme gelecektir. Batılı bazı “Araştırma Enstitüleri”nin “21. yüzyılın Türk Asrı olacağı” şeklindeki değerlendirmeleri boşuna değildir. ...“Osmanlı arşivleri”nde en çok araştırdıkları konular ise, bizim tarihi

“Vakıf” müessesemiz; “Ahilik Teşkilâtımız” ve “Tevcihat” usûlümüzdür. ...“İnsan”ı aşır, “tabiat” ve “çevre”ye, “hayvan” ve “kuş”ların bakımına kadar uzanan bu sosyal müesseseleri (vakıfları) ve diğer içtimaî kurumları ile tarihimiz, “insanı insanın kurdu yapan” marazî sistemlerin son sığınağı mı olacak, bunu istikbal gösterecek.. Şurası muhakkak ki, “Doğu” ve “Batı”sı ile insanlık bir “arayış” içerisinde. Yöneliş ise, Marksist ve Kapitalist uygulamaların bıraktığı boşluğun doldurulması istikametindedir. İnsanlık yeni bir döneme girerken bize düşen “tarih”imizin ve “coğrafya”nın hakkını vermektir. Yoksa, kapısının önündeki elmas tarlasını görmeyip, kıtalar ötesine arayışa çıkan “elmas” avcularından farkımız kalmaz.” (“Bloklar Yıkılırken 21. Yy. Ne Getirecek?”, 1991: 3)

Dile getirilen bu ifadeler Türkiye’nin tarihî ve coğrafi mirasından da kuvvet alarak yeni düzende önemli roller üstlenmesi gerektiğine yönelik bir beklentinin var olduğuna açıkça ortaya koymaktadır. Türkiye’nin yeni düzende üstlenebileceği role ilişkin vurgu, yeni düzendeki işbirliğinin kültürel ve dinî aidiyetler çerçevesinde kurulacağına ilişkin bakış açısıyla ilişkilidir (Yazıcıoğlu, 1991a). Bu görüş yalnızca bir beklenti olarak kalmamış, bu arayışların bir neticesi olarak *Diyanet Aylık Dergi’de* mevcut dış politikanın var olan yeni düzen için işlevsel olmadığına işaret edilmiş, Türkiye’nin dış politikasında değişikliğe gitmesi ve oluşan yeni düzene uyum sağlayacak yeni bir dış siyaseti izlemesi, bu konuda gerekli adımların zaman kaybetmeden atılması gerektiği belirtilmiştir (Aydınbeyli, 1991a: 7, 9-10; 1991b: 8). Bu çerçevede ilk olarak Türkiye’nin Batılı devletlerle karşı karşıya kalmadan hangi bölge ülkeleri ile işbirliğine girebileceği ele alınmış ve “hedef ülkeler” şu şekilde belirlenmiştir:

“Bulgaristan, Romanya, Arnavutluk, Yugoslavya ve Sovyet Türk Cumhuriyetlerine gelince bu ülkeler bizim için yeni bir yaklaşım hedefi olabilir. Batılı girişimciler bu ülkeleri -belki etnik, problemleri sebebiyle- cazip bulmuyorlar. Bu sebeple bu Balkan ve Sovyet-Türk Cumhuriyetleri -hiç olmazsa şimdilik- Türkiye için girilebilecek boş alanlar ve pazarlardır. Türkiye, kendisine coğrafi ve kültürel bakımdan yakın bu ülkeleri dış ekonomisinin ve kültürel yaklaşımının hedefi haline getirebilir.” (Aydınbeyli, 1991a: 8).

Türkiye'nin bahsi geçen ülkelerle işbirliği kurması yalnızca Türkiye'nin çıkarlarıyla ilişkili olarak ele alınmamıştır. Bölge ülkeleri için de bu durumun fayda sağlayacağı, Türkiye'nin bu ülkeler için "model ülke" olabileceği söylemi, Türkiye'nin bölgenin odak ülkesi ya da çekim merkezi olduğu şeklindeki görüşler çerçevesinde değerlendirilmiştir (Aydınbeyli, 1991a: 8; Aydınbeyli, 1991b: 9; Mert, 1991a: 5; Yılmaz, 1992; Sarıkoyuncu, 1994: 30; Elekdağ, 1993: 31). Bununla birlikte Türkiye'nin bölge ülkeleriyle geliştireceği ilişkilerin ve kuracağı bağların Kıbrıs meselesi, Türkiye ve Ermenistan arasındaki sorunlar gibi dış politikanın önemli problemlerinin çözümünde de Türkiye'nin elini kuvvetlendireceği vurgulanmıştır (Aydınbeyli, 1991a: 9). Böylece mesele yeni bir imkân arayışının yanında var olan sorunların çözümü için de işlevsel bir niteliğe sahip olarak değerlendirilmiştir.

*Diyanet Aylık Dergi'*de bölge ülkeleriyle güçlü bir ilişkinin var edilmesi gerektiğine dair görüş yalnızca Türkiye'nin çıkarları ve kazançları çerçevesinde değerlendirilmemekte bu durum aynı zamanda Türkiye'nin sorumluluk duyması gereken bir mesele olarak da telakki edilmektedir (Balcı, 1992: 7; Ateş, 1992: 20; Demir, 1992: 33; Durmuş, 1994: 54). Özellikle bölge ülkelerindeki Türk nüfusu, aktif bir dış politika yürütülmesinin gereklilik arz ettiği şeklinde görüşlerin dayanağı olmakta ve bu çerçevede Türkiye'nin bölge ülkeleri arasında arabulucu bir rol üstlenebileceği ifade edilmektedir (Aydınbeyli, 1991a: 9; Yalçıntaş, 1991: 12). "Türkiye Ortadoğu ile Batı arasında bir köprü.. Bölgesinde bir istikrar unsuru.. Vazgeçilmez bir odak ülke.." (Aydınbeyli, 1991b: 7) şeklindeki tanımlamalar da aslında Türkiye'nin bölge ülkeleri için ehemmiyetini vurgular niteliktedir. Ortaya koyulan bu beklenti, aynı zamanda bölge ülkelerinin Türkiye'den talepleriyle de ilişkili bir şekilde değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda Türk Cumhuriyetlerinden Türkiye'ye gerçekleştirilen ziyaretlerde dinî, kültürel ve hayri beklentilerin dile getirildiği belirtilmiş, bölge ülkelerinin dinî ve kültürel temellerde işbirliği kurulmasına yönelik istekli olduğuna işaret edilmiştir ("Balkanlar ve Sovyet Türk Cumhuriyetleri'nden Ziyaretçi Köprüsü", 1991: 10; Yazıcıoğlu, 1991b; Mert, 1991b: 6; Yılmaz, 1992).

Yeni kurulacak düzende Türkiye’nin bilhassa İslam ülkeleri ile işbirliğine girmesinin hem Türkiye hem bölge ülkeleri için önemi vurgulanırken dinî ve kültürel beraberliğin öncüsü olarak işbirliğinin iktisadî ayağının ön plana çıkartıldığı görülmektedir. Bu doğrultuda *Diyanet Aylık Dergi’de* İslâm Konferansı Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi (İSEDAK) gibi oluşumlar hakkında detaylı bilgilere yer verilmekte ve iktisadî alanda başlayan ortaklıkların ilerleyen dönemde başka alanlara da sirayet edeceğine işaret edilmektedir (Sezer, 1991: 13). Bu etkileşimin özellikle kültürel sahada gerçekleştirilmesine yönelik adımlara yer verilmesi de topyekûn bir işbirliğinin gerekli görüldüğü fikri ile doğrudan ilişkilidir (“Esir Türk İlleri”, 1991: 24-25). İşbirliği tesis edilirken özellikle Türk dünyası içerisinde dil birliğinin kurulması gerektiği fikri vurgulanmaktadır: “Dilimiz, birliğimiz ve Türk dünyasının birliği için bir tutkaldır. Eğer bu tutkal olmazsa, birliğin unsurları darmadağın olma tehlikesi ile karşı karşıya kalacaktır.” (İlker, 1993: 17). Bu anlamda *Diyanet Aylık Dergi’de* Türk dünyasında sebebi asabiyetin teşekkül ettirilmesinde dil birliğinin sağlanmasının ehemmiyetine dikkat çekildiğini görülmektedir (Yılmaz, 1993; Ceylan, 1993: 6-7; Bayraktar, 1993: 10-11).

Yeni düzende Türkiye’yi bölgesinde ön plana çıkartacak, bağımsızlığını yeni kazanan devletler için “model” ülke olmasını sağlayacak bir dış politikanın tesisine ilişkin söylemler *Diyanet Aylık Dergi’de* kendisine yer bulurken aynı zamanda doğrudan dış politika karar alıcı ve yürütücülerinin faaliyetlerine de geniş alan ayrılmıştır (İşcan ve Erşahin, 1991: 49-51; Arslan ve İşcan, 1992: 50). Bu gibi haberlerin dergide yer bulması Diyanet İşleri Başkanlığı’nın dış politikayla ilişkili meselelerle yakından alakadar olduğunu göstermektedir. Sovyetler Birliği’nin dağılma sürecinde ve sonrasında Türk dünyasında yaşanan siyasal ve toplumsal gelişmelere ilişkin haberlere yer verilmesi *Diyanet Aylık Dergi’nin* bölgeye dair ilgisini açıkça göstermekte ve bölge ülkelerinde yaşanan gelişmelerin yakinen takip edildiğini ortaya koymaktadır (Özönder, 1991: 44-45; “Komşuda Neler Oluyor?”, 1991: 46-47).

Diyanet Aylık Dergi’nin 1991-2000 yılları arasında yayınlanan sayılarında dış politikaya dair üzerinde özellikle durulan bir diğer mesele Türkiye’nin Avrupa Topluluğu ile ilişkileridir. Dergide

Türkiye'nin Müslüman kimliği dolayısıyla Avrupa Topluluğu'na kabul edilmediği ortaya koyulurken, İslam dünyasında Türkiye'nin lider olarak konumlandırıldığı belirtilmekte ve Batı'ya alternatif olarak Türk dünyasına odaklanması gerektiğine işaret edilmektedir (Özfatura, 1992: 50; Keskin, 1992: 41). Bu anlamda dergide Avrupa Topluluğu ile ilişkilerin yeni düzenin alacağı hal çerçevesinde yeniden bir değerlendirmeye tabi tutulduğu söylenebilir. Dergide yer alan şu ifadeler bu durumu ortaya koymaktadır:

“Türkiye'nin geleceği Ortadoğu, Balkanlar, Ortaasya, Türk Cumhuriyetleri, Kafkasya ve İslâm Dünyasıdır. Görünen odur ki, Hıristiyan Batı, kültür emperyalizmi ve ekonomik baskılarla İslâm Dünyasını örtülü esaret altına almıştır. Bu esaret zincirinin kırılması ve sömürünün sona ermesi Türkiye'nin liderliğinde Türk Dünyasının bütünleşmesi ve İslâm Dünyasının “İslâm Konferansı Teşkilatı” çatısı altında İslâm Ortak Pazarı, İslâm Konseyi ve Askeri Paktının kurulmasıyla mümkündür.” (Özfatura, 1992: 50).

Genel itibarıyla bakıldığı zaman 1991'den 2000'li yıllara kadar neşredilen *Diyanet Aylık Dergi* sayılarında dış politikaya ilişkin konularda öncelikli olarak Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Türk Dünyası'nda ortaya çıkan güç boşluğunun Türkiye tarafından doldurulması ve bu doğrultuda Türkiye'nin bölge ülkelerine lider ve model olması fikrine dayanan aktif bir dış politikanın yürütülmesi gerekliliği gündeme taşınmıştır. Bu anlamda dergide Türkiye'nin yeni bir dış politika tesis etmesi ve ortaya çıkacak bu yeni düzende millî çıkarlarını muhafaza ederken aynı zamanda bölgede söz sahibi olan bir ülke olması talebi dile getirilmiştir. Bu doğrultuda Türk Dış Politikası'nın, bahsi geçen dönemde *Diyanet Aylık Dergi*'nin önemli gündem maddelerinden birini oluşturduğu rahatlıkla söylenebilir niteliktedir.

4. “Avrasya’da Çarpan Kalpler Ankara’da Birleşti”: Diplomasinin Bir Aktörü Olarak Diyanet İşleri Başkanlığı ve İslâm Şûraları

Diyanet Aylık Dergi'de dış politika yalnızca üzerine söylem üretilen bir alan olarak ele alınmamış, 1990'lı yıllar boyunca dış politikaya ilişkin hususlara önemli katkılarda bulunan Diyanet İşleri

Başkanlığı'nın faaliyetleri *Diyanet Aylık Dergi'* de doğrudan kendisine yer bulmuştur. Bu doğrultuda 1990'lı yıllarda Diyanet İşleri Başkanlığı'nın dış politikayla alakalı olarak yürütmüş olduğu faaliyetlerin ve üstlenmiş olduğu vazifelerin neler olduğunun takibini dergi üzerinden yapmak mümkün hale gelmektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsızlığını elde eden Türk Müslüman devletlerin bilhassa dinî temsilcileriyle gerçekleştirmiş olduğu görüşmeler, diplomasinin önemli bir cephesini teşkil etmektedir (“Sovyet Türk Cumhuriyetleri'nden Ziyaretler”, 1991: 56). Bahsi geçen dönemde gerek Diyanet İşleri Başkanlığı personelleri bölgeye ziyaretlerde bulunmuş gerek bölge temsilcileri Diyanet İşleri Başkanı'nı ziyaret etmiş ve böylelikle Türkiye ile bölge ülkeleri arasında kurulması arzulanan bağın dinî mahiyetteki düğümleri Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından atılmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bölgedeki güç boşluğunun doldurulması hususunda dinî aidiyetlerin önemli olacağına yönelik görüş Başkanlığın diplomasideki rolünü daha belirgin hale getirmiştir. Nitekim Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecinde bölge ülkelerinde dinî temsilcilik açılması kararı da Başkanlığın diplomasideki rolüne işaret eder niteliktedir (“Bakü'de Dinî Ataşelik Açılıyor”, 1991: 58; Yılmaz, 1992).

Diyanet İşleri Başkanlığı'na dış ülke temsilcilerinin yaptığı ziyaretlerde ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın personelleri tarafından temsilcilerle gerçekleştirilen röportajlarda Başkanlığın dinî neşriyat desteği sağlaması, din görevlilerinin ve Türkiye'ye gönderilecek öğrencilerin eğitimine destekte bulunması, cami yapımına katkı yapması gibi hususlarda işbirliği gündeme getirilmiştir (“70 Yıllık Hasret Sona Erdi!”, 1991: 34; Kaya, 1991:14; “Diyanet-Türkmenistan-Kazakistan İşbirliği”, 1992: 51; Arslan, 1992: 9-10; Soy Türk, 1992: 12; “Yeni Türk Cumhuriyetleri Kazakistan”, 1992: 32; Özbudak, 1992:36; “Başkanlığımıza Ziyaretler”, 1993: 59; “Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan Balkanlara Ziyaret”, 1994: 58; “Kırgızistan Merkez Bankası Başkanı”, 1996: 56). *Diyanet Aylık Dergi'* de iletilen taleplerin karşılanması, Diyanet İşleri Başkanlığı özelinde Türkiye'nin sorumluluğu kapsamında ele alınmıştır (Başgönül, 1992:4; Güran, 1995: 12; Uslu, 1995: 31; Doğan, 1998: 16). Ayrıca dönemin Diyanet İşleri Başkanı

Mehmet Nuri Yılmaz tarafından bu yardımların “farz” olduğuna işaret edilerek sorumluluğun dinî mahiyetine vurgu yapılmıştır (“Basın Toplantısı”, 1993:2 0). Şu ifadeler durumu ortaya koyar niteliktedir:

“Dini ve dili bizimle aynı olan bu insanlar, her hususta olduğu gibi dinî ihtiyaçlarının karşılanmasında da Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nden destek beklemektedirler. Dine susamış Müslüman soydaşlarımızın susuzluğunu gidermek, onları bu konuda yalnız bırakmamak, en azından kendi kendilerine yeter hale gelinceye kadar desteklemek, hem millî hem de dini bir sorumluluk olsa gerek.” (Ulusal, 1991: 25).

Diyanet İşleri Başkanlığı bu durumu bir sorumluluk olarak görmekle birlikte aynı zamanda bunun bölgesel bütünlüğün sağlanabilmesi için bir gereklilik olduğu düşüncesindedir. Dergide bu durumun altı şu ifadelerle çizilmektedir:

“Son yıllarda Hristiyan misyonerlerinin Orta Asya’yı bâkir ve müsait bir saha olarak gördükleri müşahede edilmektedir. Türk Dünyası’nın gelecekteki fikrî ve kültürel bütünleşme ve güçlenmesini önlemeye mâruf bu girişimler karşısında baştan itibaren uyanık ve hazırlıklı olmamız hayatî önem taşımaktadır. Kültürel ve iktisadî seviye itibariyle bu tür faaliyetlere çok müsait olan Orta Asya ve Kafkasya’da İslami şuurun ve hizmetlerin en kısa zamanda ve sür’atle canlandırılması gerekir.” (Yılmaz, 1997).

Başkanlık bu doğrultuda üstlenmiş olduğu rolü, işbirliğinin tesisine aracı olma şeklinde nitelendirmektedir: “Diyanet İşleri Başkanlığı ve Türkiye Diyanet Vakfı... ihtiyaçları gidermede sizlerin yardımlarına güvenerek “köprü” vazifesini üstlenmiştir. Gönül birliğimizin sağlam temellere oturtulması, inanıyorum ki, ekonomik ve siyasi açıdan da güç birliğine ulaşmamıza katkıda bulunacaktır.” (Başgönül, 1992: 4). Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Başkanlık, kalben kurulacak bağın diğer alanlarda da birlikteliği beraberinde getireceği düşüncesini taşımakta ve yürütmüş olduğu faaliyetleri de bu düşünce ekseninde ortaya koymaktadır. Ayrıca yapılan yardımlar, Başkanlık tarafından “Soydaş ve dindaşlarımızdan ayrı kaldığımız 72 senede yanan yüreklerimizden coşan bir hasret halleşmesi...” (Yılmaz, 1998) şeklinde de değerlendirilmektedir.

Bölge ülkelerine yardım hususunda yalnızca Diyanet İşleri Başkanlığı değil Türkiye Diyanet Vakfı da maddî ve manevî olarak aktif bir şekilde rol almış (“T. Diyanet Vakfı’ndan Yardımlar”, 1992: 53; Güler, 1994: 5-6; Güler, 1999: 8) ve Vakıf, “Türk Cumhuriyetlerindeki dinî ve millî kültür değerlerinin yeniden canlandırılması...” (Selimbaşoğlu, 1992: 13-14) maksadı çerçevesinde hareket ettiklerini belirtmiştir.

Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından gerçekleştirilen röportajlarda Türkiye’nin yalnızca dinî alanda değil siyasî mana da desteğinin talep edildiği görülmektedir. Bu doğrultuda Türkiye’nin Osmanlı Devleti’nin korumacı politikasını sürdürmesine yönelik istek, Makedonya Cumhuriyeti İslâm Birliği Meşihatı Kültür Müşaviri Mehmet İbrahimî’nin “Türkiye’den eski Osmanlı hamiliğini görmek istiyoruz. Geriye nasıl dönebiliriz? ...oradaki Müslüman halk, Türkiye’yi her zaman büyük görüyor, her zaman bir baba olarak görüyor. Kendilerini o ecdadın torunları olarak görüyor.” (Kaya, 1991: 14) şeklindeki ifadelerine yer verilerek ortaya koyulmuştur. Benzer bir şekilde dönemin Kuzey Kafkasya Müslümanları Başmüftüsü Mahmut Gikiyev de verdiği röportajda Türkiye’nin önderliğine ihtiyaç duyulduğunu şu sözlerle ifade etmiştir: “Türkiye bizim özümüz, melceimiz... Türkiye şerefimiz.. Sizi düşünürüz de kendimizi arkalı, sahipli sayarız. ...Cumhurbaşkanınız Kazakistan’a, Azerbaycan’a geldi. Bize çok ikram oldu. Eyilik oldu. Dışa karşı sahipliyiz dedik. Sahipsiz olmadığımızı anladık.” (“70 Yıllık Hasret Sona Erdi!”, 1991: 34). Dile getirilen bu ifadeler *Diyanet Aylık Dergi’de* Türkiye’nin bölge ülkelerine örnek teşkil edebileceğine ilişkin tasavvurun tek taraflı bir niteliği olmadığını vurgulandığını göstermektedir.

1990’lı yıllarda Diyanet İşleri Başkanlığı Türk Cumhuriyetlerinin yanı sıra İslam coğrafyası ile kurulan ilişkilerde de önemli bir aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Diyanet İşleri Başkanı’nın İslam ülkeleri arasında gerçekleştirilen toplantılara ve bu devletlere gerçekleştirilen ziyaretlere iştirak etmesi bu manada değerlendirilebilir (Serter, 1993: 4-7; Tetik, 1996: 69; Tetik, 1998:4, 8). Nitekim 1998 yılında dönemin Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Nuri Yılmaz’a Türk Dünyası Yazarlar ve Sanatçılar Vakfı tarafından “Türk Dünyasına Hizmet Edenler” ödülü takdim edilmesi de bu anlamda önem arz etmektedir (“Diyanet

İşleri Başkanı Mehmet Nuri Yılmaz'a "Türk Dünyası" Ödülü", 1998: 56).

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın ev sahipliğini yapmış olduğu İslâm Şûraları ise bu dönemde Başkanlık aracılığıyla yürütülen diplomasinin önemli bir ayağını oluşturmaktadır. 23-25 Ekim 1995 tarihinde gerçekleştirilen kısaca Avrasya İslam Şurası olarak adlandırılan Türk Cumhuriyetleri, Balkan ve Kafkas Ülkeleri Türk ve Müslüman Toplulukları Din Hizmetleri İstişare Toplantısı ve bu Şura'nın hitamında yayımlanan Ankara Bildirisi bu anlamda dikkat çekmektedir (Tetik, 1995: 4-5; "İşte Tarihî "Ankara Bildirgesi", 1995: 6-7). Avrasya İslam Şurası, Türk ve Müslüman coğrafyanın birlikteliğinin nişanesi olarak değerlendirilmiş ve bu anlamda ülkeler arasında kurulacak birliğin ehemmiyetine vurgu yapılmıştır. Yalnızca dinî temsilcilerin değil, başta Cumhurbaşkanı olmak üzere siyasetin önde gelen isimlerinin de toplantıda yer alması gerçekleştirilen etkinliğin önemini daha da arttırmıştır. "Avrasya İslâm Şûrası" Teşkilatı yeni bir ses, yürekli ve dayanaklı bir nefes. Bu nefes Orta Asya ülkelerini rahatlatacak, bu topraklarda yaşayan insanları serinletecek." (Güler, 1995: 27) şeklindeki ifadeler Diyanet İşleri Başkanlığı öncülüğünde gerçekleştirilen işbirliğinin, Avrasya İslâm Şurası adı altında kurumsal bir niteliğe büründürüldüğünü ortaya koymaktadır.

1996 yılında gerçekleştirilen II. Avrasya İslâm Şûrası da bu kurumsallığın pekiştirilmesinde önem arz etmiştir. Dinî temsilcilerin yanında siyasal temsilcilerin de yer aldığı Şûra'nın sonunda İstanbul Bildirisi ("İstanbul Bildirisi", 1996: 43-46) yayınlanmıştır. Dönemin siyasal unsurlarının *Diyanet Aylık Dergi'*de yer alan söylemleri ele alındığında bu şuraların dinî alandaki işbirliğini diğer alanlara da intikal ettirmesine yönelik bir beklentinin var olduğu görülmektedir ("Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in Mesajı", 1996: 6). 1998 yılında tertip edilen III. Avrasya İslâm Şûrası'nın sonuç bildirisinde de iştirak eden ülkeler arasında işbirliğinin geliştirilmesine gayret gösterileceği vurgusu yapılmış aynı zamanda İslam dünyası içerisinde ayrılıklara sebebiyet veren, dinî gün ve bayramların farklı zamanlarda kutlanmasının önüne geçmek maksadıyla Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kararları çerçevesinde hareket edilmesi etrafında birleşmiştir ("Üçüncü Avrasya İslâm Şûrası Sonuç Bildirisi", 1998: 14) Bu anlamda

gerçekleştirilen şûralarda bölge ülkeleriyle dinî alandaki işbirliğinde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın önderliğine atıfta bulunuluyorken aynı zamanda bu şûralar diplomasinin manevî cephesini oluşturmuş ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nı bölge ülkeleriyle kurulan ilişkilerde diplomasinin bir aktörü haline büründürmüştür. “Başkanlığın, Avrasya Şuralarıyla yaptığı İslâmî bir çalışma olduğu kadar, uluslararası işbirliğine, yardımlaşmaya ve dünya barışına büyük bir hizmettir.” (Doğan, 1998: 17).

Diyanet İşleri Başkanlığı, bağımsızlığını kazanarak devlet statüsüne kavuşan Türk Cumhuriyetlerine “Dinden koptukları kanaati ile değil, Müslüman oldukları gerçeğinden...” (Demir, 1992: 26) yola çıkılarak dinî manada destek verilmesini kendisi için vazife edinmiştir. Bu desteğin ise devlet tarafından yürütülen politikalar ile örtüşen bir şekilde gerçekleştirilmesine çaba sarf edildiği belirtilmiştir. Dergide bu çaba üzerinde şu şekilde durulmuştur:

“Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Balkanlar'da ve Orta Asya'da yaşayan müslüman soydaşlarımıza milli politikamıza uygun çalışma ve yardımları, dinî alanda, diplomatik nezakete azamî dikkat ve her türlü manevî şahsiyetine derin saygı gösterilerek devam edecektir.” (Güler, 1994: 6).

Ortaya koyulan bu ifadeler Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yürütmüş olduğu faaliyetlerde dış politikayı da göz önünde bulundurarak hareket ettiğini açıkça göstermektedir. Dolayısıyla 1990'lı yıllarda Diyanet İşleri Başkanlığı bilhassa bağımsızlığını yeni kazanan devletlerle kurulacak işbirliğinin ve iletişimin önemli bir kanalı olmuş, bu pozisyonunu da *Diyanet Aylık Dergi'*de röportajlar, ziyaret haberleri, etkinlikler ve bölge ülkelerine gerçekleştirilen gezi notları gibi çeşitli vesilelerle ön plana çıkartmıştır. Dolayısıyla Diyanet İşleri Başkanlığı bahsi geçen dönemde diplomasinin bir parçası haline büründürülürken, *Diyanet Aylık Dergi'*nin de Başkanlığın yürüttüğü bu dış politika faaliyetlerinin sözcüsü olarak işlev gördüğünü söylemek mümkündür.

5. Sonuç

Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla birlikte uluslararası sistemin almış olduğu yeni hal, Türk Dış Politikası'na doğrudan sirayet etmiş

ve yeni düzende Türkiye ortaya çıkan güç boşluğunu doldurma, bölge ülkeleriyle dinî, iktisadî, kültürel ve siyasal açıdan işbirliği tesis etmeye yönelik politika izlemeye başlamıştır. Bilhassa Müslüman ve Türk nüfusun yoğunlukta olduğu bölge ülkeleriyle dinî ve kültürel ortaklıklar çerçevesinde ilişki kurulmasına gayret gösterilmiştir. Türkiye'nin bağımsızlığını yeni kazanan devletler ile kuracağı ilişkiler bir fırsat olarak görülmüş ve bu doğrultuda aktif bir dış politikanın yürütüldüğü döneme girilmiştir.

Dış politikanın değişen yönü ve mahiyeti yalnızca dış politika yapım sürecinde doğrudan rol alan aktör ve devlet organlarının yanı sıra devletin diğer organlarının da alakadar olduğu bir mesele haline gelmiştir. Bu doğrultuda 1990'lı yıllar boyunca Diyanet İşleri Başkanlığı, Türkiye'nin yeni düzende alacağı pozisyon üzerine söylem üretmek öneri ve tekliflerde bulunmuştur. Başkanlık konuya ilişkin söylemlerini *Diyanet Aylık Dergi* vasıtasıyla ortaya koymuştur. Bu doğrultuda *Diyanet Aylık Dergi*'nin yayınlanan ilk sayısından itibaren dergide, özellikle 1990'lı yıllarda, dış politikaya ilişkin meselelerin önemli gündem maddelerinden birini teşkil ettiğini söylemek mümkündür. Ortaya koyulan söylemlerde "örnek" "model" "lider" Türkiye anlatıları, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yeni düzende Türkiye'nin üstlenmesini arzuladığı rolle doğrudan ilişkili olmuştur. Bu çerçevede *Diyanet Aylık Dergi*'de "21. Yüzyıl Ne Getirecek?" şeklindeki soruya Türkiye'ye yüklenen sorumluluklar çerçevesinde cevap verilmeye gayret edildiği görülmektedir. Bu anlamda SSCB'nin yıkılması sonrası süreç Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından Türk Dünyası ile kavuşma fırsatı şeklinde nitelendirilmiştir.

Başkanlık, *Diyanet Aylık Dergi* vasıtasıyla yalnızca dış politika meselelerine temas edip önerilerde bulunmamış aynı zamanda bahsi geçen dönemde dış politikayla ilişkili olarak değerlendirilebilecek hususlarda üstlenmiş olduğu vazifeleri ve gerçekleştirdiği etkinlikleri de ortaya koymuştur. Bu durum *Diyanet Aylık Dergi*'nin Diyanet İşleri Başkanlığı'nın dış politik söylemlerinin aracı ve diplomatik faaliyetlerinin sergileyicisi hüviyetinde olmasını beraberinde getirmiştir. *Diyanet Aylık Dergi*'de Başkanlığın Türk Müslüman bölge ülkelerine yapmış olduğu cami yapımı, öğrencilerin eğitimine destek verilmesi, din görevlisi gönderimi ve din görevlilerinin eğitimine

katkıda bulunması, dinî neşriyat gönderimi gibi alanları kapsayan yardımlarının sıklıkla altı çizilmiş ve bu doğrultuda Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından kurulan iletişim kanalı vurgulanmıştır. Bu vurgular aynı zamanda Diyanet İşleri Başkanlığı’nın üstlendiği vazifenin boyutunu gösterme gayretiyle de doğrudan ilişkilidir. Bu doğrultuda Diyanet İşleri Başkanlığı’nın bu dönemde bölge ülkeleriyle kurulan gönül bağının müessisi olarak faaliyet yürüttüğünü ve *Diyanet Aylık Dergi* vasıtasıyla da bu bağın görünürlüğünü ve kuvvetlenmesini sağlamaya çalıştığını söylemek mümkündür.

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde BİİBFAD Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir.

Teşekkür: Gösterdikleri yoğun ilgi ve emeklerinde dolayı BİİBFAD Dergisi Editör Kurulu’na ve sağladıkları katkılarında dolayı hakemlere teşekkür ederiz.

Kaynakça

- Arslan, A. (1992). Türk Cumhuriyetlerinin din görevlisi ihtiyaçlarını tümüyle karşılayacağız. *Diyanet Aylık Dergi*, 16, 9-10.
- Arslan, A. & İşcan, A. B. (1992). İslâm Konferansı Teşkilatına üye ülkelerin dışişleri bakanları toplandı. *Diyanet Aylık Dergi*, 20, 50.
- Ateş, M. (1992). Türk dünyası yeniden kurulurken. *Diyanet Aylık Dergi*, 16, 19-21.
- Avukatgil, İ.S. (1991). İslâm iktisadı. *Diyanet Aylık Dergi*, 1, 11-12.
- Aydın, M. (2012). *Türk Dış Politikası Cilt II: 1980-2001*. B. Oran (Ed.). Kafkasya ve Orta Asya’yla İlişkiler. İstanbul: İletişim Yayınları, 2012, 366-439.
- Aydınbeyli, T. (1991a). Doğu blokunda ortaya çıkan boşluk ve Türkiye’ye düşen görevler. *Diyanet Aylık Dergi*, 1, 7-10.
- Aydınbeyli, T. (1991b). Yeni bir dünya ve... Türkiye gerçeği. *Diyanet Aylık Dergi*, 3, 7-10.
- Balcı, O. (1992). Bu birlik dünya için bir şanstır. *Diyanet Aylık Dergi*, 16, 7.

- Başgönül, A. (1992). Türk dünyasına tarihî fırsat. *Diyanet Aylık Dergi*, 16, 4-5.
- Bayraktar, M. (1993). “Elbirliği” ile “Dilbirliği”ne doğru. *Diyanet Aylık Dergi*, 30, 10-11.
- Ceylan, A. (1993). Önemli bir kurultayın ardından. *Diyanet Aylık Dergi*, 30, 6-7.
- Çelik, H. & Ekşi, H. (2013). Söylem analizi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 27, 99-117.
- Demir, F. (1992). Türk Cumhuriyetlerindeki soydaşlarımıza götürülecek dinî hizmetler. *Diyanet Aylık Dergi*, 22, 26-27.
- Demir, H. (1992). Yeni dünya düzeni zulme kucak açmak mı?. *Diyanet Aylık Dergi*, 19, 32-33.
- Doğan, L. (1998). Avrasya İslâm şûraları ve önceki ilişkiler. *Diyanet Aylık Dergi*, 91, 16-17.
- Durmuş, A. (1994). Makedonya intibalarım. *Diyanet Aylık Dergi*, 41, 51-54.
- Elekdag, Ş. (1993). Şeytan, şehvet ve Türkler. *Diyanet Aylık Dergi*, 32, 28-31.
- Gaddis, J.L. (2008). *Soğuk Savaş Pazarlıklar, Casuslar, Yalanlar, Gerçek*. D. Cençiler (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Güler, H. (1994). Diyanet 70 yaşında. *Diyanet Aylık Dergi*, 39, 4-6.
- Güler, H. (1995). Avrasya İslâm şûrası teşkilatı. *Diyanet Aylık Dergi*, 60, 24-27.
- Güler, H. (1999). Diyanet İşleri Başkanlığı hizmetleri ve bu hizmetlerle ilgili değerlendirme. *Diyanet Aylık Dergi*, 99, 6-9.
- Güran, K. (1995). Diyanet İşleri Başkanlığı özerk olmalı mı?. *Diyanet Aylık Dergi*, 57, 10-18.
- Hobsbawm, E. (2011). *Kısa 20. Yüzyıl 1914-1991 Aşırılıklar Çağı*. Y. Alogan (Çev.). İstanbul: Everest Yayınları.
- İlker, A. (1993). Türk dünyasına tutkal dil birliği. *Diyanet Aylık Dergi*, 25, 16-17.
-

- İşcan, A. & Erşahin, Ş. (1991). İslâm ülkeleri dışişleri bakanları toplantısının ardından. *Diyanet Aylık Dergi*, 9, 48-51.
- Kaya, H. (1991). Yugoslavya'da son durum. *Diyanet Aylık Dergi*, 11, 7-15.
- Keskin, A. (1992). Avrupa topluluğu ve Türkiye. *Diyanet Aylık Dergi*, 14, 40-41.
- Mert, H. (1991a). Tehdit kuşağı ve Türkiye. *Diyanet Aylık Dergi*, 7, 5-7.
- Mert, H. (1991b). Sovyetler ve Balkanlar'da bağımsızlık hareketleri çığ gibi büyürken Müslümanlar ne yapacak?. *Diyanet Aylık Dergi*, 11, 5-7.
- Nye, J.S. & Welch, D.A. (2011). *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak*. R. Akman (Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Özbudak, Ş. (1992). Bir ziyaretin ardından. *Diyanet Aylık Dergi*, 18, 36.
- Özfatura, M.N. (1992). Dakar zirvesi'nin tahlili. *Diyanet Aylık Dergi*, 13, 50.
- Özönder, M.C. (1991). Oyun içinde oyun. *Diyanet Aylık Dergi*, 2, 44-45.
- Sarıkoymuncu, A. (1994). Cumhuriyetin 70'inci yıldönümünü kutlarken. *Diyanet Aylık Dergi*, 46, 28-31.
- Selimbaşoğlu, R. (1992). Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine Diyanet Vakfı'nın yardım eli. *Diyanet Aylık Dergi*, 16, 13-14.
- Serter, A. (1993). İslâm ülkeleri yüksek konseyi kahire'de toplandı. *Diyanet Aylık Dergi*, 27, 4-8.
- Sezer, E. (1991). İSEDAK (İslâm Konferansı Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi). *Diyanet Aylık Dergi*, 3, 12-14.
- Soytürk, A. (1992). Türk Cumhuriyetlerine Diyanet'in hizmetleri. *Diyanet Aylık Dergi*, 16, 11-12.
- Tetik, G. (1995). Avrasya'da çarpan kalpler, Ankara'da birleşti. *Diyanet Aylık Dergi*, 60, 4-5.
- Tetik, G. (1996). İslam İşleri Yüksek Konseyi toplantısı kahire'de yapıldı. *Diyanet Aylık Dergi*, 69, 4-7.
- Tetik, G. (1998). Türk-İslam kültürünün bereketlendirdiği topraklar.... *Diyanet Aylık Dergi*, 90, 4-11.
- Ulusal, Ş. (1991). Sorumluluğumuz. *Diyanet Aylık Dergi*, 3, 25.

- Uslu, S. (1995). Yurtdışı hizmetlerimizin kısa bir analizi. *Diyanet Aylık Dergi*, 60, 30-31.
- Van Dijk, T. (2003). *Söylem ve İdeoloji Mitoloji – Din – İdeoloji*. Haz. Barış Çoban – Zeynep Özarslan. “Söylem ve İdeoloji Çokalanlı Bir Yaklaşım”. *Söylem ve İdeoloji Mitoloji – Din – İdeoloji*. çev. Gülüm Şener. İstanbul: Su Yayınevi.
- Yalçıntaş, N. (1991). İslâm ülkeleri nasıl bölündü? İslâm dayanışması nasıl sağlanır?. *Diyanet Aylık Dergi*, 3, 11-12.
- Yazıcıoğlu, M.S. (1991a). Türkiye’ye düşen tarihî görev. *Diyanet Aylık Dergi*, 3.
- Yazıcıoğlu, M. S. (1991b). Dış Türkler ve Sorumluluklarımız. *Diyanet Aylık Dergi*, 11.
- Yılmaz, M.N. (1992). Türk İslâm dünyası “gündem”de. *Diyanet Aylık Dergi*, 16.
- Yılmaz, M. N. (1993). Türk dili ve kültürü. *Diyanet Aylık Dergi*, 30.
- Yılmaz, M.N. (1997). Türk dünyası ve dînî bütünleşme. *Diyanet Aylık Dergi*, 83.
- Yılmaz, M.N. (1998). Aşkabat’ta yükselen minareler. *Diyanet Aylık Dergi*, 86.
- “Komşu”da neler oluyor?”. (1991). *Diyanet Aylık Dergi*, 2, 46-47.
- “70 yıllık hasret sona erdi!”. (1991). *Diyanet Aylık Dergi*, 4, 32-34.
- “Bakü’de dinî ataşelik açılıyor”. (1991). *Diyanet Aylık Dergi*, 4, 58.
- “Balkanlar ve Sovyet Türk Cumhuriyetleri’nden ziyaretçi köprüsü”. (1991). *Diyanet Aylık Dergi*, 1, 10.
- “Basın toplantısı”. (1993). *Diyanet Aylık Dergi*, 36, 20-23.
- “Başkanlığımıza ziyaretler”. (1993). *Diyanet Aylık Dergi*, 30, 58-59.
- “Bloklar yıkılırken 21. Yy. ne getirecek?”. (1991). *Diyanet Aylık Dergi*, 1, 2-3.
- “Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel’in mesajı”. (1996). *Diyanet Aylık Dergi*, 72, 6.

- “Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Nuri Yılmaz’a “Türk Dünyası” ödülü”. (1998). *Diyanet Aylık Dergi*, 90, 56.
- “Diyanet İşleri Başkanlığı’ndan Balkanlara ziyaret”. (1994). *Diyanet Aylık Dergi*, 44, 58.
- “Diyanet-Türkmenistan-Kazakistan işbirliği”. (1992). *Diyanet Aylık Dergi*, 13, 51.
- “İstanbul Bildirisi”. (1996). *Diyanet Aylık Dergi*, 72, 43-46.
- “İşte tarihî “Ankara bildirgesi””. (1995). *Diyanet Aylık Dergi*, 60, 6-7.
- “Kırgızistan Merkez Bankası başkanı”. (1996). *Diyanet Aylık Dergi*, 70, 56.
- “Sovyet Türk Cumhuriyetleri’nden ziyaretler”. (1991). *Diyanet Aylık Dergi*, 6, 56.
- “T. Diyanet Vakfı’ndan yardımlar”. (1992). *Diyanet Aylık Dergi*, 17, 51.
- “Üçüncü Avrasya İslâm şûrası sonuç bildirisi”. (1998). *Diyanet Aylık Dergi*, 91, 14.
- “Yeni Türk Cumhuriyetleri Kazakistan”. (1992). *Diyanet Aylık Dergi*, 16, 32.

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

*Bingol University
Journal of Economics and Administrative Sciences*

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İçin Adres:
Selahaddin-i Eyyubi Mah. Üniversite Cad. No:1
Bingöl Üniversitesi, İİBF
12000 Merkez/BİNGÖL
Tel: +904262160017 Faks: +904262160018
biibfad@bingol.edu.tr

ISSN: 2651-5234